

**VANHUSNEUVOSTON TOIMINNAN
KEHITTÄMINEN OSALLISUUDEN
NÄKÖKULMASTA**

Katri Nieminen

Opinnäytetyö
Huhtikuu 2015
Sosiaaliala (YAMK)

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma (YAMK)

NIEMINEN, KATRI:

Vanhusneuvoston toiminnan kehittäminen osallisuuden näkökulmasta

Opinnäytetyö 87 sivua
Huhtikuu 2015

Opinnäytetyön tavoitteena on kehittää vanhusneuvoston toimintaa siten, että vanhusneuvoston osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia voidaan parantaa. Tätä tavoiteltiin kirkastamalla vanhusneuvoston ydintehtävät ja asettamalla vanhusneuvoston toiminnalle tavoitteet toimijoiden lähtökohdista käsin. Tutkimuksen avulla laaditaan vanhusneuvoston toiminnan kehittämisehdotuksia vanhusneuvoston seuraavan toimikauden toimintasuunnitelmaan.

Vanhusneuvoston toimintaa tutkittiin vanhusneuvoston toimijoiden näkökulmasta subjektiivisen kokemuksen tasolla ja käytännön toiminnan tasolla. Subjektiivisen kokemuksen tasolla opinnäytetyössä selvitettiin vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksia osallisuudesta, toimijoiden syitä ja motiiveja toimintaan mukaan lähtemiselle ja aktiivisuudelle sekä vanhusneuvoston toimijan rooliin asettautumista. Käytännön toiminnan tasolla opinnäytetyössä tutkittiin vanhusneuvoston toimijoiden käsityksiä siitä, millainen on vanhusneuvoston rooli toimijana, mitkä ovat vanhusneuvoston ydintehtävät, millaisia ovat sen käytännön toimintatavat ja mitä reunaehtoja käytännön toiminnalla on.

Kyseessä on laadullinen, yhden vanhusneuvoston toimintaa koskeva tutkimus. Aineiston keruu toteutettiin kaksivaiheisena kahta menetelmää, teemahaastattelua ja fokusryhmää, käyttäen. Yksilöteemahaastatteluja tehtiin kuusi ja ne tehtiin vanhusneuvoston ikääntynyttä väestöä edustaville toimijoille. Teemahaastattelut analysoitiin laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Teemahaastattelujen analyysin tulosten pohjalta pidettiin fokusryhmämenetelmän mukainen ryhmähaastattelu. Fokusryhmään osallistuivat samat kuusi haastateltavaa kuin teemahaastatteluihin sekä kaksi vanhusneuvoston viranomais- ja sidosryhmätoimijaa. Fokusryhmän laadullisen sisällönanalyysin tuloksena määriteltiin vanhusneuvoston ydintehtävät ja tavoitteet sekä määriteltiin keskeiset toiminnan kehittämisehdotukset.

Opinnäytetyön keskeisten tulosten mukaan vanhusneuvoston toimijat kokevat vanhusneuvostotoiminnan osallisuuden mahdollistajana. Kaikkia vanhusneuvoston oman toiminnan osallisuuden mahdollisuuksia ei kuitenkaan käytetä tai hyödynnetä. Toimijat kuvailevat motiivejaan osallistumiseen itsestään lähteviksi ja toimijat tunnistavat osallisuuden omaehtoisuuden. Vanhusneuvoston toimijana omaa asiantuntijuutta peilataan omaan vahvaan järjestötaustaan, aktiivisuuteen erilaisessa toiminnassa sekä omaan työhistoriaan. Osallisuus toteutuu informaation, konsultaation ja kumppanuuden tasolla. Käytännön toiminnan tasolla osallisuutta voidaan vahvistaa auttamalla asiantuntijuuden kokemusten syntymistä ja antamalla toiminnassa sijaa toimijoiden keskinäiselle keskustelulle.

Asiasanat: vanhusneuvosto, osallisuus, kokemuksellinen asiantuntijuus

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Master's Degree Programme in Social Services

NIEMINEN, KATRI:

Enhancing the Functions of the Elderly Council from a Participatory Perspective

Master's thesis 87 pages

April 2015

The aim of this study was to enhance the procedures of the Elderly Council in order to improve its participation and opportunities to exert influence. This study seeks to reach this by clarifying the main tasks and by setting goals for the actions of the Elderly Council from the operators' viewpoint. As a result improvement proposals can be made to the action plan for the next two year term.

The procedures and action of the Elderly Council were studied from the aspect of the operators on a level of a subjective experience and practice. On the level of the operator's subjective experience the experiences of participation, the reasons and motives for participating and getting involved in action and placing oneself in the role of an operator in the Elderly Council were examined. On the level of practice the operators' perceptions of what is the role is, what are the main tasks of the Elderly Council and how it functions and what sort of preconditions limit its procedures and action were also examined.

The data in this qualitative study were collected in two phases using thematic interviews and focus group. Six operators of the Elderly Council were interviewed. The data were content-analysed. The focus group consisted of the same six operators and also of two operators of the Elderly Council who represent local authorities and stakeholders. Based on the results main tasks and goals of the Elderly Council were defined and proposals for the action plan were set.

The results showed that the operators of the Elderly Council see the Elderly Council as an enabler for participation. All the opportunities to participate are not used or utilized. The operators describe their motives for participating as self-based and the operators identify the spontaneity of participation. As an operator in the Elderly Council expertise was reflected on the individual's strong background in voluntary work in associations, activity in different functions and personal work history. Participation occurs as forms of sharing information, consultation and partnership. In practice participation can be fortified by generating experiences of expertise for the operators and by arranging room for deliberative conversations within the Elderly Council.

Key words: Council for older people, participation, experiential expertise

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TARKOITUS	7
	2.1. Tutkimusongelman rajausta.....	10
	2.2. Keskeisten toimijoita koskevien käsitteiden määrittely.....	12
	2.3. Tutkimuksen ajankohtaisuus.....	12
	2.4. Tutkimuksen kohteena oleva vanhusneuvosto	13
3	VANHUSNEUVOSTO TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ	15
	3.1. Vanhusneuvoston asemointia	15
	3.2. Vanhusneuvoston rooli ikäluokan äänenä	16
	3.3. Vanhusneuvoston asema toimijana.....	17
	3.4. Vanhusneuvoston toimijat ja heidän asemansa vanhusneuvostossa.....	20
	3.5. Vanhusneuvoston toiminnan kehittäminen.....	22
4	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	24
	4.1. Osallisuus ja osallistuminen.....	24
	4.1.1 Osallisuuden kuvaamisen erilaiset mallit.....	28
	4.1.2 Osallisuus poliittisissa ohjelmissa.....	32
	4.1.3 Osallisuus politiikan ja hallinnon deliberatiivisena ilmiönä.....	34
	4.1.4 Osallisuus palveluiden kehittämisessä	35
	4.1.5 Osallisuuden kokeminen	38
	4.1.6 Osallisuuden eettisyys	38
	4.1.7 Iäkkään väestön osallistuminen ja osallisuuden kokemukset	40
	4.1.8 Osallisuuden haasteet	43
	4.2. Asiantuntijuus	44
	4.2.1 Vanhusneuvoston toimijoiden asiantuntijuus	45
	4.2.2 Kokemusasiantuntijuus	45
	4.2.3 Kollektiivinen asiantuntijuus	50
5	MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT	51
	5.1. Tutkimuksen menetelmällinen määrittely.....	51
	5.2. Tutkimusprosessin kuvaus	52
	5.3. Aineiston keruu	53
	5.3.1 Teemahaastattelun runko	54
	5.3.2 Fokusryhmä.....	55
	5.4. Aineiston analyysi.....	57
	5.4.1 Teemahaastattelujen analyysi.....	57
	5.4.2 Fokusryhmän analyysi	62
6	TULOKSET JA KÄYTÄNNÖN KEHITTÄMISEHDOTUKSET	65

6.1. Vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksia osallisuudesta.....	65
6.1.1 Vanhusneuvoston toimijoiden motiivit.....	68
6.1.2 Vanhusneuvoston toimijan rooliin asettautuminen.....	69
6.2. Asiantuntijuuden kokeminen vanhusneuvoston toimijana	71
6.3. Vanhusneuvoston rooli toimijana ja sen käytännön toiminta.....	73
6.4. Ehdotuksia vanhusneuvoston toiminnan kehittämiseksi	75
7 POHDINTA.....	79
LÄHTEET.....	84

1 JOHDANTO

Aktiivinen ikäkäsitys ja ikääntymiseen liittyvät arvot ovat muokanneet näkemyksiä siten, että ikääntynyt väestö nähdään resurssina, jota tulisi hyödyntää yhteiskunnan parhaaksi. Samanaikaisesti viime vuosikymmenen aikana edustuksellisen demokratian keinojen ja sen luomien vaikuttamisen mahdollisuuksien (mm. äänestäminen) suosio on hiipunut. Poliittista ja hallinnollista ideologiaa on muokannut käsitys aktiivisesta ja osallistuvasta kansalaisesta. Uuden ajattelutavan myötä yksilön vastuu on korostunut ja valta siirtynyt lähemmäksi kansalaisia. Näin ollen myös tämän ajan vanhuspolitiikkaa ohjaa käsitys iäkkäiden henkilöiden osallisuuden vahvistamisesta ja vaikuttamismahdollisuuksien luomisesta. Tätä politiikkaa on toteutettu uudistetun vanhuspalvelulain pykälissä ja lain toimeenpanoa tukevassa palvelujen laatusuosituksessa.

Vanhuspalvelulaissa ja sen toimeenpanoa ohjaavassa laatusuosituksessa asetetaan joka kunnasta löydyttävälle vanhusneuvostolle tehtäviä ikäryhmänsä äänenä ja osallisuuden mahdollistajana. Vanhusneuvoston tulee olla aktiivinen, osallistava ja vaikuttava. Tässä roolissa vanhusneuvoston on osallistuttava kunnassa tapahtuvaan vanhuksia koskevaan palveluiden kehittämistyöhön, joiltakin osin lain säätämällä tavalla ja suurelta osin kunkin kunnan käytännöistä riippuen. Vanhusneuvoston asiantuntijuutta ei laissa määritellä eikä sen asemaa sen tarkemmin perustella. Vanhuspalvelulaki ja laatusuositus arvottavat iäkkään väestön osallisuuden kaikilla tasoilla lähtökohtaisesti myönteiseksi ulottuvuudeksi, niin kuin moni muukin ohjelma tai tutkimus.

Tässä tutkimuksessa vanhusneuvoston toimintaa kehitetään osallisuuden näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on vanhusneuvoston toimijoiden näkökulmasta selvittää millaisena osallisuus heille näyttäytyy vanhusneuvoston toiminnan kautta ja millaisena toimijat kokevat oman asiantuntijuutensa vanhusneuvoston toimijana. Tutkimuksessa kartoitetaan toimijoiden kokemuksia siitä, kuinka vanhusneuvosto toimii osallisuuden näkökulmasta. Käytännön tasolla ja työelämän kehittämiseksi tutkimuksen myötä etsitään keinoja vanhusneuvoston toiminnan kehittämiseksi sen osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia lisäten.

2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TARKOITUS

Tämän tutkimuksen avulla pyritään kehittämään vanhusneuvoston toimintaa. Vanhusneuvoston toiminnan kehittämisen päämääränä on vanhusneuvoston osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien parantuminen. Vanhusneuvoston toimintaa tutkitaan vanhusneuvoston toimijoiden eli sen jäsenten näkökulmasta. Tutkimuksessa kehittämistyön lähtökohdina ovat nimenomaan vanhusneuvoston toimijoiden omakohtaiset kokemukset ja käsitykset vanhusneuvoston toiminnasta sekä heidän vanhusneuvoston toiminnalle asettamat odotukset.

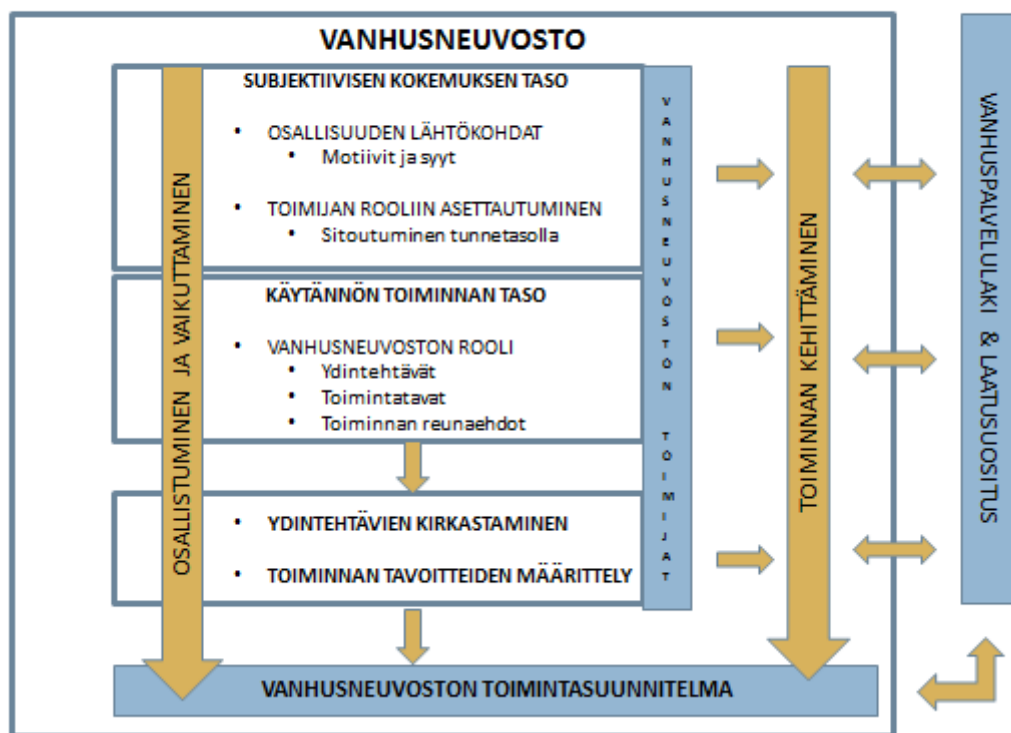
Tässä tutkimuksessa vanhusneuvoston toimintaa tutkitaan kahdella eri tasolla, jotka ovat subjektiivisen kokemuksen taso ja käytännön toiminnan taso. Vanhusneuvoston toimintaa tutkitaan näillä tasoilla osallisuuden ja vaikuttamisen näkökulmasta. Vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksista ja vanhusneuvoston käytännön toiminnasta kerätään tietoa vanhusneuvoston toimijoilta, jotta voidaan kirkastaa vanhusneuvoston ydintehtäviä ja määrittellä vanhusneuvoston toiminnalle selkeä tavoite.

Subjektiivisen kokemuksen tasolla tutkimuksessa selvitetään vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksia osallisuudesta. Osallisuuden kokemisen rakentumista selvitetään tutkimalla vanhusneuvoston toimijoiden syitä ja motiiveja toimintaan mukaan lähtemiselle ja aktiivisuudelle. Subjektiivisen kokemuksen tasolla selvitetään lisäksi vanhusneuvoston toimijan rooliin asettautumista. Vanhusneuvoston toimijan roolista tarkastellaan sitoutumista vanhusneuvoston toimijan tehtävään ja asiantuntijuuden kokemista vanhusneuvoston toimijana. Tunnetasolla vanhusneuvoston toimijan rooliin voi liittyä tunteita vastuusta ja velvollisuudesta itseä ja/tai koko ikäryhmää kohtaan. Tutkimuksessa pyritään selvittämään miten vanhusneuvoston jäsenet kokevat roolinsa, valtansa ja vastuunsa. Yhtä lailla vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksen tasolla tutkimuksessa selvitetään vanhusneuvoston toimijoiden näkemyksiä siitä, mitä he oman elämänvaiheensa kautta syntyneenä asiantuntijuutena kokevat antavansa toiminnalle ja miten he itse määrittelevät omaa asiantuntijuuttaan vanhusneuvoston toimijan roolissa.

Käytännön toiminnan tasolla tutkimuksessa tutkitaan vanhusneuvoston toimijoiden käsityksiä siitä, millainen on vanhusneuvoston rooli toimijana ja miten vanhusneuvosto toimii. Käytännön toiminnan tasolla selvitetään, mitkä ovat vanhusneuvoston toimijoi-

den mielestä vanhusneuvoston ydintehtävät, millaisia ovat sen käytännön toimintatavat ja mitä reunaehdoja käytännön toiminnalla on.

Kokemuksen ja käytännön tason tarkastelun avulla tutkimuksessa pyritään kirkastamaan vanhusneuvoston ydintehtäviä ja asettamaan vanhusneuvoston toiminnalle tavoitteet toimijoiden lähtökohdista käsin. Tutkimuksen tulosten ja kehittämissuositusten pohjalta laaditaan ehdotuksia vanhusneuvoston toimintasuunnitelmaan seuraavalle toimikaudelle. Kuviossa (Kuvio 1.) tutkimusongelma on havainnollistettu kuviona.

KUVIO 1. Tutkimusongelma

Normiohjauksen tasolla vanhusneuvoston ydintehtävät ja sen toiminnan ideaaliset tavoitteet on määritelty Vanhuspalvelulaissa ja sen toimeenpanoa ohjaavassa laatusuosituksessa. Vanhusneuvoston toiminnalle laatusuosituksessa asetetut tavoitteelliset suositukset koskevat vanhusneuvoston keskeisiä tehtäviä ja sen roolia osallisuuden vahvistajana. Seuraavaan taulukkoon (taulukko 1.) on koottu poliittisen ohjauksen tasolla laatusuosituksen vanhusneuvoston toiminnalle määritellyt laadulliset tavoitteet.

TAULUKKO 1. Vanhusneuvostolle asetetut laadulliset suositukset (Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013, 18,20)

- vahvistaa osallisuutta
- turvaa osallisuutta koko ikääntyneen väestön tasolla
- jäsenet tuntevat iäkkäiden ihmisten tarpeet
- tuo ikääntyneen väestön äänen (tarpeet, odotukset, kokemukset) suunnitteluun, päätöksentekoon ja arviointiin
- tiedottaa ikääntyneelle väestölle vireillä olevista asioista
- mukana laatimassa, seuraamassa ja arvioimassa suunnitelmaa ikääntyneen väestön tukemiseksi
- osallistuu palveluiden riittävyyden ja laadun arviointiin
- vaikuttaa valtakunnalliseen ja kunnalliseen päätöksentekoon tekemällä esityksiä, aloitteita ja lausuntoja ikääntyneen väestön näkökulmasta
- tekee yhteistyötä erilaisten toimijoiden kuten järjestöjen, muiden 3. sektorin toimijoiden, poliittisten päättäjien ja virkamiesten kanssa
- aktivoi iäkkäitä käyttämään omia voimavarojaan itsensä ja yhteisön hyväksi
- jäsenet edustavat monipuolisesti ikääntynyttä väestöä
- on aktiivinen toimija iäkkäitä ihmisiä osallistavien menetelmien hyödyntämisessä (kansalais- ja asiakasraadit, kehittäjäasiakkaat sekä ideapajat)

Vanhusneuvoston toiminnan kehittämishä pyritään luomaan edellytyksiä näiden taulukossa esiteltyjen ideaalien toteutumishelle. Vanhusneuvoston ydintehtävien kirkastamisella ja toiminnan tavoitteen määrittelyllä vanhusneuvoston toiminnan sisältöä voidaan jatkossa suunnata ja kehittää laatusuosituksen kuvaamaan suuntaan. Lisäksi kehittämishä työllä on tarkoitus vahvistaa vanhusneuvoston toimijoiden käsitystä siitä mikä heidän roolinsa on.

Edellä mainittujen päämäärien lisäksi yhdessä vanhusneuvoston toimijoiden kanssa tehtävän kehittämishä työn ja vanhusneuvoston toiminnan reflektoinnin oletetaan myös valtaistavan vanhusneuvoston toimijoita ja mahdollistavan kollektiivisen asiantuntijuuden syntyä tai sen vahvistumista. Valtaistumisen tunteet ja asiantuntijuuden kokeminen osaltaan tukevat osallisuuden vahvistumista.

Tutkimusongelman ja sen rajauksen sekä tutkimuksen tavoitteiden pohjalta tutkimuksessa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

Osallisuuden kokemisen subjektiivinen taso

1. Millaisena vanhusneuvoston toimijat ovat subjektiivisen kokemuksen tasolla kokeneet osallisuuden?
2. Millaisia ovat vanhusneuvoston toimijan omakohtaiset syyt ja motivaatiotekijät osallisuudelle?
3. Millaisena vanhusneuvoston toimijat tässä roolissaan kuvailevat sitoutumistaan tunnetasolla ja millainen on toimijoiden kokemus omasta asiantuntijuudestaan?

Käytännön toiminnan taso

1. Millaisena vanhusneuvoston toimijat näkevät vanhusneuvoston roolin toimijana?
2. Millaista on vanhusneuvoston toiminta osallisuuden näkökulmasta?
3. Mitkä ovat vanhusneuvoston toimijoiden näkemyksen mukaan vanhusneuvoston toiminnan keskeiset tavoitteet ja sen ydintehtävät?
4. Miten vanhusneuvoston toimintaa tulisi kehittää osallisuuden ja asiantuntijuuden vahvistamiseksi?

2.1. Tutkimusongelman rajaus

Tutkimuksen näkökulma on toimijalähtöinen. Vaikka vanhusneuvoston toiminnan kehittäminen on osa isompaa hallinnollista ja poliittista ikääntymiseen liittyvien palveluiden kehittämisen kuviota, ei tämän tutkimuksen tavoitteena ole hallinnollisten näkökulmien tarkastelu. Vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksia ja näkemyksiä vanhusneuvoston toiminnan kehittämistä pyritään tässä tutkimuksessa asettamaan osaksi isompaa kokonaisuutta tarkastelemalla niitä suhteessa osallisuutta käsitteellistäviin malleihin ja siihen millainen vanhusneuvosto on toimintaympäristönä.

Tutkimusta rajaa osallisuuden ja vaikuttamisen näkökulma, josta käsin vanhusneuvoston toimintaa tarkastellaan. Tutkimuksessa tutkitaan osallisuutta ja vaikuttamista kollektiivisella tasolla vanhusneuvoston toimintana sen toimijoiden näkökulmasta ja lähtökohdista käsin. Osallisuutta ja vaikuttamista tarkastellaan siis laajemmin osallisuutena koko iästä väestöä koskevaan keskusteluun ja palveluita koskevan päätöksentekoon ja suunnitteluun. Tutkimuksen ulkopuolelle rajautuvat näin ollen osallisuuden ja vaikuttamisen yksilöön liittyvät näkökulmat, joita ovat esimerkiksi osallisuus omien palveluiden ja hoidon suunnitteluun ja niitä koskevaan päätöksentekoon.

Palvelunkäyttäjän asemassa, kuten iäkäs henkilö pitkäaikaisten sosiaalipalveluiden käyttäjänä, kertyy pitkältä ajalta kokemusta palveluiden käytöstä, mikä antaa legimitettä osallisuudelle palveluiden suunnitteluun (Leung, 2011 49). Vapaaehtoinen osallistuminen verrattuna asiakkaan aseman kautta osallistumiseen tuokin uudenlaisen lähestymistavan osallistavaan kehittäjätoimintaan. (Sulkakoski, 2012, 7.) Tässä tutkimuksessa ikääntyneelle väestölle suunnattujen sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkuus ei ole määrittävä tekijä, sillä vanhusneuvoston toimijuus ei edellytä asiakkuutta tai kokemusta sosiaali- ja terveystalveluiden palvelunkäyttäjänä. Vanhusneuvoston toimijoiden asiakasrooli ja kokemus ikääntyneelle väestölle suunnattujen palvelujen käyttäjänä vaihtelevat. Osalla vanhusneuvoston toimijoista saattaa olla hyvinkin henkilökohtainen suhde ikääntyneille suunnattuihin palveluihin käyttäjänä tai vaikka omaisen roolissa, mutta välttämättä vanhusneuvoston toimijalla ei ole lainkaan kokemusta ikääntyneille suunnattujen palveluiden käytöstä käytännössä. Onkin tärkeää huomioida, että vanhusneuvoston toimijoiden motiivit olla osallisena vanhusneuvoston jäsenyyden kautta ovat yksilöllisiä ja omakohtaisia. Jokainen toimija on mukana vapaaehtoisesti, omista syistä ja lähtökohdistaan.

Vanhusneuvoston toimijoiden asiakkuusroolin puuttuminen ja siten mahdollisesti myös palvelunkäyttäjän roolissa saadun kokemuksen puuttuminen tuo myös mielenkiintoisen näkökulman asiantuntijuuden kokemuksellisuuteen. Millaisesta asiantuntijuudesta on itse asiassa kyse vanhusneuvostossa? Kuinka asiantuntijuutta voidaan määritellä kun jokaisen vanhusneuvoston toimijan lähtökohdat ja motiivit osallisuudelle eroavat toisistaan?

Tutkimuksen näkökulmaksi on rajattu osallisen toimijan kokemuksen näkökulma. Koska osallisuus on lähtökohtaisesti omaehtoista sitoutumista, on perusteltua tutkia aihetta juuri tästä näkökulmasta toiminnan kehittämiseen tähtäävässä tutkimuksessa. On perusteltua ja eettistä lähteä kehittämään osallisuuden parantamiseen pyrkiviä keinoja yhdessä vanhusneuvoston toimijoiden kanssa, kuin että niitä lähdetäisiin tavoittelemaan esimerkiksi organisaation näkökulmasta ja organisaation ehdoilla. Myös asiantuntijuuden arviointi itse reflektoidulla on paras tapa saada käsitys asiantuntijuuden kokemuksellisesta ulottuvuudesta.

2.2 Keskeisten toimijoita koskevien käsitteiden määrittely

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (28.12.2012/980), josta yleisesti käytetään nimeä vanhuspalvelulaki, määrittelee käsitteet ikääntynyt väestö ja iäkäs henkilö. Laissa ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä. Iäkkäällä henkilöllä tarkoitetaan laissa henkilöä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta. Tässä tutkimuksessa puhutaan ikääntyneestä väestöstä tarkoittaessa ikäihmiä tai ikääntyneitä sinä kansalaisten joukkona, joiden osallistumis- ja vaikuttamisväyläksi vanhusneuvosto on tarkoitettu.

Edelleen tutkimuksessa tarkoitetaan vanhusneuvoston toimijalla vanhusneuvoston jäseniksi kaupunginhallituksen päätöksellä valittuja henkilöitä. Vanhusneuvoston toimijat voivat näin ollen tässä tutkimuksessa olla joko ikääntynyttä väestöä edustavia henkilöitä, kunnan organisaatiosta asemansa perusteella tehtävään nimettyjä henkilöitä tai sidosryhmien edustajia.

Osallisuuteen ja asiantuntijuuteen liittyvät käsitteet määritellään tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia käsittelevässä neljännessä luvussa.

2.3. Tutkimuksen ajankohtaisuus

Tutkimuksen aihe on ajankohtainen. Kaseva (2011) nosti osallisuutta käsittelevässä kirjallisuuskatsauksessaan tutkimusaineistonsa pohjalta yhdeksi jatkotutkimusaiheeksi asiakkaiden valinnanvapaudelleen kohdistamat odotukset ja kokemukset, jotta vallitsevat käsitykset ja todellinen tilanne voitaisiin erottaa toisistaan. Kasevan mukaan tarvitaan myös lisää tutkittua tietoa erilaisista asiakasosallisuuden, itsemääräämisen ja vaikuttamisen toimivista malleista ja hyvistä käytännöistä. (Kaseva, 2011, 45.)

Myös Anu Leinonen (2006) viittaa väitöskirjassaan tutkimuksiin, joiden mukaan myös tutkimuksessa tulisi pohtia millaisia mahdollisuuksia ja esteitä erilaiset tahot ja organisaatiot luovat ikääntyneiden osallistuville rooleille. Kyse on rakenteiden ja ympäristön

muuttamisesta erilaisille tuottaville rooleille sopiviksi, ei ihmisten muuttamisesta tuotaviksi. Tutkimuksen lähtökohtana tulisikin olla ihmisten elämisen maailmat ja mahdollisuudet, joissa otetaan huomioon osallistumisen asia- ja toimintayhteydet järjestelmän tarpeiden sijaan. (Leinonen, 2006, 30.)

2.4. Tutkimuksen kohteena oleva vanhusneuvosto

Tämän tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston toiminnalla on pitkä historia paikkakunnalla. Vanhusneuvoston toiminta paikkakunnalla pohjautuu sitä edeltäneen Eläkeläisjärjestöjen Neuvottelukunnan toimintaan. Paikalliset eläkeläisjärjestöt ovat aikanaan perustaneet järjestöjen yhteisen neuvottelukunnan omista tarpeistaan lähtien ja omalla aktiivisuudellaan. Tämän neuvottelukunnan nimi on sittemmin vuonna 2009 muutettu vanhusneuvostoksi ja sen asema virallistettu kuntaorganisaatiossa. Tämä historia selittää tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston vahvaa kytköstä paikallisiin eläkeläisjärjestöihin.

Kaupunginhallitus nimeää vanhusneuvoston jäsenet kaksivuotiselle toimikaudelle. Paikalliset eläkeläisjärjestöt valitsevat keskuudestaan vanhusneuvoston ikääntynyttä väestöä edustavat toimijat ja heille varajäsenet ja näiden esitysten pohjalta kaupunginhallitus tekee nimitykset. Vanhusneuvoston puheenjohtajana toimii aina ikääntynyttä väestöä edustava toimija. Eläkeläisjärjestöistä valittuja ikääntynyttä väestöä edustavia toimijoita on seitsemän, joista yksi siis toimii puheenjohtajana. Lisäksi vanhusneuvostossa on kolme toimijaa kunta-organisaation eri hallintokunnista, joista yksi toimii vanhusneuvoston sihteerinä. Lisäksi vanhusneuvostoon on nimetty sidosryhmän edustajana toimija seurakunnasta.

Vanhusneuvoston asettaminen kuntaan on ollut lakisääteistä vuoden 2014 alusta alkaen. Tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston toimintaa tarkasteltaessa tältä ajalta todetaan, että vanhusneuvosto on päättänyt kokoontua vuonna 2014 kuusi kertaa. Tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston pöytäkirjojen mukaan vanhusneuvosto on ollut osallisena ikääntynyttä väestöä koskevien asioiden suunnittelussa joiltakin osin ja vanhusneuvostoa on tiedotettu ikääntynyttä väestöä koskevista asioista: Vanhusneuvostolle on järjestetty ikääntyneen väestön hyvinvointia tukevaa suunnitelmaa työstäneen viranomaistyöryhmän toimesta osallistava oppimiskahvila. Vanhusneuvosto on myös

tutustunut ja antanut kommentteja ko. suunnitelmaan kokouksessaan ja yksi vanhusneuvoston toimija on ollut mukana kaikissa suunnitteluryhmän kokouksissa. Vanhusneuvosto on lausunut ko. suunnitelman osalta eriävän mielipiteensä paikallisen vanhainkodin lakkauttamisesta. Vanhusneuvosto on suunnitellut ja järjestänyt erilaisia virkistystapahtumia ikääntyneelle väestölle itsenäisesti tai sidosryhmien kanssa. Vanhusneuvostolle on esitelty ja pyydetty kommentoimaan kotihoidon asiakastyytyväisyyskyselyn tuloksia ja toimintamallia, jolla kotihoidon iäkkäille henkilöille tarkoitettuja ennaltaehkäiseviä kotikäyntejä tehdään. Vanhusneuvosto on hyväksynyt toiminnalleen vuosisuunnitelman ja talousarvion.

3 VANHUSNEUVOSTO TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

Tämä luku kokonaisuudessaan käsittelee vanhusneuvostoa ympäristönä, jossa tutkimuksen kohteena oleva toiminta tapahtuu ja toimijoiden kokemukset karttuvat. Seuraavissa alaluvuissa vanhusneuvostoa asemoidaan osaksi muuta toimintaympäristöä, määritellen sen roolia ja asemaa sekä toimijoita ja heidän rooliaan. Viimeisessä alaluvussa tarkastellaan vanhusneuvoston toiminnan kehittämistä.

3.1. Vanhusneuvoston asemointia

Vanhusneuvostojärjestelmä on tullut Suomeen muista Pohjoismaista, joissa neuvostoja on perustettu jo 1960-luvulla. Suomessa neuvostoja perustettiin ensin Pohjanmaan ruotsinkielisellä rannikkoseudulla, mistä innovaatio levisi ympäri maan. (Helander, 2006, 97.) Tästä historiallisesta lähtökohdasta on edetty siihen, että vanhusneuvostojen toimintaa säätelee laki.

Suomessa Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista (980/2012) eli nk. ”vanhuspalvelulaki” tai ”ikälaki” on ohjannut ja säätänyt vanhuspolitiikkaa ja kuntien ikääntyneelle väestölle suuntaamien palveluiden järjestämistä vuoden 2013 alusta alkaen. Lain yhtenä tarkoituksena on parantaa ikääntyneen väestön mahdollisuutta osallistua elinoloihinsa vaikuttavien päätösten valmisteluun ja tarvitsemiensa palveluiden kehittämiseen kunnassa. Kuntalaisia yleisesti ja kuntalaisia palvelunkäyttäjinä koskevasta oikeudesta osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan on jo aikaisemmin säädetty Kuntalaissa (27§, 365/1995). Osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaminen itseään koskevaan päätöksentekoon on myös perustuslaillinen oikeus, jonka edistäminen on määrätty julkisen vallan tehtäväksi (Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen... 2014, 10).

Vanhuspalvelulaissa säädetään kunnan velvollisuudesta asettaa ikääntyneen väestön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi vanhusneuvosto ja lisäksi kunnan on huolehdittava sen toimintaedellytyksistä (11§). Lain tasolla säädetään vanhusneuvoston mukaan ottamisesta samassa laissa määritellyn ikääntyneen väestön tukemiseksi laadittavan suunnitelman valmisteluun sekä lain edellyttämään vuosittaiseen

iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien sosiaalipalveluiden riittävyyden ja laadun arviointiin. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen vanhuspalvelulain toimeenpanon tukemiseksi julkaissut Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (STM 2013:11) määrittelee tarkemmin vanhusneuvoston roolia ja tehtäviä osallisuuden vahvistajana.

Vanhusneuvostolla on siis ollut lakisääteinen asema kunnan organisaatiossa vuoden 2014 alusta alkaen. Se määritellään valtakunnallisella normiohjauksen tasolla kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamisväyläksi erityisesti ikääntynyttä väestöä koskevissa asioissa (”Vanhuspalvelulaki” Laki ikääntyneen..., 2013, 12). Vanhusneuvosto on siis yksi kuntalaisosallistumisen areenoista ja suoran osallistumisen kanava. Vanhusneuvostossa yhdistyvät yleiset odotukset kansalaisten osallistumisesta ja odotukset aktiivisesta ikääntymisestä ja seniorikansalaisuudesta. (Leinonen, 2006, 194.) Kankaanranta (2014) päätyy aktiivisen kansalaisuuden käsitteen kautta toteamaan vanhusneuvoston olevan ”hyvin tyypillinen aktiivisen kansalaisuuden toimija ja edistäjä”. Kankaanrannan mukaan niin toiminnallinen kuin myös yhteiskunnallinen aktiivisuus yhdistyvät vanhusneuvoston toiminnassa. (Kankaanranta, 2014, 18.)

Vanhusneuvosto ei ole kuntalaissa määritellyn kaltainen kunnan toimielin, eivätkä vanhusneuvoston toimijat näin ollen muodollisesti ole kunnan luottamushenkilöitä. (”Vanhuspalvelulaki” Laki ikääntyneen..., 2013, 12–13.) Vanhusneuvosto toimii kunnassa julkisen päätöksenteon ja kansalaistoiminnan rajapinnassa. Kunnanhallitus valvoo vanhusneuvoston toimintaa ja vanhusneuvosto on toiminnastaan demokraattisessa vastuussa kunnalle. Samanaikaisesti vanhusneuvostoissa toimii kunnan ikääntynyttä väestöä edustavien järjestöjen toimijoita, mikä taas asettaa vanhusneuvoston osaksi kansalaisyhteiskuntaa. (Väli-Suomen Ikäkaste... 2013, 20–21.)

3.2. Vanhusneuvoston rooli ikäluokan äänenä

Vanhuspalvelulain toimeenpanoa ohjaavassa laatusuosituksessa vanhusneuvosto asemoidaan edustamaan koko ikääntynyttä väestöä. Laatusuosituksessa edellytetään, että vanhusneuvosto tuntee iäkkäiden ihmisten tarpeet. Vanhusneuvostolta edellytetään myös aktiivisuutta ja toiminnallisuutta iäkkäiden henkilöiden suuntaan tiedottamisen ja kannustamisen muodossa sekä yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa. Suosituksissa van-

husneuvostolta edellytetään myös vaikuttamista. (Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013, 18,20.)

Jo lähtökohtaisesti vanhusneuvoston rooli ikäluokan äänenä on haastava. On jo ohjaavien tavoitteidenkin tasolla epäselvää tuleeko vanhusneuvoston pyrkiä muodostamaan konsensushenkinen homogeeninen ääni koko ikäluokalle vai koko vanhusneuvoston tehtävä ikäluokan äänenä nimenomaan sen koko monimuotoisuuden ja kirjon esiintuominen? (Väli-Suomen Ikäkaste... 2013, 20.) Vanhusneuvoston oletetaan olevan paikallisen ikääntyneen väestön äänitorvi ja intressiedustaja. Vanhusneuvostolta odotetaan heterogeenista ajattelua, mutta sen odotetaan myös muodostavan yhteinen mielipide ja kollektiivinen tahdonilmaus. Vanhusneuvoston tulisi huomioida niin sanottu yleinen etu, jossa yksittäinen katsantokanta ei saisi hallita. Vanhusneuvostolta odotetaan siis samanaikaisesti sekä universaalisuutta että ikääntyneen väestön horisontaalisen erilaisuuden huomioimista. (Leinonen, 2006, 164.)

Ikääntymiseen liittyvien teorioiden pohjalta voidaan tulkita iäkkään väestön omaavan potentiaalia toimia aktiivisina ja ajastaan kiinnostuneina yksilöinä. Iäkäs väestö on heterogeenistä ja heidän tarpeensa hyvin erilaisia, mikä asettaa vanhusneuvostolle haasteita tehtävässään toimia kaikkien ikääntyneiden edustajana. Onkin tärkeää pohtia sitä, mikä vanhusneuvosto on yksittäiselle iäkkäälle henkilölle tai koko iäkkäälle väestölle. (Kankaanranta, 2014, 8, 24.) Vanhusneuvoston tulisi tuntea ja edustaa yksittäistä ikääntynyttä ja koko ikääntynyttä väestöä. Tästä nousee vanhusneuvoston toiminnan edustamiseen liittyvä haasteellisuus. Kuinka yhdistää yleinen ja yksityinen ääni? Vanhusneuvosto ei voi toimia jokaisen yksittäisen ikääntyneen ongelmien ratkaisijana tai etujen ajajana, mutta se voi toimia ”ikäntyneen keskivertokuntalaisen” hyväksi, jotta tämä ikääntyneen väestön edustajana voi hyvin paikkakunnalla. (Leinonen, 2006, 164.)

3.3. Vanhusneuvoston asema toimijana

Kankaanrannan (2014) pro gradu - tutkimuksessa keskeinen huomio vanhusneuvoston asemasta on, että vanhusneuvosto ei ole löytänyt paikkaansa kunnan hallinto-organisaatiossa (Kankaanranta, 2014, 62). Huomion perusteella tutkija esittää, että vanhusneuvoston asema tulisi määritellä työväliseksi lautakuntien käyttöön ikääntynyttä väestöä koskevien päätösten valmistelussa, kuitenkin niin, että vanhusneuvosto ei osal-

listuiksi välittömään päätöksentekoon. Vanhusneuvoston roolina olisi toimia kunnan hallinto-organisaation neuvonantajana tuoden esille ikäihmisten ääni. (Kankaanranta, 2014, 63.) Myös Leinosen (2006) mukaan vanhusneuvosto on neuvonantava elin. Sen vaikutusmahdollisuudet rajautuvat tieto- ja suunnitteluosallisuuteen, joita vanhusneuvosto toteuttaa toimiessaan viranomaisten toiminnan tarkkailijana ja tiedonvälittäjänä. (Leinonen, 2006, 186, 199.)

Vanhusneuvoston toimijan rooliin kohdistuu ristiriitaisia odotuksia. Vanhusneuvoston toimijoiden tekemisellä tai tekemättä jättämisellä on ainakin potentiaalinen vaikutus paikkakunnan ikääntyneen väestön elämään. (Leinonen, 2006, 103.) Vanhusneuvoston ja sen kaltaisten yhteistyöryhmien asemaa ja osallisuutta päätöksentekoon on tutkittu Suomessa. Vanhusneuvoston ja sen kaltaisten vaikutuskanavien perustamisessa ja niiden toimivuudessa on kyse päättäjien poliittisesta tahdosta ja viranomaistyöskentelystä. Vanhusneuvoston toimintaan liittyvien viranomaisten taholta vanhusneuvoston asemaan vaikuttaa päätöksentekoon liittyvä kontrollointi. Viranhaltijat ja poliittiset päättäjät arvioivat, mitä vaikutuskanavia kuntalaisille tarjotaan ja he myös arvioivat sen, miten näiden kautta tulleeseen palautteeseen reagoidaan. (Pekola-Sjöblom, 2011, 29, 231.) Osana palvelujärjestelmää toimivien yhteistyöryhmien toimintaa tutkittaessa viranomaisten on todettu pitävän yllä kontrollia myös päätöksenteossa ja odottavan yhteistyöryhmien seuraavan viranomaisten agenda ja palvelukäytäntöjä. (Kaseva, 2011, 39.) Poliittisten päättäjien ja viranomaisten asenteiden ja toimintatapojen tarkistaminen olisi tarpeen, sillä kuntatoimijoiden tulisi tunnustaa vanhusneuvosto tasavertaiseksi toimijaksi verkostossaan, jotta vanhusneuvoston toiminta voisi vakiintua (Leinonen, 2006, 200). Päätöksentekoon liittyvän viranomaiskontrollin ja poliittisen tahdon puuttumisen voidaan siis katsoa vaikuttavan siihen, että vanhusneuvostolle ei ole löytynyt paikkaa kunta-organisaatiossa ja että sen asema on lähinnä neuvonantava.

Kankaanranta (2014) on pohtinut vanhusneuvoston neuvonantavan aseman merkitystä sekä antaa ja nostaa tutkimuksessaan vanhusneuvoston deliberaatiokeskustelujen areenaksi. Kankaanrannan tutkimuksessa hypoteesina on, että vanhusneuvoston toimijoina ikääntyneen väestön edustajat eivät kykene, eikä heidän tarvitsekaan kyetä, välittömään päätöksentekoon. Sen sijaan vanhusneuvoston keskusteluiden fokuksen tulisi olla itse aiheessa. Varsinainen päätöksenteko jäisi kunnan hallinto-organisaatiolle. Vanhusneuvoston toimijoiden tehtävänä olisi keskustella vapaasti ja avoimesti käsiteltävästä aiheesta kirjaten ylös kunnan hallinto-organisaatiota varten yhtenäisimmät mielipiteet tai

muut seikat, jotka vanhusneuvostossa nähdään tarpeellisina. Kyse on ns. deliberaatiokeskustelusta. Vanhusneuvoston päätöksentekovallan käyttö on Kankaanrannan mallin mukaan hyvin välillistä. Kankaanranta esittää, että vanhusneuvostossa käytävät keskustelut ja ikääntyneiden välinen sosiaalinen kanssakäyminen ovat vanhusneuvoston toiminnan tärkein voimavara. Keskustelua oikealla tavalla hyödyntäen tuodaan julkiseen päätöksentekoon esille todellinen arjen ääni. (Kankaanranta, 2014, 64,67.)

Väitöskirjassaan vanhusneuvostoa ilmiönä tutkinut Anu Leinonen (2006) on tarkastellut vanhusneuvostoa funktioiden kautta. Funktioiden avulla Leinonen tutki vanhusneuvoston toiminnalle asetettuja odotuksia. Leinonen on kuvannut vanhusneuvoston suhdetta sen yhteistyötahoihin ja muihin sen toimintaan vaikuttaviin ryhmiin. Vanhusneuvoston toimintaa on tutkimuksessa tarkasteltu suhteessa viranhaltijoihin, poliittisiin päättäjiin, ikääntyneisiin sekä eri ikäryhmiin ja erilaisiin eläkeläisryhmiin. (Leinonen, 2006, 51.)

Vanhusneuvoston julkilausuttuja, myönteisiä ja tavoiteltuja toimintoja Leinosen mukaan ovat päättäjien ja viranhaltijoiden toiminnan observointi eli tarkkailu sekä välittäjänä toimiminen. Tarkkailulla tarkoitetaan asioiden paimentamista ja niiden eteenpäin tökkimistä eli päättäjien ja viranhaltijoiden menettelytapojen oikeudellisuuden vartioimista. Välittäjänä toimimisella tarkoitetaan tiedonvälitystä ikääntyneestä väestöstä vanhusneuvostoon ja siitä edelleen viranhaltijoihin ja päättäjiin. Tällöin vanhusneuvosto toimii ikääntyneiden äänitorvena kuntaan päin. Tiedonvälityksen kanava toimii myös toiseen suuntaan, jolloin viranhaltijat ja päättäjät käyttävät vanhusneuvostoa asioiden viestimiseen ja tarkkailevat sen avulla ikääntyneiden mielipiteitä. (Leinonen, 2006, 94, 108.) Jos vanhusneuvosto ei toteuta näitä em. myönteisiä toimintoja, voi vanhusneuvoston toiminta häiriintyä. Toiminta voi häiriintyä siten, että vanhusneuvosto vetäytyy ikääntyneen väestön etujen ajamisesta ja hyväksyy olemassa olevan tilanteen, ollen lojaali viranhaltijoita ja päättäjiä kohtaan. Vanhusneuvosto saattaa tällöin toimia myös itseään pyhittävin ja suojelevin keinoin. Myös vanhusneuvoston toiminnan kulminoituminen pelkästään virkistystoiminnaksi laimentaa vanhusneuvoston edunvalvonnallista tehtävää. Vanhusneuvoston vaikutusmahdollisuuksia voidaan Leinosen mukaan kehittää edistämällä vanhusneuvoston roolia tarkkailijana ja välittäjänä. (Leinonen, 2006, 186,197.) Vanhusneuvoston asemaan toimijana liittyy myös kompromissihakuisuutta. Kompromissihakuisuutta voidaan pitää kansalaisosallistumisen toimintatyylinä, ja se on sisäänrakennettu virkamiehistä ja kuntalaisosallisista muodostettuihin yhteistyöryhmiin (Leinonen 2006, 81).

Vanhusneuvoston tunnettavuuden ongelma on keskeinen sen asemaan liittyvä haaste. Kankaanrannan (2014) tutkimusaineistosta nousi esille vanhusneuvoston huono tunnettavuus iäkkään väestön, luottamushenkilöiden ja osin myös virkamiesten keskuudessa. Kankaanranta esittääkin vanhusneuvoston toiminnan näkyvyyden parantamista tähän tarkoitettuun suunnitelman avulla. (Kankaanranta, 2014, 63). Myös vanhuspalvelulain pilotointi-hankkeen raportissa todetaan vanhusneuvoston tunnettavuuden rajoittuvan lähinnä aktiivisten järjestöihmisten piiriin ja sen toiminnan olevan tuntematonta ikääntyneelle väestölle ja kuntalaisille yleensä. (Väli-Suomen Ikäkaste...2013, 21.)

3.4. Vanhusneuvoston toimijat ja heidän asemansa vanhusneuvostossa

Suomessa vanhusneuvoston toimijuus perustuu vapaaehtoisuuteen, niin kuin Ruotsissakin. Suomessa vanhusneuvoston toimijoiden ehdottaminen tapahtuu käytännössä lähes aina järjestöjen ja seurakuntien edustajien osalta asianomaisen organisaation ehdotuksesta. Tanskassa menettely on erilainen. Siellä vanhusneuvostojen toimijat valitaan suoraan henkilövaalia käyttäen kunnan 60 vuotta täyttäneiden asukkaiden joukosta. (Helander, 2006, 97.)

Vanhuspalvelulain toimeenpanoa ohjaavassa laatusuosituksessa todetaan vanhusneuvoston kokoonpanon osalta, että vanhusneuvoston jäseniksi tulisi nimetä tarkoituksenmukainen joukko eri sidosryhmiä, kuten eläkeläisjärjestöjen ja muiden kunnassa toimivien vanhusjärjestöjen edustajia. (Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013, 20.)

Vanhusneuvoston ikääntyntä väestöä edustavat toimijat ovat usein järjestö- tai yhdistysaktiiveja, kuten tämänkin tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston kohdalla voidaan todeta. Aktiivisuus yhdistystoiminnassa korreloi äänestysaktiivisuuden ja muiden kunnalliseen päätöksentekoon vaikuttamisen keinojen kanssa. Yhdistysaktiivit osallistuvat vapaaehtoistoimintaan ja keräävät itselleen sosiaalisia verkostoja. He kokevat muita suurempaa kansalaispätevyyttä eli kykyä puolustaa omia etujaan ja oikeuksiaan. Järjestöaktiivit luottavat yhdistystensä vaikutusmahdollisuuksiin ja heillä on vaikuttamisen tietotaitoja ja vaikuttamisverkostoja. Järjestöaktiiveihin pätee ajatus osallistumisten kumuloitumisesta. Tällä tarkoitetaan resurssien ja tunnustuksien kerääntymistä ihmisille, jotka näiden etujen avulla pystyvät edelleen kasvattamaan välimatkaansa muihin.

(Leinonen, 2006, 158–159.) Voidaankin sanoa, että vanhusneuvoston toimijat ovat yhteiskunnallisesti valveutuneita ja hyvin verkostoituneita ikääntyneen väestön edustajia.

Vanhusneuvoston ikääntynyttä väestöä edustavien toimijoiden koostuminen kokonaan tai pääosin järjestö- ja yhdistysaktiiveista voi olla toisaalta myös ongelmallista. Ikääntynyttä väestöä edustavien vanhusneuvoston toimijoiden valinta pelkästään eläkeläisjärjestöistä tuottaa jakoa sisä- ja ulkopiiriläisiin, jolloin vain osa ikääntyneestä väestöstä tuntee vanhusneuvoston ja saa tietoa sen kautta (Leinonen, 2006, 161). Tämä asetelma pönkittää osallistumisen kumuloitumista. Haasteena on se, että vanhusneuvoston ikääntynyttä väestöä edustavien toimijoiden tulisi kyetä kanavoimaan järjestötyössä hankkimansa vaikuttamisen pääomat muiden paikkakunnan ikääntyneiden hyväksi (Leinonen, 2006, 195). Yhdistysaktiivien ja muun ikääntyneen väestön välinen suhde ja edustavuus vanhusneuvostossa on seikka, jota tulisi pohtia vanhusneuvoston kokoonpanoa mietittäessä. Asioihin vaikuttaakseen vanhusneuvostolla tulisi olla jonkin asteista yhteismieltä, joukkovoimaa sekä erilaista osaamista. (Leinonen, 2006, 149.)

Vanhusneuvoston kokoonpanoa tutkittuaan Kankaanranta (2014) päätyy esittämään, että vanhusneuvoston toimijoista puolet tulisi olla eläkejärjestöjen toiminnan ulkopuolelta satunnaisesti valittuja vapaaehtoisia ikääntyneeseen väestöön kuuluvia henkilöitä, joiden toimikausi olisi vuoden mittainen. Kankaanrannan mukaan näin kaikilla ikääntyneeseen väestöön kuuluvilla henkilöillä olisi mahdollisuus olla toimijana vanhusneuvostossa ja näin taattaisiin myös eläkeläisjärjestöihin kuulumattomien ikääntyneen väestön edustajien äänen edustus. Nämä vanhusneuvoston vapaaehtoiset toimijat rikkoisivat myös eläkeläisjärjestöjen puoluepoliittisuutta vanhusneuvostossa. (Kankaanranta, 2014, 65.)

Leinosen (2006) tutkimuksessa vanhusneuvoston toimijaksi ei toivottu ”joo joo” -miehiä ja naisia tai toimijoita, jotka eivät uskalla sanoa mielipiteitään. Vanhusneuvoston toimijalla toivottiin olevan halua, kykyä ja tahtoa vaikuttaa sekä tietoa vaikuttamisen kanavista. Viranhaltijat ja päättäjät korostivat vanhusneuvoston toimijoiden yhteisyyttä, paikallistuntemusta ja kykyä ajatella asioita koko kuntansa ikääntyneen väestön näkökulmasta. (Leinonen, 2006, 162–163.)

Vanhusneuvoston sisällä kysymykset toimijoiden vastuunjaosta vaikuttavat vanhusneuvoston toimintaan ja asemaan. Vanhusneuvoston ikääntynyttä väestöä edustavien toimi-

joiden ja viranhaltijatoimijoiden välisen vastuunjaon ongelmallisuus kumpuaa siitä, että vanhusneuvostot ovat rakentuneet kahden vakiintuneen rakenteen eli kuntaorganisaation ja järjestökentän päälle. Tämä asema on jännitteinen ja asettaa haasteita vanhusneuvoston toimintakyvylle, minkä vuoksi vastuunjaosta ja tehtäväkuvasta on neuvoteltava. (Leinonen, 2006, 118, 197–198.) Vanhusneuvoston sisällä sen toimijoiden roolit saattavat vaikuttaa vanhusneuvoston toimintaan. Tutkimuksessaan Leinonen (2006) päätteli, että odotusten kohtaamattomuus on vanhusneuvoston toiminnan yksi hidastin. Tutkimuksen mukaan usein vanhusneuvoston ikääntyneet toimijat odottavat, että viranhaltijasihteeri toimisi ja sihteeri taas odottaa, että ikääntyneet toimijat itse toimisivat.

Vanhusneuvoston toiminnassa viranhaltijoiden ja ikääntyntä väestöä edustavien toimijoiden asiantuntijuuden tasaveroisuus on seikka, jota on mietittävä. Jäävätkö ikääntyntä väestöä edustavat toimijat vanhusneuvostossa ikään kuin maallikon asemaan ammatillisen asiantuntijatiedon rinnalla? Tasaveroisen aseman edellytys on tieto. Viranhaltijoilla on velvollisuus jakaa tietoa, jotta ikääntyntä väestöä edustavien vanhusneuvoston toimijoiden asiantuntijuus ja viranomaisten toiminnan tarkkailu mahdollistuu. (Leinonen, 2006, 101–102.)

Ikääntyntä väestöä edustavan toimijan näkökulmasta toimijan asemaa vanhusneuvostossa pohdittaessa voidaan toiminnan katsoa luovan ainakin yhteenkuuluvuuden tunnetta muiden toimijoiden kanssa ja tarjoavan pääsyn ammattilaisen tiedon äärelle (Kaseva, 2011, 39). Vanhusneuvoston ikääntyntä väestöä edustavilla toimijoilla on itseluottamusta ja identiteettiä vanhuksena ja vanhana olemiseen. He näkevät itsensä tulevina, jotkut myös nykyisinä, vanhuksina. Vanhuus tietynikäisyytenä ei ole valinnan asia, vaan aiempien ikävaiheiden jälkeen seuraava vaihe. (Leinonen, 2006, 156.)

3.5. Vanhusneuvoston toiminnan kehittäminen

Vanhusneuvostojen toimintaa on kehitetty Suomessa erilaisissa hankkeissa ja tutkimuksissa. Vanhuspalvelulain myötä vanhusneuvostolle asetettu lakisääteinen asema ja lain velvoitteet sen toiminnalle ovat osaltaan lisänneet kiinnostusta ja tarvetta tutkia ja kehittää vanhusneuvoston toimintaa.

Osana Ikälain pilotointi-hanketta Väli-Suomen Ikäkaste-osahankkeessa vuonna 2012 on kehitetty vanhusneuvostolle toimintamallia, jolla tavoitellaan ikääntyneen väestön osallisuuden vahvistamista (Väli-Suomen Ikäkaste...2013,6). Pilotointikunnissa tehtyjen selvitysten mukaan kunnan koosta, sijainnista tai vanhusneuvoston organisoitumistavasta riippumatta vanhusneuvostot pitivät haasteena samankaltaisia asioita. Haasteina näytetään vaikuttaminen kunnan päätöksentekoon tarpeeksi ajoissa ja laajasti eri sektoreilla sekä se, että vanhusneuvosto ei näe laatimiensa esitysten ja lausuntojen vaikutusta lopulliseen päätöksentekoon. Lisäksi vanhusneuvoston tunnettavuus rajoittuu lähinnä aktiivisten järjestöihmisten piiriin ja sen toiminta on tuntematonta ikääntyneelle väestölle ja kuntalaisille yleensä. (Väli-Suomen Ikäkaste...2013, 21.) Pilotoinnin tuloksena vanhusneuvostolle ehdotetaan toimintamallia, jossa vanhusneuvoston rooli ja toiminnan tarkoitus määritellään, laaditaan toimintasäännöt ja – suunnitelma sekä viestintästrategia, sovitaan toimintatapa kunnan alueella toimivien sidosryhmien kanssa tehtävään yhteistyöhön ja toimitaan alueellisesti yhteistyössä muiden vanhusneuvostojen kanssa.

Kari Kankaanranta (2014) on tapaustutkimuksena toteutetussa Pro gradu – tutkielmassaan tarkastellut vanhusneuvoston kehittämiskohteita ja mahdollisia vaikuttavan toiminnan esteitä. Tutkimuksessa on syvennytty vanhusneuvoston deliberatiivisen toiminnan mahdollisuuksiin. Kankaanrannan tutkimuksessa vanhusneuvoston vaikuttavan toiminnan esteiksi muodostuivat taloudellisten voimavarojen puute, kunnan perinteisen hallinto-organisaation suhtautuminen vanhusneuvostoon sekä eläkeläisjärjestöjen puolepoliittinen tausta. Tutkimuksessa erityisiksi kehittämiskohteiksi nousivat aktiivisten ikäihmistien roolin hyödyntäminen vanhusneuvostossa ja vanhusneuvoston oikean position selkeyttäminen kunnan hallinto-organisaatiossa sekä imagon parantaminen kuntalaisten ja ikäihmistien keskuudessa.

4 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tämän tutkimuksen teoreettisen lähtökohdan tutkittavan ilmiön tarkasteluun antavat osallisuuden ja asiantuntijuuden viitekehykset. Seuraavissa luvuissa avataan osallisuuden laajaa määritelmää ja sen merkitystä usealla tasolla. Osallisuutta lähestytään sen erilaisten luokittelujen ja mallien avulla, joista työssä esitellään muutamia näkökulmiin erilaisia lähestymistapoja. Osallisuutta tarkastellaan myös poliittisesta ja hallinnollisesta näkökulmasta, jolloin se usein ilmentyy erilaisissa poliittisissa ohjelmissa. Esimerkkinä tästä tutkimuksessa on tarkasteltu vanhuspalvelulain laatusuosituksista, koska se sisällöllisesti koskee tutkimuksen aihetta. Ilmiön tasolla osallisuutta tarkastellaan myös deliberatiivisena ilmiönä. Osallisuutta pohditaan osana palveluiden kehittämistä yleisesti ja erityisesti kehittäjinä toimivien ikäihmisten näkökulmasta. Lopuksi pohditaan osallisuuden kokemista ja sen eettisyyttä sekä osallisuuden haasteita.

Tutkimuksen toista teoreettista lähtökohtaa eli asiantuntijuutta lähestytään sen määrittelyn kokemasta muutoksesta käsin. Asiantuntijuutta koskevissa luvuissa keskitytään vanhusneuvoston asiantuntijuuteen sekä yleisesti asiantuntijuuden kokemuksellisuuteen ja sen kollektiiviseen luonteeseen.

Teoreettisista lähtökohdista on rajattu pohdinnan ulkopuolelle osallisuuteen liittyvät lähikäsitteet, joita tutkijan mielestä kirjallisuuden perusteella ovat ainakin aktiivinen kansalaisuus, toimijuus, ja osattomuus. Asiantuntijuuden osalta tutkimuksesta on rajattu pois osaamiseen liittyvää erittelyä ja asiantuntija sanan määrittelyä.

4.1. Osallisuus ja osallistuminen

Osallisuus ja osallistuminen ovat olennaisia ikäpolitiikkaan ja ikääntymistä koskevaan keskusteluun liittyviä käsitteitä. Jotta asiat ymmärretään oikein, tulee käsitteet määritellä täsmällisesti. Osallisuuden käsitteen määrittelyssä täsmällisyys on kuitenkin usein haastavaa. Osallisuuden ja osallistumisen käsitteiden ymmärtämiseen liittyy tulkinnanvaraisuutta, ristiriitaisuutta ja sekavuutta (Era, 2013, 145). Osallisuutta voidaankin pitää eräänlaisena kattomääritelmänä, jonka alle voidaan kerätä erilaisia lähestymistapoja ja näkökulmia käsitteeseen (Raivio & Karjalainen, 2013, 12). Osallisuus käsitettä on mää-

ritelty viime vuosina sekä asiakkaiden kuvaamina osallisuuskokemuksina että tutkijoiden tekeminä käsiteanalyysinä (Koskimies, 2013, 125).

Osallistumisen, osallisuuden ja osallistamisen termien määrittelemisen toisista irrallaan on mahdotonta, sillä termit kietoutuvat toisiinsa ja määrittelevät toisiaan. Useimmissa tulkinnoissa osallistuminen määritellään aktiivisen mukana olemisen kautta. Osallistuminen on siten konkreettista ja näkyvää toimintaa. Se on aktiivista ja välitöntä vaikuttamista yhteiskunnallisiin ja itselle tärkeisiin asioihin. (Leinonen, 2006, 25.) Muiden määrittelemässä tilanteessa mukana oleminen on osallistumista. Osallistuminen voi olla laajaa mukanaolona erilaisissa sosiaalisissa aktiviteeteissa, mutta se voi olla myös suppeampaa poliittista osallistumista. Osallistumisen muotoja voivat olla edustuksellinen, projektorientoitunut tai suora ja avoin. Toiminnallisen osallistumisen sijasta symbolinen osallistuminen on vahvistanut asemaansa. (Harju, 2005, 96–97). Osallistuminen on siis mukana oloa, esimerkiksi tiedonantajan roolissa (Laitila, 2010, 8).

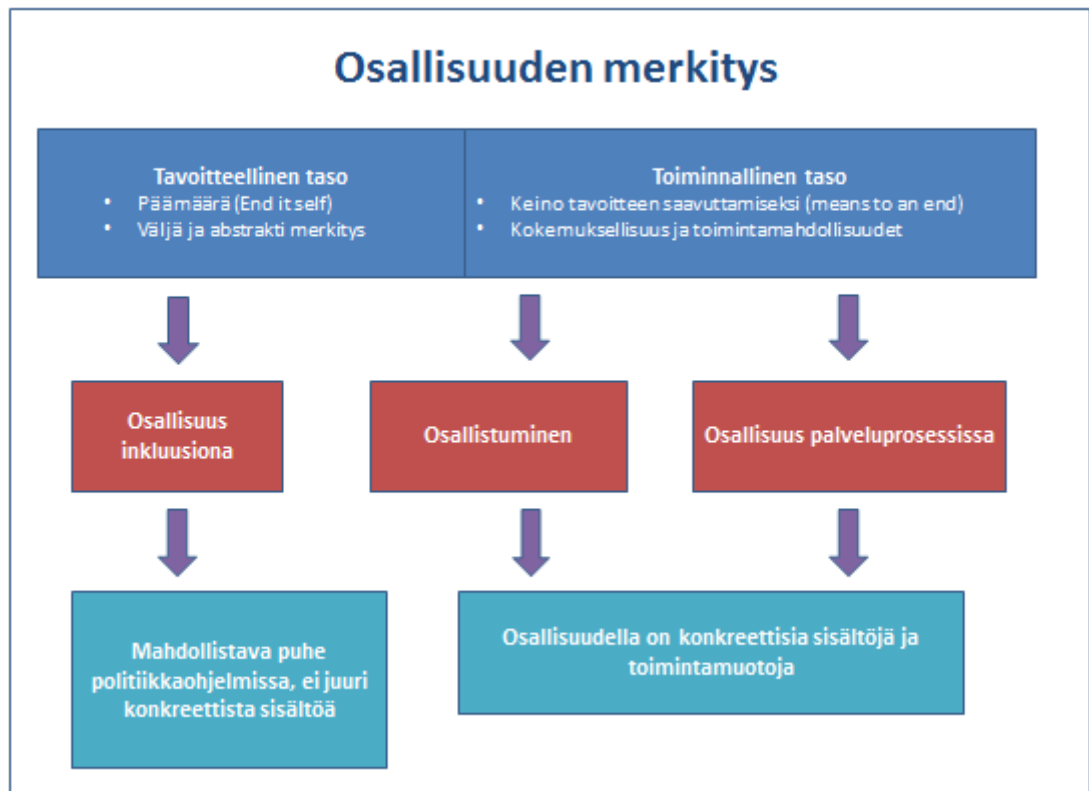
Suomalaisten tutkijoiden (Julkunen & Heikkilä 2007, Kujala 2003) mukaan osallisuus on osallistumista laajempi käsite. Osallisuus viittaa omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaan vaikuttamiseen ja vastuunkantamiseen ja se on osallistumista vaativampaa (Harju, 2005, 96). Osallisuuteen liittyy siis vapaaehtoisuus ja omaehtoisuus, jolloin osallisuuden motiivit voivat olla ideologisia, kulttuurisia, taloudellisia tai sosiaalisia (Valkama, 2012, 57).

Osallisuus voi toteutua myös kokemuksellisuuden, mukanaolon tunteen, tasolla. (Leinonen, 2006, 25.) Osallisuuden kokemuksellinen luonne on myös yksi sen käsitteellistämisen ongelmia aiheuttavista seikoista. Osallisuus on yksilöllinen kokemus tai tunne, joten siitä ei voi puhua kenenkään puolesta. Osallisuus hahmottuu kokemuksen tasolla ja toisaalta toiminnan tasolla toimintakykynä ja toimintamahdollisuuksina. (Raivio & Karjalainen, 2013, 14).

Osallisuus saa erilaisia merkityksiä kun sitä määritellään vuorovaikutustilanteena, ryhmäkäyttäytymisenä, vallankäytön muotona, toiminnallisen prosessin osana tai yhteiskunnallisena rakenteena. Taina Era (2013) on artikkelissaan pohtinut osallisuuden käsitettä sen eri merkitysten valossa. Era toteaa osallisuuden osittain tyhjenevän konkreettisesti sisällöstä ja toisaalta ilmenevän osin selkeinä osallistumisen käytäntöinä. Osallisuus voidaan siis nähdä arvotavoitteena, mutta myös toimintana. (Raivio & Karjalainen,

2013, 13, Toikko & Rantanen, 2009, 90.) Osallisuus on siten päämäärä itsessään (end-itself) sekä keino tavoitteen saavuttamiseksi (means-to-an-end) (Laitila, 2010, 7).

Osallisuuden merkitysten valossa Era (2013) erottelee osallisuuden inkluusiona, osallistumisen (participation) ja osallisuuden palveluprosessissa (involvement). Osallisuus inkluusiona näkyy mahdollistavana puheena politiikkaohjelmissa, joissa ei juuri ole konkreettista sisältöä. Osallisuuden inkluusiosta on kyse, kun osallisuus määritellään väljässä ja abstraktissa merkityksessä. Osallisuus on hyvin yleinen arvo, jotakin yhteisesti tavoiteltavaksi tunnustettua, ja siksi on osallisuuden määrittely vain inkluusiona, osoittautuikin sen heikkoudeksi. Toiminnallisella tasolla osallisuus ja osallistuminen saavat konkreettisia sisältöjä ja toimintamuotoja. Osallisuuden konkretisointi toiminnaksi ja toimenpiteiksi onkin ja haastavampaa. (Era, 2013, 145.) Edellä kuvattua osallisuuden käsitteellistämistä sen merkitysten valossa on kuvattu seuraavassa kuviossa. (kuvio 2.)

KUVIO 2. Osallisuuden merkitys.

Osallisuutta on mahdollisuus saada tietoa päätöksenteosta ja vaikuttaa siihen. Osallisuus voi liittyä edustuksellisen demokratian kehittämiseen, tai se voi olla laissa säätelämätön-

tä omaehtoista kansalaistoimintaa, kansalaisaktivismia ja järjestöosallisuutta. (Leinonen, 2006, 25.) Osallisuus käsitteenä sisältää siis ajatuksen osallisen vaikuttamisesta toimintaan tai palveluprosessiin (Valkama, 2012, 57).

Ryhmätasolla tarkastellen osallisuutta ovat kollektiiviset mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (Leinonen, 2006, 26). Tästä näkökulmasta katsoen osallisuuteen liittyy yhteisten normien hyväksyminen, vastavuoroisuus yksilöiden ja ryhmien välillä sekä altruismi. Osallisuus siis edellyttää luottamusta sekä muita ihmisiä että yhteiskunnan instituutioita kohtaan. (Raivio & Karjalainen, 2013, 19).

Osallistamisen ja osallistumisen käsitteet liittyvät tiiviisti toisiinsa. Toikon & Rantasen (2009) mukaan osallistaminen on mahdollisuuksien tarjoamista ja osallistuminen on niiden hyödyntämistä. (Toikko & Rantanen, 2009, 90.) Osallistaminen saa alkunsa hallinnon toimista. (Leinonen, 2006, 25.) Osallistaminen pitää sisällään kehotuksen tai vaatimuksen osallistumisesta yhteiskunnalliseen toimintaan, jolloin tarve osallistumiselle on syntynyt osallistujien ulkopuolella. Osallistuminen voi kuitenkin olla osallistujien etujen mukaista. Osallistamisen kautta alkanut osallisuus voi muuttua omaehtoiseksi aidoksi osallisuudeksi, johon on sitouduttu. (Valkama, 2012, 57.) Osallistaminen on siis käsitteenä hieman paradoksaalinen. Se korostaa toimijoiden subjektiivutta, mutta samanaikaisesti siihen liittyy tietty ulkoapäin vaikuttaminen ja objektivointi. Osallistamiseen liittyy ajatus toimijoiden ohjaamisesta tai jopa ”pakottamisesta” osallistumaan. Tästä ulkopuolelta tulevasta aloitteellisuudesta huolimatta toiminnan oletetaan etenevän toimijoiden ehdoilla johtaen omaehtoiseen osallistumiseen. (Toikko & Rantanen, 2009, 90).

Sulkakoski (2012) määrittelee osallistamisen ja osallisuuden saman asian eri puoliksi. Osallistajat mahdollistavat osallisuuden. Sulkakoski liittää osallisuuden toimijuuden käsitteeseen, jonka määrittelyssä hän tukeutuu Jyrkämän (2008) ajatukseen siitä, että toimijuus on osallisuutta vahvempi, tekemisen kautta syntyvä kokemuksellisuuden muoto. Oikeus osallisuuteen ja osallistumiseen ei silti takaa yksilön halua olla toimija. (Sulkakoski, 2012, 24.)

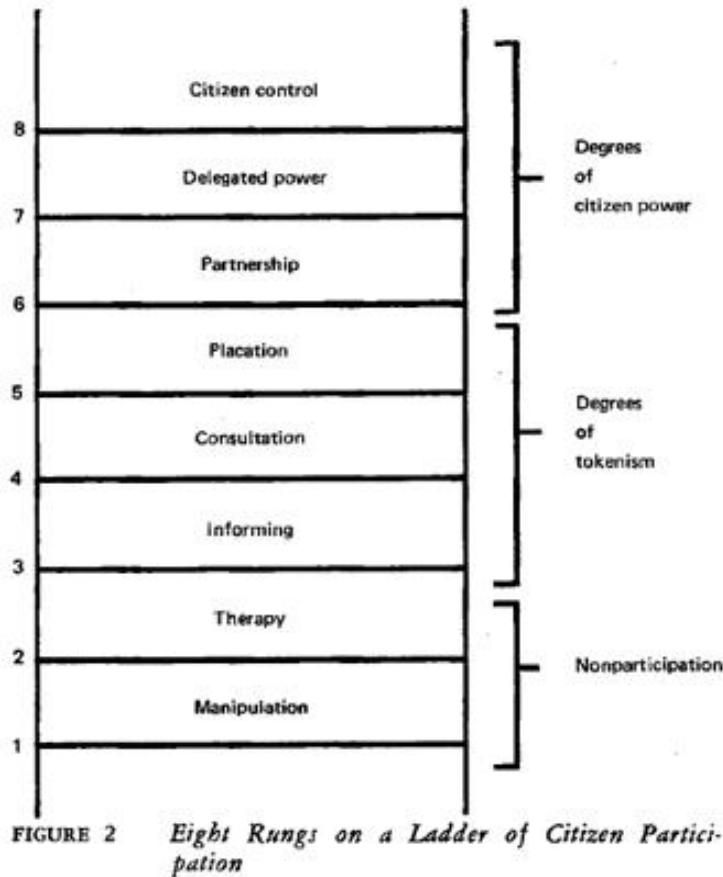
Osallisuuden, osallistamisen ja osallistumisen käsitteiden analysoinnin jatkaminen ja kontekstisidonnainen tunnistaminen voisi lisätä ymmärrystä tästä kiinnostavasta ilmiöstä. (Era, 2013, 145.)

Tässä tutkimuksessa osallisuus määritellään myös toiminnallisella tasolla tapahtuvaksi ja sillä tulee olla konkreettisia sisältöjä. Pelkällä inklusion tasolla ilmentyvä osallisuus ei riitä vanhusneuvoston toiminnalle asetettujen suositusten saavuttamiseen. Osallisuus vanhusneuvoston toiminnassa määritellään myös ryhmätasolla tapahtuvaksi ja kollektiivisesti muodostuvaksi.

4.1.1 Osallisuuden kuvaamisen erilaiset mallit

Yhteistä osallisuuden erilaisille kuvauksille on usein se, että niissä osallisuus esitetään hierarkisena tai lineaarisena mallina, jossa palvelun käyttäjän osallisuus liikkuu ei-osallisuudesta palvelun käyttäjän kontrolliin tai voimaantumiseen (Laitila, 2010, 9). Seuraavissa kappaleissa esitellään joitakin erilaisia osallisuuden malleja ja luokitteluja. Osallisuutta voidaan tulkita perinteisen tikapuumallin avulla tai lineaarisesti, kuten osallisuutta on suomalaisessa tutkimuksessa määritelty. Kompleksisessa ja muuttuvassa yhteiskunnassa tarvitaan kuitenkin osallisuutta, joka toteutuu yhtäaikaisesti eri tasoilla ja siirtyy tasolta toiselle tilanteiden ja tarpeiden mukaan (Laitila 2010, 10). Tämän vuoksi esitellään myös eräs osallisuuden holistinen luokittelu. Osallisuutta voidaan myös lähestyä erilaisista ideologisista ja poliittisistä lähtökohdista.

Sherry Arnstein (1969) kritisoi näennäisosallistumista jo 1960-luvulla. Arnsteinin typologia osallisuuden ja osallistumisen eri muodoista on yksi siteeratuimmista osallisuutta kuvaavista malleista. (Valkama, 2012, 59.) Arnsteinin mallissa osallisuuden tasot kuvataan tikapuina, joiden alemmilla portailla osallisuutta on vähän ja korkeammilla paljon. (kuvio 3.) Arnsteinin mallin mukaan yksilön vaikutusmahdollisuuksien lisääntymisen myötä yksilön osallisuus lisääntyy samassa suhteessa. Tikapuilla osallisuuden määrä kasvaa alimmalta tasolta ylimmälle seuraavasti 1) manipulaatio, 2) terapia, 3) tiedotus, 4) konsultointi, 5) sovittelu, 6) kumppanuus, 7) todellinen päätösvalta ja 8) enemmistövalta päätöksiä tehtäessä. Arnsteinin mukaan tikkaiden kahdella alimmalla askeleella manipulaation ja terapian tasolla ei ole osallisuutta. Tiedotuksen, konsultoinnin ja sovittelun tasolla osallisuus jää näennäiseksi. Vasta kumppanuuden ja sitä seuraavien todellisen päätösvaltan ja enemmistövallan tasoilla todellinen osallisuus on mahdollista. (Arnstein, 1969, 217.)

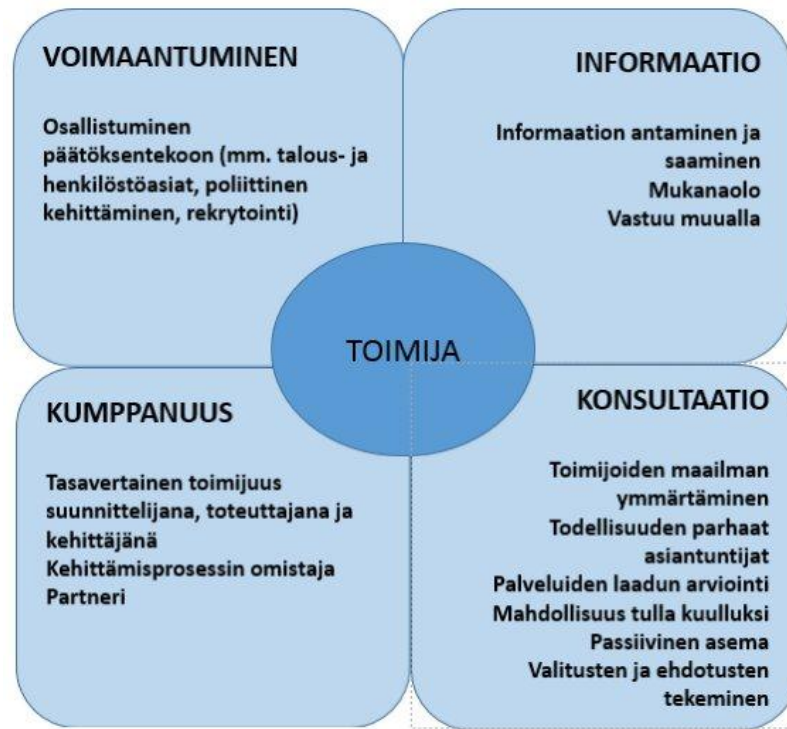
KUVIO 3. Arnsteinin osallisuuden tikapuumalli (Arnstein, 1969, 217).

Arnsteinin mallin kohdistuva kritiikki koskee pääosin mallin vallan yksiulotteista tarkastelua, jossa vallan molemminpuolista lisääntymistä aitona kumppanuutena palvelunkäyttäjien ja – tuottajien välillä ei oteta huomioon. Mallin mukainen kaiken vallan siirtyminen palvelunkäyttäjille voi lisäksi aiheuttaa riskin enemmistön tyranniasta, jolloin haavoittuvimmat ja erityistä tukea tarvitsevat asiakasryhmät saattaisivat jäädä sivuun. (Valkama, 2012, 61.) Lisäksi mallia on kritisoitu siitä, että siinä ei oteta huomioon sitä, että erilaisten palvelunkäyttäjien osallisuuden turvaamiseksi tarvitaan erilaisia osallisuuden muotoja (Laitila, 2010, 10).

Suomalaisessa tutkimuksessa (mm. Salmikangas 1998) osallisuuden tasoja ja syvyyttä on määritelty lineaarisesti tieto-osallisuutena, suunnitteluosallisuutena, päätösosallisuutena ja toimintaosallisuutena. Osallisuus ja vaikuttaminen lisääntyvät muun tyyppisen osallistumisen pohjana toimivasta tieto-osallisuudesta kohti toiminta-osallisuutta, jossa osallisuus toteutuu palvelun tuottamisen eli varsinaisen toiminnan tasolla. (Valkama,

2012, 60.) Tieto-osallisuus on osallisuuden helposti toteutettava muoto. Tieto-osallisuutta on mm. tiedottaminen, kuuleminen, kyselyihin vastaaminen ja palvelutoumukset. Suunnitteluosallisuus on tieto-osallisuutta syvempää. Se on asioiden valmisteluun liittyvää vuorovaikutusta kuten esimerkiksi hallinnon ja kansalaisten välistä yhteissuunnittelua. (Leinonen, 2006, 26.) Päätösosallisuuden tasolla osallisuus toteutuu päätösten valmistelun ja itse päätöksenteon tasolla. Toimintaosallisuuden tasolla kansalaiset osallistuvat päätöksenteon lisäksi palvelujen tuottamiseen eli varsinaiseen toimintaan. (Valkama, 2012, 60.)

Hierarkkisen ja lineaarisen mallin lisäksi osallisuutta voidaan tarkastella myös holistisesti. Professori Janet Warrenin (2008) holistista lähestymistapaa osallisuuden tarkasteluun on hyödynnetty myös suomalaisessa tutkimuksessa (mm. Laitila 2010, Sulkakoski 2012). Warrenin osallisuuden holistisessa nelikentässä keskiössä on palvelunkäyttäjä, toimija. Mallin mukaan osallisuuden muodot eivät ole toisiinsa nähden hierarkkisia. Malli huomioi sen, että osallisuuden erilaiset muodot ovat tarpeellisia, jotta erilaisilla asiakkailta on mahdollisuus osallisuuteen erilaisissa tilanteissa. Lisäksi malli huomioi sen, että osallistuja ja osallistaja saattavat olla eri asemassa jopa saman tilanteen aikana. (Sulkakoski, 2012, 24–25.) Mallin avulla palvelunkäyttäjän ja palveluorganisaation välistä suhdetta voidaan määritellä uudelleen (Toikko 2009, 6). Warrenin malli tarkastelee osallisuutta suhteessa asiakkaan asemaan neljästä suunnasta, jotka ovat konsultaatio, informaatio, kumppanuus ja voimaantumisen. Mallia on havainnollistettu seuraavassa kuviossa (kuvio 4).

KUVIO 4. Osallisuuden holistinen nelikenttä Warrenia mukailen (Sulkakoski, 2012 25–26, Toikko, 2009,6).

Smith & al. (2012) määrittelevät tutkimuksessaan osallisuutta neljästä eri ideologisesta tai poliittisesta näkökulmasta. Nämä ovat managerialistinen, kuluttaja-, neoliberalis-hallinnollinen- ja osallisuuden demokraattisiin kansalaisoikeuksiin perustuva näkökulma. Managerialistisessa näkökulmassa osallisuudessa on kyse palveluiden uudistamisesta ja kehittämisestä kohti tehokkaampia tapoja toimia. Osallisuudella kyetään tuottamaan parempia tietoisia päätöksiä ja varmistamaan, että rajalliset resurssit käytetään palvelunkäyttäjien ensisijaisten tarpeiden tyydyttämiseen. Kuluttajalähtöisen näkökulman mukaan palvelunkäyttäjät asemituvat kuluttajan rooliin odottaen samanlaista palveluiden moninaisuutta, valinnan mahdollisuutta ja joustavuutta kuin yksityissektorilta. Neoliberalis-hallinnollisen näkökulman mukaan osallisuus on tapa varmistaa, että yksilöt tuntevat tullessa kuulluksi ja ovat sen vuoksi vastaanottavaisempia hallinnon päätöksenteolle. Osallisuuden demokraattisesta, oikeuksiin ja kansalaisuuteen perustuvasta näkökulmasta katsoen osallisuus nähdään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttajana valtaistamalla ihmisiä saamaan äänensä kuuluviin. (Smith & al. 2012, 1466.) Tutkijat toteavat kuitenkin näiden näkökulmien käytännössä limittyvän toisiinsa. Tutkijoiden näkemyksen mukaan on tärkeää että osallisuutta ei nähtäisi ainoastaan joko uutena demokraattisen toiminnan muotona tai tokenistisena julkisen vallan juonena, vaan

kaikilta osin sekaisena ja ristiriitaisena ideoiden ja käytäntöjen vyyhtinä. Osallisuus voitaisiin nähdä ”raja-alueena, jolla yksilöiden tahto ja julkisen vallan instituutioiden tahto haastavat toisensa.” (Smith & al. 2012, 1467.)

4.1.2 Osallisuus poliittisissa ohjelmissa

Edeltävässä kappaleessa esitellyt osallisuuden käsitteellistämisen erilaiset mallit ja luokisat muut tavat luokitella osallisuutta viittaavat osallisuuden käsitteellistämisen monimutkaisuuteen. Osallisuuden määrittelyn haastavuus näkyy myös tavoiteohjelmien tasolla. Osallisuus hahmottuu monissa kuluvan vuosikymmenen politiikka- ja hyvinvointiohjelmissa samanaikaisesti tavoitteeksi ja keinoksi, jolla lisätään ja edistetään yhteiskunnan tasa-arvoa ja sosiaalista koheesiota. (Raivio & Karjalainen, 2013, 12). Ohjelmatasolla osallisuutta ja kokemuksellisuutta pidetään usein tärkeinä arvoina ja niiden mukaista toimintakulttuuria tulee tavoitella. Näin ollen pyrkimyksenä on esimerkiksi ikäihmisten elämänkokemuksen, viisauden ja ymmärryksen huomioon ottaminen ja kuuleminen palveluiden kehittämisessä. (Aaltonen et. al., 2014, 256–257.) Poliittiset ohjelmat eivät määrittele tarvittavalla selvyydellä sitä, mitä niissä tarkoitetaan termeillä osallistuminen ja osallisuus (Smith & al. 2012, 1460). Usein epäselväksi jää termien tarkoituksen lisäksi se keitä ne palvelunkäyttäjät tai asiakkaat ovat, joihin samassa yhteydessä viitataan. Osallisuuteen ja osallistumiseen liittyvä terminologia kaikessa laajuudessaan pitää sisällään termien käyttöön liittyvää historiaa, sivumerkityksiä ja käsitteellistä painoarvoa. (Smith & al. 2012, 1461.) Kuitenkin termien määrittely ja ymmärtäminen on tärkeää, koska asiakkaat ja ammattilaiset saattavat ymmärtää termit eri lailla. (Smith & al. 2012, 1464.)

Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen osallisuutta määrittelevä tavoitteellinen ohjelma tai julistus on Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (STM 2013:11). Vanhuspalvelulain toimeenpanoa ohjaavan laatusuosituksen tarkoituksena on tukea kuntia kehittämistyössä, jonka yhtenä osa-alueena on iäkkäiden kuntalaisten kannustaminen osallistumaan ja vaikuttamaan sekä kehittämään palveluja. Osallisuus ja toimijuus on yksi laatusuosituksen seitsemästä teemasta. Laatusuosituksessa on tälle sisältöalueelle laadittu omat suositukset. Esipuheessa todetaan iäkkäiden ihmisten osallisuuden olevan kaikkia suosituksen sisältöalueita yhdistävä kokonaisuus (Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013, 5).

Laatusuosituksessa osallisuutta määritellään niin laatusuosituksen tavoitteiden esittelyssä kuin itse osallisuutta ja toimijuutta koskevassa osioissa toistuen ”iäkkäiden äänen kuulumisena”. (Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013, 15, 17.) Osallisuutta määritellään laatusuosituksessa monitasoisena. Tällä viitataan sekä ikääntyneen väestön edustajan osallisuuteen yhteisön jäsenenä ja kansalaisena vaikuttamassa yhteisön toimintaan ja palveluiden kehittämiseen, että iäkkään henkilön osallistumiseen omien palvelujen suunnitteluun, käsittelyyn ja arviointiin. Määrittelyä tehdään myös erottamalla osallisuuden kokemuksellinen ja konkreettinen luonne. Osallisuuden konkreettisuuden osalta laatusuosituksessa kuvataan iäkkäiden vaikuttamisen areenoita, joiden kehittämiseen kannustetaan. Osallisuutta määritellään toimijuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia painottaen, yhteistä tekemistä, kohtaamista ja toisilta oppimista korostaen. Osallisuutta määritellään vastakohtana osattomuudelle. Osattomuutena laatusuosituksessa pidetään yksinäisyyden ja turvattomuuden tunnetta ja pahimmillaan syrjäytymistä ja osallistumismahdollisuuksien puuttumista. (Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013, 17.)

Laatusuosituksessa osallisuus-termin käsitteellistäminen ja ymmärtäminen jää lukijan tulkinnan varaan. Vaikka laatusuosituksen esipuheessa iäkkäiden ihmisten osallisuus kuvataan ”suosituksen sisältöalueita yhdistäväksi kokonaisuudeksi”, ja näin ollen sille annetaan painoarvoa, ei osallisuus-termiä ole lainkaan avattu tai käsitteellistetty laatusuosituksen loppuosaan kootussa keskeisten käsitteiden osioissa.

Edellä kuvatun mukaisesti osallisuus näyttäytyy laatusuosituksessa, niin kuin yleensä muissakin poliittisissa ohjelmissa, erilaisina mahdollisuuksina tai tavoitteina, mutta jää vaille konkreettista sisältöä. Laatusuositus ja sen kaltaiset muut ohjelmat korostavat yksilöllistä vastuuta siinä, että yksilöiden tulisi hyödyntää tarjotut osallisuuden mahdollisuudet. Usein konkreettiset toimenpiteet tai asiakkaiden oikeutta taloudelliseen, yhteisölliseen tai toiminnalliseen osallisuuteen ei määritellä. Vaikuttaakin siltä, että, osallisuus laatusuosituksessa on eufemismi, kiertoilmaisu hankalille asioille kuten syrjäytyminen tai hyvinvointi ja sen osatekijät. (Era, 2013, 141–142.) Poliittiset ohjelmat, kuten vanhuspalveluiden laatusuositus, korostaa toimintakykyisyyttä ja oma-aloitteellisuutta kuvaten ikääntynyttä väestöä valintoja tekeviä, osallistuvina ja aktiivisina kansalaisina. Voidaankin sanoa, että tämä laatusuosituksessa luettavissa oleva eetos ei anna kovin paljon tilaa vanhuuden raihnaisuudelle. Käytännössä tämä osallisuuden ulottuvuus po-

liittisissä ohjelmissa voi johtaa siihen, että eniten apua tarvitsevien vanhusten tarpeet ohitetaan vanhuspolitiikassa. (Aaltonen et. al., 2014, 264.)

Osallisuuden kuvaukset erilaisissa ohjelmajulistuksissa pohjautuvat erilaisiin motiiveihin ja tavoittelevat erilaisia tuloksia. Osallisuus – retoriikka monimutkaisuudessaan antaa mahdollisuuden sen manipulaatiolle tarpeiden mukaan. Tämä mahdollisuus on antanut osallisuuden kriitikoille pontta kyynisyyteen. Osallisuuden kriitikot ovat luonnehtineet osallisuutta strategisena mikropolitiikkana, jota viranomaiset käyttävät oikeuttamaan sen kannan, minkä he ovat jo ottaneet. ”Asiakaskortti” saatetaan pelata tilanteissa, jolloin viranomaiset ovat samaa mieltä asiakkaiden ryhmän kanssa, mutta eri mieltä muiden viranomaisten kanssa. Vastavuoroisesti kun palvelunkäyttäjien tai asiakkaiden kanssa ei olla samaa mieltä, viranomaiset voivat haastaa asiakkaiden legitimitetin vetoamalla heidän edustajuutensa puutteeseen. (Leung, 2011, 45.)

4.1.3 Osallisuus politiikan ja hallinnon deliberatiivisena ilmiönä

Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen näkyvät keskeisesti niin arvona kuin toimintaa ohjaavana tekijänä kansainvälisesti ja valtakunnallisesti erilaisissa poliittisissa ohjelmissa. Osallisuus ja osallistaminen nähdään merkityksellisenä asiana esimerkiksi YK:n ikääntymistä koskevassa ohjelmassa (United Nations Programme on Ageing, 2009b)(Scourfield & Burch, 2010, 237). Suomessa asian merkitys korostui mm. Pääministeri Kataisen hallituksen ohjelmassa ”Avoin, oikeudenmukainen ja rohkea Suomi” (2011). Siinä korostetaan avointa hallintoa ja kansalaisten osallisuutta, joka on painopisteenä myös valtioneuvoston demokradiapoliittisessa selonteossa (2014). Selonteossa määritellyllä demokradiapoliitiikalla valtioneuvosto pyrkii vastaamaan demokradian uusiin haasteisiin tavoittelemalla sitä, että päätöksenteko perustuu kansalaisten laajaan osallistumiseen ja että siinä toteutuu osallistumisen yhdenvertaisuus. Tavoitteeseen pyritään edustuksellisen demokradian toimivuuden parantamisen ohella kehittämällä uusia kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamiskeinoja sekä lisäämällä hallinnon avoimuutta ja vuorovaikutusta sidosryhmien sekä kansalaisten kanssa. (Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen...2014, 9.)

Keskeisin ongelma edustuksellisuuden ihanteen toteutumisen kannalta on äänestysaktiivisuuden ja poliittisen osallistumisen hiipumisesta johtuva legitimitettikriisi. (Raisio &

Vartiainen, 2011, 13.) Tämä edustuksellisen politiikan legitimitiikkikriisi ja edellä kuvattunlaiset käsitykset aktiivisesta kansalaisuudesta ja osallistavasta hallinnoinnista ovat johtaneet vallan ja vastuun siirtämiseen kohti kansalaista. Kansalaisten vallan ja vastuun korostaminen on tuottanut laajan valikoiman uudennaisia deliberatiivisia foorumeita ja demokraattisia prosesseja. Näiden suuntausten tavoitteena on ollut varmistaa palvelunkäyttäjien läsnäolo niissä päätöksenteon prosesseissa, jotka koskevat heitä. (Scourfield & Burch, 2010, 238.) Toisaalta myös perustellusti politiikan legitimitiikkiä voidaan lisätä deliberatiivisen demokratian keinoin, koska deliberaation myötä päätökset tai ratkaisuvaihtoehdot perustuvat tasa-arvoisten ihmisten harkittuun ja punnittuun keskusteluun. (Raisio & Vartiainen, 2011, 13.) Uudistamisen keskiössä on ollut edellytys siitä, että palveluiden on vastattava paremmin potentiaalisten ja todellisten palvelunkäyttäjien vaatimuksiin ja tarpeisiin. Tämä on johtanut viime vuosikymmenen aikana myös ikään-tyneiden henkilöiden värväämiseen erilaisiin osallistaviin toimiin palveluntuottajien toimesta. (Scourfield & Burch, 2010, 236–237.)

Deliberaatiolla tarkoitetaan syvällistä harkintaa ja pohdintaa, jossa käsiteltävää asiaa pyritään ymmärtämään useista eri näkökulmista. Deliberatiivinen demokratia (deliberative democracy) voidaan suomentaa harkitsevaksi, pohdiskelevaksi tai keskustelevalaksi demokratiaksi. Deliberatiivisessa demokratiassa kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua, ja jokainen osallistuja voi tuoda esiin omat näkökulmansa ja argumenttinsa. Huomio on itse argumentin ansioissa, ei argumentin esittäjän statuksessa. (Raisio & Vartiainen, 2011, 11, 62.) Deliberatiivisilla malleilla voidaan vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa. Etenkin paikallisella tasolla yhteisöllisyyden ja vahvemman sosiaalisen pääoman rakentaminen sekä kansalaisaktiivisuuden katalysoiminen on mahdollista deliberatiivisia malleja hyödyntäen. (Raisio & Vartiainen, 2011, 20.)

4.1.4 Osallisuus palveluiden kehittämisessä

Osallisuus palveluiden kehittämiseen nähdään poliittisella ja ideologisella tasolla merkityksellisenä. Kuntaliiton kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia käsittelevässä julkaisussa (Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen...2011) linjataan, että demokratian toteutumista ja päätöksenteon legitimitiikkiä Suomessa voidaan vahvistaa kansalaisosallistumista kehittämällä ja samalla voidaan myös kehittää julkisen sektorin palvelujärjestelmiä sekä palvelujen laatua ja saatavuutta. Aidon osallistumisen vahvistamiseksi

tarvitaan sellaisia osallistumisen ja vaikuttamisen malleja, jotka menevät perinteisiä tapoja (esim. äänestäminen) syvemmälle asian ytimeen ja antavat osallistujalle mahdollisuuden omien mielipiteiden punnitsemiseen. (Raisio & Vartiainen, 2011, 3.)

Palvelunkäyttäjien tai sen kohderyhmän osallisuutta palveluiden kehittämistyössä perustellaan eri tavoin, joita ovat mm. halu tuottaa asiakaslähtöisiä ja laadukkaita palveluja, palvelunkäyttäjän oikeus osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon ja osallisuuden voimaannuttava merkitys (Valkama, 2012, 59). Laitila (2010) viittaa tutkimuksessaan Dahlbergin ja Vedungin (2001) tekemään kuuden eri näkökulman jaotteluun perusteltaessa palvelun käyttäjien osallisuuden lisäämistä. Näkökulmat ovat: 1) palveluiden sopeutuminen (palveluiden laatu); 2) tehokkuus ja tavoitteiden saavuttaminen; 3) vallan epätasapainon vähentyminen (voimaantuminen); 4) palveluiden legitimitaatio (hyväksyttyvyys); 5) osallisuuden itsearvoinen positiivisuus ja itseluottamuksen vahvistajana toimiminen (itseilmaisu) sekä 6) demokratiaan opettaminen. (Laitila, 2010, 8.) Voidaan todeta, että asiakkaiden kertoma tieto ongelmista, joita he kohtaavat on välttämätöntä palvelun suunnittelulle. Asiakkaiden reaktiot työntekijöiden interventioihin palveluprosessin aikana muokkaavat interventioiden sisältöä ja laatua. (Leung, 2011, 43.)

Ideologisella tasolla hyvänä ja toivottavana pidettävä osallisuus palveluiden kehittämistyöhön ei kuitenkaan tutkimusten mukaan välttämättä toteudu käytännön tasolla odotusten mukaisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tutkimukset osoittavat myös, että ns. ”maallikoiden” osallistuminen ei ole yleismaailmallisesti hyväksyttyä, vaikka sitä vaaditaan (Harding & al., 2010, 249). Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton tekemän valtakunnallisen kansalaismielipiteitä kysyneen Kansalaisbarometrin (2011) mukaan täysi-ikäisten suomalaisten omien ja läheisten kokemusten perusteella arvioimana asiakkaiden osallistuminen julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseen toteutuu huonosti. Samanaikaisesti yli puolet vastaajista piti osallistumista kunnan palvelujen kehittämiseen tärkeänä tai melko tärkeänä. Tutkimuksen mukaan eniten ja toiseksi eniten suomalaiset ovat valmiita vaikuttamaan oman alueensa terveyspalveluihin ja vanhusten aseman ja palvelujen puolustamiseen. Ikäryhmistä vaikuttamismahdollisuuksiaan heikoimpina kokonaisuudessaan pitävät yli 75-vuotiaat. (Kansalaisbarometri... 2011, 103, 115, 117, 121–122.)

Asiakkaiden aktiivista, sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseen kohdistuvaa toimintaa tarkasteltaessa Kasevan (2011) mukaan asiakkailla on mahdollisuus kehittää palve-

luita useilla eri tavoilla, kuten kokemusasiantuntijana tiimityössä yhdessä asiantuntijoiden kanssa tai kokemuskouluttajana eri sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioissa tai järjestöissä. Lisäksi palveluiden kehittämiseen on mahdollisuus asiakkaiden keskinäisissä käyttäjätiimeissä tai asiakkaiden omissa järjestöissä ja liikkeissä. (Kaseva, 2011, 42–43.) Tutkimuksissa on kuitenkin todettu asiakkaiden voivan vaikuttaa sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseen, mikäli he ovat omaksuneet oikeanlaiset roolit suhteessa organisaatioon. Asiakkailta on mahdollisuus vaikuttaa palveluiden kehittämiseen kokemuksellisen tiedon kautta ja tämän kokemuksellisen tiedon arvokkuuteen liittyvää luottamusta kasvattamalla voitaisiin vaikuttaa asenteisiin sosiaali- ja terveysalalla. (Kaseva, 2011, 39.)

Julkisissa palveluissa pyritään usein asiakkaiden kansalaisuuden vahvistamiseen, mutta se tapahtuu lähinnä suhteessa asiakkaan omaan elämänhallintaan tai elinympäristöön, ei niinkään suhteessa julkishallintoon. Palveluiden laadun, niiden riittävän tason ja oikean kohdentamisen oletetaan parantuvan, kun palvelunkäyttäjät ovat osallisia palvelun suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. (Toikko, 2006, 15). Osallisuuden tulisi olla luonteeltaan pitkäaikaista ja dialogista. Pitkäjänteiseen, vuorovaikutuksen mahdollistavaan, jatkuvaan keskusteluun perustuvat osallisuuden käytännöt ovat tutkimusten mukaan tehokkaampia kuin tilapäiset ja epävakaiseen osallisuuteen pohjaavat keinot (Leung, 2011, 43).

Laitila (2010) on koonnut yhteen eri tutkimuksissa todettuja tapoja osallisuuden edistämiseen asiakassuhteen ja organisaation tasolla. Niiden mukaan osallisuutta asiakassuhteen tasolla voidaan edistää antamalla palvelunkäyttäjille tietoa päätöksenteon pohjaksi, kehittämällä käyttäjäystävällistä dokumentointia, vaikuttamalla työntekijöiden arvoihin ja motivaatioon osallisuutta arvostavampaan suuntaan, antamalla aikaa päätöksentekoon ja kysymyksille, luomalla turvallisuuden tunnetta ja mahdollistamalla molemminpuolinen kuuntelu, vuorovaikutus ja neuvottelu. Organisaation tasolla osallisuuden edistämiseksi tarvitaan selkeää osallisuutta tukevaa lainsäädäntöä ja rakenteita ja organisaation johdon on luotava edellytykset osallisuudelle. Organisaation tasolla osallisuuden esteinä voivat olla rajalliset resurssit, kiire, suuret asiakasmäärät, ja vallitseva organisaatiokulttuuri. (Laitila, 2010, 21–22.)

4.1.5 Osallisuuden kokeminen

Tutkimusten mukaan molemmat, sekä asiakkaat palvelunkäyttäjinä, että viranomaiset ja muut ammattilaiset suhtautuvat myönteisesti osallisuuden periaatteeseen. Asiakkaiden käsitykset osallisuudesta esimerkiksi päätöksentekoon eivät ole yhdenmukaisia. Asiakkaiden käsitykset vaihtelevat passiivisesta aktiivisempaan rooliin tai asemaan. Käsitykset osallisuudesta vaihtelevat huomioiden yksittäisen asiakkaan ikä ja sosiaalinen asema. Lisäksi yksittäisen asiakkaan ymmärrys ja kokemus tietyistä ilmiöistä vaikuttaa hänen kykyynsä toimia. Tästä johtuen osallisuuden kokemisessa olevat eroavaisuudet voivat vaikuttaa yhteiseen pyrkimykseen. (Kvarnström, 2011, 130.)

Osallisuuden kokemuksiin vaikuttaa moni tekijä. Osa kokemuksista rakentuu aikaisemmasta elämästä saatujen kokemusten pohjalle ja myös osallistujan omat intressit näkyvät kokemuksen rakentumisessa. (Sulkakoski, 2012, 2.) Osallisuus tunnetilana liittyy ihmisen kokemukseen itsestään tärkeänä yhteisön jäsenenä. Siihen liittyy mahdollisuus hallita resurssejaan. Osallisuuden tunne kytkeytyy siis oman roolin ymmärtämiseen ja kykyyn vaikuttaa omaan elämään, jota ei voida tuottaa yksilön ulkopuolelta, vaan se on sisäsyntyinen sosiaalinen prosessi. (Ukkonen, 2013, 109.)

Tietoa siitä, millaiseksi yksilöt itse kokevat oman osallisuutensa, on hyvin vähän käytävissä. Tietämys siitä, millä keinoin yksilöt toivoisivat omaa osallisuuttaan edistettävän, on vähäistä. Osallisuuden kokemuksellisuudesta onkin paljon arvolutautuneita ja moralistisia oletuksia tiedon puutteesta johtuen. Oletetaan, että yksilö on valmis ottamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja terveydestään. Yksilön odotetaan myös omassa asiantuntijan roolissaan osallistuvan omien palveluidensa suunnittelu-, kehittämis- ja arviointityöhön. (Raivio & Karjalainen, 2013, 31).

4.1.6 Osallisuuden eettisyys

Osallisuutta koskevissa tutkimuksissa on tarkasteltu myös asiakkaiden kokemusmaailman arvostuksen tai arvostamatta jättämisen merkityksiä. Scourfield & Burch (2010) ovat tutkineet ryhmälle iäkkäitä henkilöitä tehdyssä laadullisessa tapaustutkimuksessaan sitä, kuinka iäkkäiden henkilöiden ryhmä koki osallistavan prosessin. Tutkijat reflektivat osallisuuden eettisiä ulottuvuuksia tilanteissa, joissa osallisuus toimintaan on jättä-

nyt osallisille voimakkaita ja usein epämurkavia tunteita mm. epätydyttävän lopputuloksen tai rooliepäselvyyksien vuoksi. Yleisen käsityksen mukaan osallistavien toimintojen ajatellaan itsessään kantavan etuja, jotka ovat myönteisiä ja valtaistavia, riippumatta aiheesta tai lopputuloksesta. Osallistavat prosessit nähdään kiistatta ja itsessään myönteisinä. Tästä johtuen voidaan helposti olettaa, että iäkkäät henkilöt kokevat aina konsultoivat ja osallistavat prosessit myönteisinä. Kuitenkin tutkimusta niistä aidoista, mm. emotionaalisisista vaikutuksista, joita iäkkäiden henkilöiden mukaan ottamisessa osallistaviin prosesseihin syntyy, on suhteellisen vähän. Vaikka tapaustutkimuksen tulokset ja johtopäätökset eivät sellaisenaan ole yleistettävissä, tutkimuksessa nousi esiin näkemyksiä, jotka luovat pohjaa laajemmalle eettiselle pohdinnalle. Tutkijoiden johtopäätös on, että tilanteissa joissa osallistavan prosessin lopputulos on ei-toivottu ja kun osallisten tarkka rooli on jäänyt epäselväksi päämäärän, velvollisuuden ja vastuullisuuden näkökulmasta, iäkkäille henkilöille voi jäädä voimakkaita, usein epämiellyttäviä tunteita. (Scourfield & Burch, 2010, 237.)

Scourfield & Burch esittävät, että osallistaviin toimiin kutsuttuja kansalaisia tulisi kohdella samoin kuin tutkimushankkeisiin osallistuvia henkilöitä. Tutkijat nostavat keskusteluun niiden tilanteiden eettisiä ulottuvuuksia, joissa iäkkäitä henkilöitä osallistetaan ilman asianmukaista ennakovalmistelua ja jatkuvaa tukea. Pohdinnan perusteella tutkijat ehdottavat julkisille organisaatioille keinoja osallistavien toimien eettiseen toteuttamiseen. Tutkijoiden ehdottamat osallistavan toiminnan eettiset ohjeet esitetään seuraavassa kuviossa (kuvio 5).

Ehdotuksia osallistavan toiminnan eettisiksi ohjeiksi

(Scourfield & Burch 2010)

1. Ennen osallistavia toimia tulee selvittää roolit osallistuvan yksilön ja ryhmän tasolla. Mihin osallistujat sitoutuvat?
2. Ryhmän tulee olla selvillä sen vallasta ja vastuista. Kenelle vastaa? Onko toiminnalle budjettia? Onko kyseessä ohjaus-, vertais-, kuulemis-rooliin asettautuminen? Kenellä on viimeinen sana?
3. Muodollisuuksista sopiminen. Kuinka usein kokoonnutaan? Miten kirjataan? Kuinka paljon vie aikaa?
4. Ryhmälle tulee järjestää tarpeellinen ohjaus ja mentorointi.
5. Yksittäisen toimijan roolin selvennys. Mitä odotetaan? Edustaako vain omia mielipiteitä? Tuleeko kartoittaa mielipiteitä muilta, jos niin keneltä? Pyritäänkö kollektiiviseen mielipiteeseen?
6. Tervetulleeksi toivottaminen ja osallistujan antaman ajan huomioiminen.
7. Jatkuva tuki koko toiminnan ajan.
8. Toiminnan selkeä päättäminen ja mahdollisuus loppukeskustelulle.
9. Osallistavan tahon toiminnan läpinäkyvyys ja valta-asetelmien selväksi tekeminen.

KUVIO 5. Ehdotuksia osallistavan toiminnan eettisiksi ohjeiksi (Scourfield & Burch, 2010, 248–251).

Osallisuuden eettisten lähtökohtien huomioimisella kyetään välttämään rooliepäselvyyksiä, määrittelemään vallan ja vastuun määrää sekä luomaan toiminnalle reunaehdot.

4.1.7 Iäkkään väestön osallistuminen ja osallisuuden kokemukset

Sukupolvittaisten tutkimusanalyysien mukaan nykyisen ikääntyneen väestön käsitykset poliittisen osallistumisen tärkeydestä ovat selvästi pidättyvämpiä kuin nuorimman sukupolven käsitykset Suomessa. Kunnallispolitiikan tasolla henkilön korkeampi ikä korreloi kunnallispoliittisen kiinnostuksen kanssa. Mielenkiinnon kunnallispolitiikkaa kohtaan on todettu säilyvän vahvana vielä vanhuusiässä. Tutkittaessa ns. kuntalaispätevyyden tunnetta, on sen havaittu säilyvän verraten korkea-asteisena seniorikansalaisten ohella myös vanhuksilla. Yleisesti kansalaispätevyyden tunne on voimistunut merkittävästi 2000-luvun alussa. Tutkimusten mukaan etenkin ikäihmisten tunne kyvystä puolustaa etujaan ja oikeuksiaan on kohentunut selvästi. (Helander, 2006, 68–70.)

Kunnallisella tasolla ikäihmisten kohdalla erilaisten vaikuttamismuotojen käytöstä voidaan tutkimusten valossa todeta, että ikäihmiset pyrkivät vaikuttamaan toisia ikäryhmiä enemmän nostamalla asioita julkiseen keskusteluun, tekemällä kuntalaisaloitteita, laatimalla yleisönosastokirjoituksia, osallistumalla paikallisia kysymyksiä koskeviin kampanjoihin sekä osallistumalla kuntalaisfoorumeihin ja vastaamalla asiakaskyselyihin. Ikäihmiset pitävät em. vaikuttamiskanavia myös vaikuttamisteholtaan parhaina. (Helander, 2006, 72.)

Iäkkään väestön osallistumista voidaan tarkastella eri näkökulmista. Hallinnollis-taloudellinen näkökulma pohjaa vanhuskäsityksissä tapahtuneisiin muutoksiin. Iäkkään väestön terveiden elinvuosien lisääntyttyä vanhuskäsitykset ovat yhä myönteisempiä ja iäkkään väestön vahvuuksia korostavia. Tämän näkökulman vahvistumisen myötä iäkkään väestön aktiivinen osallistuminen mm. kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan on myös osa poliittista keskustelua. Dosentti Ilka Haarni (2009) kuvaakin ikääntymisen

voimavarat ei pelkästään yksilön omaisuutena, vaan resurssina, joka pyritään valjastamaan yhteiskunnan käyttöön. (Haarni, 2009, 81.) Kriittikinä tällaisen positiivisen ja aktiivisen vanhenemisen ja ikäkäsityksen kuvasta politiikassa, mediassa ja tutkimuksessa on nostettu esiin sen mahdollinen haurauden, haavoittuvuuden ja raihnaisuuden marginalisointi. (Haarni, 2009, 91.) On myös huomioitavaa, se, että vaikka ikääntyneellä olisi vaikuttamisen kykyjä, eivät aina muutu vaikuttamisen haluksi. Kaikkia ikääntyneitä ei kiinnosta poliittinen osallistuminen tai näkyvä vaikuttaminen. (Leinonen, 2006, 195).

Ikäihmisten asennoituminen vapaaehtoistyötä kohtaan on erittäin myönteistä. Järjestöjen merkitys vaikuttamiskanavana kunnissa on kasvanut 2000-luvulla nuorimpia ikäryhmiä lukuun ottamatta. Vaikuttaminen erilaisten järjestöjen ja yhdistysten kautta on yleisintä sekä vanhimpien keski-ikäisten että seniorikansalaisten keskuudessa. (Helander, 2006, 73.) Eläkeläisyhdistysten jäsenistä reilu kaksi viidesosaa osallistuu paikallisyhdistysten toimintaan. Tutkimusten mukaan aktiivisimpia eläkeläisjärjestöjen jäseniä ovat 70–79-vuotiaat. Ikäihmisten aktiivisuus eri toimialojen yhdistyksissä vaihtelee. Yli 70-vuotiaat muodostavat aktiivisimman toimija-ikäryhmän eläkeläisjärjestöissä, maanpuolustusjärjestöissä, kulttuurijärjestöissä, kunnanosayhdistyksissä sekä sosiaali- ja terveysalan järjestöissä. (Helander, 2006, 74.) Ikäihmisten järjestöissä tekemän vapaaehtoistyön on korostettu tapahtuvan hyvin pitkälti ”meiltä meille” -periaatteella. Ikäihmisten vapaaehtoinen panos kohdistuu siis suurimmalta osalta ikäihmisten, ennen muuta vanhusten hyväksi. (Helander, 2006, 76.)

Iäkkään väestön osallistumista on tarkasteltu terveyden edistämisen ja ylläpitämisen näkökulmasta. Useissa tutkimuksissa on todettu sosiaalisten aktiviteettien myönteinen vaikutus ikääntyneen väestön koettuun terveyteen ja hyvinvointiin, jolla tarkoitetaan mm. sen hidastavaa vaikutusta toimintakyvyn huononemiseen ja masennuksen lisääntymiseen. Myönteisten tutkimustulosten rinnalla on myös tuloksia tutkimuksista, joissa on havainnointu terveyden ja osallistumisen suhteen monimutkaisuutta. Tällä tarkoitetaan mm. tutkimustuloksia, joiden mukaan hyvän terveyden omaavat iäkkäät lähtevät mukaan osallistumaan toimintaan useammin kuin huonon terveyden omaavat ja tuloksia joiden mukaan iäkkään hyvinvointi saattaa vaarantua ja osallistuva iäkäs henkilö uupua, jos osallistumista toimintaan on huomattava määrä. (Haarni, 2009, 82.) Myös Leinonen (2006) on todennut, että liian suuret ja ihanteelliset odotukset voivat uuvuttaa yhteis-

kunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneet ikääntyneen väestön edustajatkin (Leinonen, 2006, 200).

Dosentti Haarni on tutkimuksessaan (2009) tarkastellut iäkkään väestön osallistumista heidän oman kokemuksensa näkökulmasta etsien syitä toimintaan osallistumiselle ja osallistumisen antia. Haarnin haastattelemat aktiiviset eläkeikäiset nostivat esiin keskeisinä selityksinä kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan osallistumisessaan omasta hyvinvoinnista huolehtimisen sekä mielekkään tekemisen löytämisen työelämän jälkeen. Myös Helanderin (2006) mukaan ikäihmisten kohdalla tärkeäksi vapaaehtoistyön vaikuttimeksi on todettu myös halu saada säännöllistä ohjelmaa päivään. Uskonnollinen tai poliittinen motiivi on myös usein ikäihmisten vapaaehtoisuuden kannustin. (Helander, 2006, 78.) Haarnin haastatteluissa nousi esiin käsitys osallistumisen hyödyllisyydestä ja tarpeellisuudesta, sekä vastuun kantamisen ajattelu eli usko siitä, että itse pitää itsestään huolehtia. Osallistumisen voimavaroja ei Haarnin tutkimuksen mukaan käytetä ensisijaisesti muiden auttamiseen vaan osallistuminen on etu, josta on itselle hyötyä ja iloa. Haarnin esiin tuoma näkökulma eroaa siitä tutkimuksissa todetusta yleisestä ajatuksesta, että altruistinen periaate on tärkein vapaaehtoisuuteen motivoiva tekijä. Myös vanhuspoliittiset selonteot asettavat usein toiveita osallistumisen altruistiselle luonteelle. (Haarni, 2009, 92.) Ajan puute nousee keskeisimmäksi perusteeksi olla tekemättä vapaaehtoistyötä myös ikäihmisten kohdalla. (Helander, 2006, 78.)

Sulkakoski (2012) on pro – gradu tutkimuksessaan selvittänyt ikääntyneiden kokemuksia osallistavasta kehittäjätoiminnasta. Sulkakosken mukaan kokemusasiantuntijuuden arvostamisen lisäksi merkittävää on toiminnan kehittäjien ammattitaito, asenne ja aito kiinnostus. Ikääntyneiden kokemusten mukaan myös henkilökohtainen huomioiminen on merkittävää ja tuo mukanaan toimintaan ”kodinomaisuutta”. Kehittämistoimintaan mukaan lähtemisen taustalla olivat itselle tärkeän asian eteenpäin vieminen ja laajalaisemmin ikääntyvien asioista huolehtiminen. Syy toimintaan lähtemiselle pohjautuu pitkälti omakohtaiseen kokemukseen siitä, että ”jotain tulisi tehdä”. Itse toiminnassa koettiin tärkeäksi, että toiminnalle oli asetettu tavoitteet. Ikääntyneet kantoivat myös huolta kehittämistoiminnan jatkuvuudesta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että eletyn elämän ja kokemusten kautta saavutettu tieto on merkityksellistä. Ikääntyneet haluavat tarjota elämäkokemustaan ja ammattitaitoaan muiden käyttöön. Osallistavalla toimintatavalla kyetään tuottamaan ikääntyneille arvostuksen ja asiantuntijuuden kokemuksia. Lisäksi osallistava kehittäjätoiminta vahvistaa toimijuuden rakentumisessa yksilön sisäistämiä

voimavaroja (voiminen, tunteminen, haluaminen ja osaaminen) monin eri tavoin. (Sulkakoski, 2012, 68–71.) Tulostensa perusteella Sulkakoski esittää, että kehittämistoimintaan osallistuvien yksilöiden tulee tuntea antamallaan työpanoksella olevan todellista merkitystä. Osallistavaa kehittämistoimintaa ei tule järjestää vain työyhteisön tai organisaation ”imagon” tukemiseksi, koska tällöin omista kokemuksista puhuvat kokemusasiantuntijat voivat joutua ”näyttely-eläimen” rooliin. (Sulkakoski, 2012, 73.)

4.1.8 Osallisuuden haasteet

Osallisuuden näkökulmasta katsoen palvelunkäyttäjän tai asiakkaan asemaan liittyy haasteita sekä yksilön tasolla asiakassuhteessa, että yleisellä tasolla asiakkaiden osallisuudessa. Yksi tutkimuksissa tunnistetuimmista ja yleisimmistä osallisuuden haasteista on siihen liitettävä tokenistinen luonne. Osallisuutta kritisoidessa kannanotoissa osallisuuden väitetään olevan laajasti vain ”asiakaskortin” pelaamista. Osallisuus jääkin usein vain sloganiksi. Osallisuus voi siis olla konsepti, jonka potentiaalia ei ole ymmärretty. (Leung, 2011, 43.) Katja Valkama (2012) esittää asiakkaan vaikuttamisen yleisellä tasolla olevan pääasiassa välillistä ja osallisuuden jäävän usein näennäiseksi. Usein välillinen osallisuus on jonkinlaista informaation keräämistä, jonka hyöty ja arvo riippuvat kuitenkin siitä kuinka viranomaiset tietoa käyttävät. (Valkama, 2012, 56.) Laitila (2010) nostaa esille Hodgen (2005) tutkimuksen, jossa tutkittiin asiakkaiden ja työntekijöiden muodostaman mielenterveysfoorumien keskusteluja osallisuuden toteutumisen näkökulmasta. Keskusteluissa organisaation ja työntekijöiden asettamat normatiiviset rajat määrittivät mitä asioita nostettiin esille ja miten niistä keskusteltiin. Asetettujen rajojen sisälle sopimattomat mielipiteet ja kokemukset jäivät huomiotta tehden asiakkaiden osallisuudesta mekaanista. (Laitila, 2010, 10.)

Asiakkaiden asemaa ja osallisuutta tarkastelevissa sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimuksissa tällaisena haasteena asiakassuhteen tasolla nousee toistuvasti esiin tieto ja sen hallinta sekä siihen liittyvät valtasuhteet. Tutkimusten mukaan asiakkaat kokevat osallisuuteensa liittyvinä haasteina vallan epätasapainoisen jakautumisen sekä asiantuntijoiden käyttämän ammattilaiskielen. Tutkimuksissa on havaittu, että asiakkaiden tiedollisilla resursseilla on merkitystä heidän vaikuttamismahdollisuuksiinsa. Asiakkaiden itsemäärääminen ja osallistuminen toteutuvat suhteessa tiedonsaantiin ja tiedon onnistuneeseen prosessointiin sekä kokemuksiin kohtelusta ja vaikuttamismahdollisuuksista.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskukselle tekemässään integroidussa kirjallisuuskatsauksessa tutkija Kaisa Kaseva (2011) esittää, että asiakkaan suhde asiantuntijavaltaan, tiedon prosessoinnin kyky, omien asenteiden ja ajattelumallien hallinta sekä sosiaalinen tuki määrittävät lähtökohdat yksilön osallisuudelle. Tarjoamalla tukea, asiantuntijoiden ja asiakkaiden välisiin suhteisiin liittyviä jännitteitä purkamalla ja asiantuntijuuden käsitettä uudelleen arvioimalla kyettäisiin tutkimusten mukaan osallistamaan esimerkiksi marginaaliryhmiä sosiaalityön piirissä. (Kaseva, 2011, 28, 32, 42.)

Poliittisella ja hallinnollisella tasolla osallisuuden haasteet liittyvät valta-asetelmiin. Deliberatiivisten käytäntöjen ja mallien osalta on huomioitavaa, se että niin kauan kuin palveluntuottajat kontrolloivat käsiteltäviä asioita ja deliberaatioprosessia, säilyy tavanomainen epäsymmetrinen suhde palveluntuottajien ja käyttäjien välillä (Leung, 2011, 43).

Yksi tutkimuksissa esiin noussut osallisuuden haaste liittyy myös sen vaikuttavuuteen. Tutkittua tietoa siitä, miten osallisuus olisi vaikuttanut palveluihin, niiden tuottamiseen tai vaikuttavuuteen ei juuri ole. Tämä tieteellisen näytön puute saattaa vaikuttaa myös niiden resurssien saamiseen, jota osallisuutta edistävät toimintamallit edellyttävät. (Valkama, 2012, 63.)

4.2. Asiantuntijuus

Yleisen käsityksen mukaan asiantuntija on henkilö, joka on hankkinut asiantuntijuutensa jollakin tapaa, ja siten ”ansaitsee” asiantuntijan asemansa oppimisprosessin kautta. Asiantuntijan aseman saavuttamiseen on erilaisia väyliä – toiset säädellympiä ja rajoitettumpia kuin toiset. Asiantuntijan tiedon tai taidon ala tai toimialue määrittelee osittain tätä säädösten ja rajoitusten määrää. (Scourfield, 2010, 1891.)

Asiantuntijuudeksi nimeäminen antaa toiminnalle erityisen painoarvon ja auktoriteettiaseman. Asiantuntijuuden määrittelyyn liittyy vallankäyttö mietittäessä ketkä voivat kutsua itseään asiantuntijoiksi. (Isopahkala-Bouret, 2008, 85.) Kun tietoa tuotetaan sielillä, missä sitä sovelletaan, tulee pohtia asiantuntijuuden määritelmää (Sulkakoski, 2012, 16). Ammatillisten asiantuntijoiden ja muiden asiantuntijoiden auktoriteetti ja tietämys on rutiininomaisesti haastettuna nyky-yhteiskunnassa ja onkin aiheellista kysyä, mitä

yhteiskunta odottaa niiltä, joita se kutsuu asiantuntijoiksi? (Scourfield, 2010, 1892.) Se mitä kulloinkin pidetään asiantuntijuutena, on sosiaalisen neuvottelun tulosta. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 251.)

4.2.1 Vanhusneuvoston toimijoiden asiantuntijuus

Kankaanranta (2014) määrittelee tutkimuksessaan vanhusneuvoston toimijat aktiivisen kansalaisen käsitteen kautta ja lähestyy vanhusneuvoston toimijoihin kohdistettuja osaamisen ja asiantuntijuuden vaateita tätä kautta. Kankaanrannan mukaan vanhusneuvoston toimijan aktiivisena kansalaisena tulisi hallita muun muassa puhumisen, kirjoittamisen, kuuntelemisen, keskustelemisen ja perustelemisen taidot. Vanhusneuvoston toimijalta odotetaan myös kykyä osallistua, kykyä hahmottaa yhteiskuntaa, kykyä arvottaa asioita ja taitoa olla kriittinen. Toimijan tulisi kyetä ottamaan osaa, toimimaan ja vaikuttamaan ja hänen pitäisi olla yhteistyötaitoinen. (Kankaanranta, 2014, 18.) Lisäksi aktiivisen kansalaisen on hyvä tuntea kansalaisen velvollisuudet, oikeudet ja mahdollisuudet sekä perustiedot julkisista instituutioista (Oikeusministeriö 2005, 44–45).

Vanhusneuvostot ovat luonteeltaan neuvoa-antavia (Leinonen, 2006, 48). Tämä vanhusneuvoston toiminnan keskeinen luonne edellyttää jo lähtökohtaisesti sen toimijoilta jonkinlaista asiantuntijuutta ja kykyä antaa neuvoja sekä ottaa kantaa asioihin. Koska vanhusneuvoston toimijan pätevyydelle ei ole koulutusvaatimuksia tai säädeltyjä väyliä asiantuntemuksen hankkimiseen, tulee vanhusneuvoston toimijan asiantuntijuutta lähestyä toimijoiden kokemuksen ja asiantuntijuuden kollektiivisen luonteen kautta. Puhuttaessa kokemuksellisesta asiantuntijuudesta, on tärkeää huomioida se, että vanhusneuvoston toimija ei ole välttämättä palvelunkäyttäjän asemassa – kokemuksellinen asiantuntijuus on usein muilla tavoin hankittua. Kokemukseen perustuva asiantuntijuus voi myös syntyä ja kasvaa vanhusneuvoston toimijan asemassa tapahtuvana oppimisprosessina.

4.2.2 Kokemusasiantuntijuus

Kokemusasiantuntijuus on määritelty eri tavoin eri tilanteissa. Kokemusasiantuntijaksi on määritelty henkilö, jonka tietämys palveluista on syntynyt kyseessä olevien palveluiden käytöstä. Toisissa yhteyksissä on määritelty, että kyseeseen voi tulla henkilö, joka

asuu yhdessä tai hoitaa palveluita tarvitsevaa henkilöä. Kokemusasiantuntijuus voi syntyä myös palveluiden tarvitsemisen, mutta niitä vaille jäämisen kokemuksesta, tai siitä, että palveluita on tarjottu, mutta ne eivät ole olleet soveltuvia. Määrittelyn eroavaisuudet herättävät kysymyksiä oletuksena olevan kertyneen asiantuntijuuden asteesta ja luonteesta. (Scourfield, 2010, 1895.) Oikeutetusti McLaughlin (2008) onkin kysynyt kuinka tunnistetaan henkilö, joka ei ole kokemusasiantuntija? Tutkija väittää kokemusasiantuntija termissä yhteen lyötyjen ”kokemus” ja ”asiantuntija” sanojen syövän huomioita toinen toiseltaan. Kokemuksen osalta tutkija kritisoi sitä, että kaikki ihmiset eivät opi kokemuksistaan ja viiden vuoden kokemuksella saatetaan tarkoittaa viittä yksittäistä käyntiä palveluorganisaatiossa. Myöskään eri kokemusten arvioinnille tai vertailulle ei anneta keinoja. Kokemus yksissään ei tee kenestäkään asiantuntijaa sanan varsinaisessa merkityksessä (Scourfield, 2010, 1896.)

Termin ”asiantuntija” liittäminen kokemusasiantuntija – konseptiin voidaan nähdä itse-tietoisena ja tahallisenä yrityksenä haastaa ammatillinen valta ja pyrkimyksenä demokratisoida asiantuntijuus sosiaali- ja terveysalalla. Kokemusasiantuntija termiä käytetään tasoittamaan valtaeroja ja sen avulla annetaan ymmärtää, että kokemuksen kautta hankittu asiantuntijuus on yhtä validia kuin ammatillinen asiantuntijuus. Kuitenkin ”asiantuntija” – termin käyttöönotto on riskialtis strategia. Se vääjäämättömästi asettaa ne, joita niin kutsutaan, tarkkailun alle siitä mitkä heidän asiantuntijuuden näytöt ja suositukset oikeastaan ovat. Asiantuntijatiedolla ja asiantuntijoilla yleensä on nyky-yhteiskunnassa moniselitteinen asema. Kohdattaessa yhä monimutkaisempia ongelmia, vaatimukset asiantuntijan näkemyksille ratkaisujen löytämiseksi ja epävarmuuden lievittämiseksi kasvavat. Yhtäaikaisesti kaikkien alojen asiantuntijat huomaavat tietoa ja auktoriteettia koskevat vaateensa yhä enemmän haastetuiksi. Internetin käytön kasvun myötä elämme nykyään maailmassa, joka on kyllästetty tiedolla. Nykyään minkä tahansa alan asiantuntijan tulee olla valmis kohtaamaan arvostelua. Vaikka asiantuntijan asemaan kuuluu vastuu, ei siihen mitenkään automaattisesti kuulu arvostusta tai kunnioitusta. Kokemus- sanan lisääminen asiantuntijan eteen ei vähennä arvostelun mahdollisuutta, vaan se päinvastoin lisää sitä. Kokemuksen kautta kertyneen asiantuntijuuden oikeellisuutta kohtaan kohdistettu arvostelu voi valtaistaa joitakin, mutta se voi olla yhtä lailla tuhoavaa toisille. (Scourfield, 2010, 1892–1893.)

Asiantuntija termin käyttö kokemusasiantuntija käsitteessä on siis pulmallista. Osittain siksi, että on epävarmaa ovatko muut palvelunkäyttäjät tai kansalaiset yleensä valmiita

hyväksymään tämän asiantuntijuuden samalla tavalla kuin he, oikeutetusti tai ei, hyväksyvät ammatillaisen asiantuntijuuden. Toinen syy on käsitteen määrittelyn vaikeus. Kokemusasiantuntija käsitteellä näyttäisi siis olevan symbolinen merkitys, itsetietoisesti myöntämällä tasa-arvoinen asema palvelunkäyttäjälle ja ammatilliselle. (Scourfield, 2010, 1896.)

Ammatilliseen asiantuntijuuteen liittyy kyky tuottaa tietoa kokemuksista tietyssä toimintaympäristössä ja kykyä siirtää tämä tieto toisenlaisessa tilanteessa sovellettavaksi ja yleistettäväksi. Kokemusasiantuntijan asiantuntemus puolestaan on täysin kontekstista riippuvaista. Mielipiteen pyytäminen palvelusta, jota henkilö on käyttänyt, on melko ongelmatonta, mutta asiantuntijaksi kutsuminen tämän tietyn kontekstin ulkopuolella on kyseenalaista, koska asiantuntijuuden yleistettävyyden arvioinnille ei ole keinoja. (Scourfield, 2010, 1902.) Voidaankin todeta, että palvelunkäyttäjien kokemukset ovat verrattain epätieteellisiä ja subjektiivisia (Harding et al.2010, 250).

Asiantuntijuus ei ole yksiselitteisesti yksilöllinen ominaisuus. Kokemusperäinen asiantuntijuus perustuu ainoastaan kokemusasiantuntijan omaan kokemukseen. (Beresford & Salo, 2008, 50–53.) Harding & al.:n (2010) tutkimuksessa osallistujat tunnustivat tieteen merkityksen, kuten myös oman kokemuksellisen tietonsa merkityksen, ja antoivat ymmärtää löytäneensä keinoja käyttää omaa kokemustaan ja tietoaan asiantuntijuutena. Kokemuksen arvo on todellisuutta selittävänä voimana ja abstraktin tiedon liittämässä todellisiin tilanteisiin. (Harding et al.2010, 252). Kun tarkastellaan useamman yksilön kokemuksia, voidaan saavuttaa laajempi käsitys kokemuksista. (Beresford & Salo, 2008, 50–53.) Yksilöiden jakaessa kokemuksiaan yhteisen tiedon määrä ylittää yksilöllisen kokemuksen muuttuen kokemukselliseksi asiantuntijuudeksi. (Harding et al.2010, 253). Kokemusasiantuntijan asiantuntijuus hyväksymällä, huomioimalla ja hyödyntämällä mahdollistetaan hänen osallisuuttaan. (Laitila, 2010, 183.)

Lähestyttäessä asiantuntijuutta kokemuksellisena ilmiönä, tulee ymmärtää sen kollektiivinen luonne. Kokemus asiantuntijuudesta muodostuu vuorovaikutuksessa, yhteisöllisten suhteiden kautta tietyssä asiayhteydessä. (Isopahkala-Bouret, 2008, 85.) Asiantuntijuus voidaan ymmärtää sosiaalisena roolina jossakin yhteisössä. Ihminen kasvaa asiantuntijaksi, kun hän omaksuu vastaavan roolin ja alkaa kantaa vastuuta siihen liittyvistä tehtävistä. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 234.) Syvimmin ja voimakkaammin omaksumme asioita, jotka mahdollistavat sellaisiin yhteisöihin osallistumisen, joita pidämme

arvossa. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 235.) Asiantuntijuuden tasoa on vaikea määrittellä, koska ihmiset toimivat usein asiantuntijan roolissa silloin, kun heillä on johonkin tiedon ja taidon alaan liittyvää osaamista muuta paikalliskulttuuriaan enemmän, vaikka osaaminen olisi vaatimatonta suhteessa alan huippuosaajiin. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 234.)

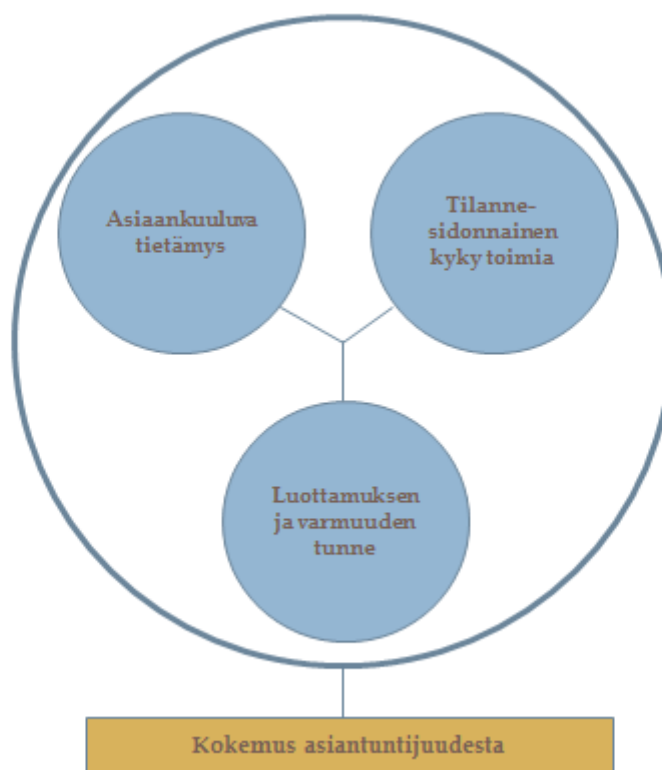
Sosiaalinen tunnustus tukee yksilön älyllisen vastuun eli asiantuntijuuden rakentumista (Hakkarainen & al., 2002, 448–646). Kokemuksen syntyminen vaatii osallistumista ja muilta saatua sosiaalista tunnustusta. Se, että ihmiseltä kysytään mielipidettä tai neuvoa tietystä aihealueesta, saa hänet ottamaan älyllistä vastuuta aiheesta ja syventämään omaa osaamistaan, mikä hiljalleen saa hänet kokemaan itsensä asiantuntijaksi. Sosiaalisen tunnustuksen saaminen on siis asiantuntijuuden kokemisen lähtökohta. Yhteisössä mukaan ottaminen, kuten osallistaminen päätöksentekoon vahvistaa edelleen kokemusta asiantuntijuudesta. (Isopahkala-Bouret, 2008, 85.)

Asiantuntijana toimimiseen liittyy kulttuuriset merkinannot siitä, miten asiantuntijana eri tilanteissa toimitaan. Näihin asiantuntijamaisen toimintatavan ehtoihin on suostuttava, jotta asiantuntijuudelle annetaan sosiaalista tunnustusta ja tulee tunnistetuksi ja tunnustetuksi asiantuntijana. Kokemus asiantuntijuudesta edellyttää siten asiantuntijarooliin asettautumista. (Isopahkala-Bouret, 2008, 85.)

Koska asiantuntijuus on kontekstisidonnaista ja asiantuntijamainen toimintatapa määräytyy kussakin tilanteessa eri lailla, on asiantuntijuuden kokeminenkin riippuvaista tilanteesta. Itsensä voi kokea asiantuntijaksi yhdessä asiassa ja yhteisössä ja taas toisessa yhteydessä itseään ei koe asiantuntijaksi. Näin ollen asiantuntijuus ei ole henkilökohtainen ominaisuus tai asema asiantuntijana pysyvä tila. (Isopahkala-Bouret, 2008, 85.)

Filosofian tohtori Ulpukka Isopahkala-Bouret (2008) on tutkinut sitä kuinka asiantuntijayhteisöihin osallistuvat toimijat jäsentävät kokemuksiaan asiantuntijuudesta tai sen puutteesta. Tutkija on mallintanut ne osatekijät, joista kokemus asiantuntijuudesta rakentuu. Mallissa huomioidaan asiantuntijuuden kollektiivinen luonne. Isopahkala-Bouretin mukaan asiaankuuluva tietämys, kyky toimia tilannesidonnaisesti sekä luottamuksen ja varmuuden tunne ovat osatekijät, joista kokemus asiantuntijuudesta rakentuu (kuvio 6.). (Isopahkala-Bouret, 2008, 84.)

KUVIO 6. Osatekijät, joista kokemus asiantuntijuudesta rakentuu. (Isopahkala-Bouret, 2008, 89.)

Jonkin tiedollisen tai taidollisen kokonaisuuden hallinta on yksi asiantuntijuuden kokemisen edellytys. Jotta kokemus asiantuntijuudesta mahdollistuu, tulee saada jaettua sosiaalista tunnustusta tietämyksestään. (Isopahkala-Bouret, 2008, 87.)

Asiantuntijuuden kokemiseksi tulee kyetä vaikuttamaan asioihin ja edesauttamaan päämäärien toteutumisessa, mikä edellyttää oman paikan omaamista muiden toimijoiden joukossa sekä kuulluksi tulemistä. Tähän tilannesidonnaiseen kykyyn toimia liittyy halu vastuun kantamisesta. Sen lisäksi kykyyn toimia liittyvät riittävät toimintaresurssit sekä toiminnan jatkuvuutta ja selkeyttä tukevat reunaehdot. (Isopahkala-Bouret, 2008, 88.)

Emotionaalinen puoli kuuluu myös asiantuntijuuden kokemukseen itsearvoisen tärkeänä. Omaan asiantuntijuuteen on voitava luottaa ja olo asiantuntijatehtävissä on tunnettava varmaksi. (Isopahkala-Bouret, 2008, 88.)

4.2.3 Kollektiivinen asiantuntijuus

Ihmisen asiantuntijuus on aina verkostoitunutta ja sisältää aina merkittävän kollektiivisen ulottuvuuden. Kollektiivista asiantuntijuutta käsittelevässä teoksessaan tutkija Jaana Parviainen (2006) määrittelee kollektiivisuuden yksilöiden yhteenkuuluvuutta ja identiteettiä rakentavaksi voimaksi (Parviainen, 2006, 9). Tutkija esittää kollektiivisuuden merkityksen olevan aiheellinen kysymys nyky-yhteiskunnassa, jossa rakenteet ja instituutiot asiantuntijoiden ympärillä ja alla ovat haurastuneet. Parviaisen mukaan kollektiivinen tiedonmuodostus on asiantuntijoiden kesken tai asiantuntijoiden ja maallikoiden yhteistyönä toteutuvaa toimintaa, joka on tavoitteellista ja tietoisista, ja jonka pyrkimyksenä on selvittää tiettyä ongelmaa tai ilmiötä. (Parviainen, 2006, 165). Tuloksekkainta kollektiivinen tiedonmuodostus on, kun sitä motivoi yhteinen ongelma tai asiantuntijoiden jakama huoli tietyn asian hoidosta. (Parviainen, 2006, 181). Yhteisölliseen toimintaan liittyvät jännitteet ja ristiriidat on kyettävä ylittämään, jotta tietämyksen jakamiseen ja yhteiseen kehittämiseen tarvittavat positiiviset kehityspolut syntyvät ja kollektiivista asiantuntijuutta voidaan jalostaa paremmaksi. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 244.)

Aloittelijan mahdollisuus osallistua asiantuntijan käytäntöihin asteittain syvenevällä tavalla on merkityksellistä oppimisen kannalta. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 235.) Hiljaista tietoa ja toimintakulttuuria omaksumalla sosiaalisen yhteisön ja vuorovaikutuksen kautta ihminen saa kosketuksen kollektiivisiin tietämysverkostoihin ja kasvaa asiantuntijaksi (Hakkarainen & Paavola, 2006, 236). Dynaamisissa verkostoissa toimijat voivat kompensoida toinen toistensa heikkouksia ja toteuttaa monia erilaisia kiinnostuksensa, osaamisensa, suuntautumisensa ja muodollisen asemansa mukaisia rooleja (Hakkarainen & Paavola, 2006, 237). Osaamisen keskittyminen yksille ja samoille toimijoille on kollektiivisen asiantuntijuuden yksi jännite. Näin ollen yksilön näkökulmaa ei voida unohtaa pohdittaessa kollektiivista asiantuntijuutta. Osaamisen ja tiedon ei voida olettaa olevan kokonaan valautuneena johonkin yhteisöön tai verkostoon, sillä yksittäisillä toimijoilla saattaa olla kriittinen rooli verkoston ylläpitämisessä tai kehittämisessä. (Hakkarainen & Paavola, 2006, 246.)

5 MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT

Tutkimuksen tässä luvussa kuvataan sen menetelmälliset lähtökohdat. Ensin määritellään millaisesta tutkimuksesta on kyse ja avataan tutkimusprosessin kulku. Seuraavaksi kerrotaan valituista aineiston keruun menetelmistä ja esitetään teemahaastattelujen ja fokusryhmän toteuttamistavat. Aineiston analyysia koskevassa alaluvussa analyysi on jaettu aineiston mukaan teemahaastattelun ja fokusryhmän analyysiin. Aineiston analyysissa tietoa on tiivistetty taulukoihin tutkimuksen luettavuuden parantamiseksi.

5.1. Tutkimuksen menetelmällinen määrittely

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa etsitään merkityksiä todellisissa tilanteissa kertyneiden kokemusten perusteella (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara, 2004, 152). Laadullisella tutkimuksella pyritään kuvaamaan jotain tapahtumaa tai ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä (Eskola & Suoranta, 2005, 61).

Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä sen joustavuus. Näin ollen esimerkiksi tutkimussuunnitelma saattaa muotoutua tutkimusprosessin edetessä. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004. 155.) Laadullisessa tutkimuksessa tutkijalla ei yleensä ole lukkoon lyötyjä ennakko-olettamuksia tutkimuksen kohteesta tai tutkimuksen tuloksista, jotka rajaisivat tutkimuksen kulkua. Tutkijan havainnot kuitenkin rakentuvat hänen aikaisemmista kokemuksista. Laadullisen aineiston analyysin tulisikin yllättää ja opettaa tutkijaa tutkimusprosessin aikana ja auttaa löytämään uusia näkökulmia tutkittavaan ilmiöön. (Eskola & Suoranta, 2005, 20.)

Tutkijan omien uskomusten, asenteiden ja arvotusten ei tule sekoittua tutkimuskohteeseen. Objektiiivisuuden tavoittelemiseksi ja sen syntymiseksi tutkijan tulisi siis tunnistaa omat esioletuksensa ja arvostuksensa. (Eskola & Suoranta, 2005, 17.)

Kyseessä on yhtä vanhusneuvostoa koskeva tutkimus, jonka tulokset eivät ole yleistettävissä sellaisenaan esim. tilastollisesti. Tietoa tuotetaan ja analysoidaan yksittäisestä vanhusneuvostosta. Laadullisessa tutkimuksessa yleistettävyydestä puhuttaessa voidaan

tavoitella teoreettista tai olemuksellista yleistettävyyttä, jolloin keskeistä ovat aineistosta tehtävien tulkintojen kestävyys ja syvyys. Siirrettävyys on myös tapa ajatella yleistettävyyttä. Siirrettävyyttä voi tapahtua teoreettisten käsitteiden tasolla tai tutkimuksen havaintojen soveltumisena johonkin toiseen toimintaympäristöön tai tapaukseen. (Eskola & Suoranta, 2005, 67–68.)

5.2. Tutkimusprosessin kuvaus

Tutkimuksen aihe on noussut esiin tutkijan omassa työyhteisössä todetusta tarpeesta kehittää vanhusneuvoston toimintaa. Tutkimuksen kohteena oleva vanhusneuvosto on toimintaympäristönä tutkijalle entuudestaan tuttu työtehtävien kautta. Tutkija on useiden vuosien ajan työskennellyt vanhusneuvoston ja sitä edeltäneen Eläkeläisten neuvottelukunnan toimijoiden kanssa mm. ikäihmisille suunnattujen tapahtumien järjestelyssä. Vuoden 2013 syksystä alkaen tutkija on toiminut aikaisempaa tiiviimmin vanhusneuvoston toimijoiden kanssa mm. kaupungin Ikäpoliittista ohjelmaa laatineen työryhmän jäsenenä. Tässä roolissa tutkija on ollut mukana järjestämässä vanhusneuvoston toimijoille oppimiskahvilan ikäpoliittisen ohjelman työstämiseksi syksyllä 2013. Tutkimusaiheen ja –suunnitelman kirkastuttua tutkija on osallistunut neljään vanhusneuvoston kokoukseen toukokuusta 2014 alkaen. Tämä tiiviimpi yhteistyö on mahdollistanut tutkijan havainnointia. Tutkija on kerännyt tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia koskevaa tietoa marraskuusta 2013 alkaen ja analysoinut tietolähteitä keväällä ja kesällä 2014.

Tutkimuksen kohteena olevaa vanhusneuvostoa tiedotettiin tutkimuksen aiheesta syyskuussa 2014. Tutkimussuunnitelma esitettiin vanhusneuvostolle 15.10.2014 ja tuolloin on tutkimukselle myönnetty tutkimuslupa. Samassa tilaisuudessa tutkija esitteli vanhusneuvostolle myös sen toimintaa koskevilta osin laatusuosituksen kirjattuja suosituksia. Yksilöllisten teemahaastattelujen aikataulutukset sovittiin 15.10.2014 ja haastattelut toteutettiin ajalla 16.10.–24.10.2014. Kuuden toteutuneen teemahaastattelun litterointi (43 sivua) ja analyysi toteutettiin loka-marraskuussa 2014. Teemahaastattelujen analyysin pohjalta vanhusneuvostolle pidettiin fokusryhmähaastattelu 27.11.2014. Fokusryhmän työskentelyn aineisto analysoitiin joulukuun 2014 alussa ja tutkimuksen tuloksien ja kehittämisehdotusten kirjaaminen aloitettiin. Vanhusneuvoston kokouksessa 8.12.2014 esitettiin vanhusneuvostolle tutkimuksen aineiston analyysin perusteella koottu ehdotus vanhusneuvoston toimintasuunnitelmasta ensi toimikaudelle. Tutkimuksen mukaiset

vanhusneuvoston toiminnan kehittämisehdotukset esitettiin myös vanhusneuvoston uudelle kokoonpanolle 4.2.2015. Vanhusneuvosto laatii ja hyväksyy toimintasuunnitelman keväällä 2015. Tutkimuksen monivaiheinen prosessi on kuvattu seuraavassa kaaviossa (kuvio 7).

KUVIO 7. Tutkimusprosessi

5.3. Aineiston keruu

Yleisesti laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä merkitystä tutkimuksen onnistumisen kannalta, vaan tärkeää on valita aineiston keruun menetelmät tutkimuksen tarpeiden ja tavoitteiden mukaisesti. Aineiston tehtävänä on auttaa tutkijaa rakentamaan käsitteellistä ymmärrystä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. (Eskola & Suoranta, 2005, 60.)

Tutkimusaineisto muodostaa kokonaisuuden eli tapauksen, joka tässä tutkimuksessa on siis yhden vanhusneuvoston toimijoiden muodostama kokonaisuus ja heidän tuottama aineisto. Vanhusneuvoston toimijoiden valitseminen tutkimusaineiston tuottajiksi tässä tutkimuksessa on monella tapaa ns. järkevän aineiston kokoamista. Vanhusneuvoston toimijoilla on suhteellisen samanlainen tämänhetkinen kokemusmaailma, he omaavat tietoa tutkimusongelmasta ja ovat tutkijan havaintojen perusteella kiinnostuneita itse

tutkimuksesta. Järkevä aineiston kokoaminen on yksi laadullisen tutkimuksen yleistettävyyden kriteereistä. (Eskola & Suoranta, 2005, 66.)

Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti tässä tutkimuksessa tieto kerätään ihmisiltä haastatteluin. Aineiston keruu toteutetaan kaksivaiheisena kahta menetelmää, teema-haastattelua ja fokusryhmää, hyödyntäen. Tutkimuksessa siis yhdistetään eri menetelmällä kerättyjä aineistoja keskenään. Triangulaation eli erilaisten aineistojen tai menetelmien/teorioiden käyttöä samassa tutkimuksessa perustellaan kattavamman kuvan saamisella tutkimuskohteesta. (Eskola & Suoranta, 2005, 68.)

Tutkimuksessa kronologisesti ensin toteutetaan yksilöteemahaastattelut. Teemahaastattelujen kohderyhmänä ovat vanhusneuvoston ikääntynyttä väestöä edustavat toimijat, joita on seitsemän henkilöä. Teemahaastattelussa teema-alueet on etukäteen määritelty, mutta kysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä ei ole suunniteltu (Eskola & Suoranta, 2005, 86). Haastattelun teemat rakentuvat luvussa 2.2. esitellyistä tutkimuskysymyksistä. Teemahaastatteluilla pyritään keräämään aineistoa vanhusneuvoston toiminnasta toimijoiden kokemuksen ja käytännön toiminnan tasolla. Haastateltava kohderyhmä huomioiden haastattelun teemat sekä tutkimussuunnitelma esitetään etukäteen haastateltaville vanhusneuvoston kokouksessa. Haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan.

Aineiston keruun toisessa vaiheessa teemahaastatteluiden avulla kerättyä aineistoa hyödynnetään ja työstetään samasta tutkimusjoukosta koostuvassa fokusryhmässä. Fokusryhmätyöskentelyn avulla tavoitteena on laatia vanhusneuvostolle toimintasuunnitelma.

Koska aihetta tutkitaan ikääntynyttä väestöä edustavien vanhusneuvoston toimijoiden näkökulmasta, ovat vanhusneuvoston viranomaistoimijat rajattu tutkimusjoukon ulkopuolelle. Teemahaastatteluja ei tehdä viranomaistoimijoille. Tutkija jättää kuitenkin ikääntynyttä väestöä edustavien vanhusneuvostotoimijoiden päätettäväksi sen, otetaanko myös vanhusneuvoston viranomaistoimijat mukaan fokusryhmätyöskentelyyn.

5.3.1 Teemahaastattelun runko

Teemahaastattelut toteutetaan alla olevassa taulukossa (taulukko 2.) esitettyjen teemojen mukaisesti. Kahteen ensimmäiseen teemaan on haastattelun tueksi ja tutkimuksen kan-

nalta olennaisten tietojen saamiseksi luotu tukisanalijat. Ensimmäinen haastatteluteema koskee osallisuuden ja asiantuntijuuden subjektiivista kokemista ja sen taustatekijöiden kartoittamista. Haastattelun toinen teema on vanhusneuvoston käytännön toiminta. Tässä teemassa kerätään tietoa siitä, millaisena vanhusneuvoston toiminta ja sen mahdollisuudet tällä hetkellä näyttäytyvät haastateltaville. Kolmantena teemana haastattelussa on vanhuspalvelulain toimeenpanoa tukevassa laatusuosituksessa vanhusneuvostolle asetetut odotukset ja tavoitteet. Tässä teemassa kartoitetaan haastateltavien ajatuksia näistä ohjaavista suosituksista. Kolmannen teeman käsittelyn yhteydessä haastateltaville annetaan paperilla ajatustyön tueksi tässä tutkimuksessa taulukkoon 1. (s. 8) kootut laatusuosituksen kirjalliset tavoitteet vanhusneuvoston toiminnalle. Sama taulukko on esitelty tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston toimijoille tutkijan toimesta tutkimussuunnitelmaa esiteltäessä vanhusneuvoston kokouksessa (15.10.2014).

TAULUKKO 2. Teemahaastattelun runko.

<p>Teema 1: Osallisuuden ja asiantuntijuuden kokeminen</p> <ul style="list-style-type: none"> •motiivit ja sitoutuminen •mielipiteet ja edustaminen •tietämys ja rooli asiantuntijana •luottamus ja varmuus, sosiaalinen tunnustus •kyky toimia •valta ja vastuu •osallisuus ja vaikuttaminen <p>Teema 2: Vanhusneuvoston käytännön toiminta</p> <ul style="list-style-type: none"> •toiminnan tavoitteet •ydintehtävät •asema sekä suhde viranomaisiin ja poliittisiin päättäjiin •toimintaresurssit ja toiminnan reunaehdot •tiedottaminen <p>Teema 3: Vanhusneuvostoa koskevat tavoitteet laatusuosituksessa</p> <ul style="list-style-type: none"> •taulukko 1.

5.3.2 Fokusryhmä

Fokusryhmää käytetään sosiaalialan tutkimuksessa, kun halutaan tietoa toimijoiden kehitettävää asiaa koskevista käsityksistä. Se on ryhmähaastattelumenetelmä, jolla selvitetään tutkittavien tarpeita, mieltymyksiä, subjektiivisia reaktioita. Menetelmää voidaan

käyttää myös palveluiden kehittämisessä. Sen avulla voidaan kysyä tavoitteen määrittelystä, kehittämisen kohteiden priorisoinnista, eri toimintamallien eduista ja haitoista ja prosessin etenemisestä. Menetelmää käytettäessä tavoitellaan ryhmän koostumuksen fokusointia. Käytännössä parhaiten toimivaksi on todettu 6-10 osallistujan ryhmät. Liian pienissä ryhmissä yhden osallistujan ääni voi korostua ja liian suurissa ryhmissä tasa-vertainen osallistuminen vaikeutuu. Kaikkien ryhmien kanssa pyritään etenemään samalla kaavalla, jotta ne ovat vertailukelpoisia keskenään. (Toikko & Rantanen, 2009, 145.)

Tiedonkeruun menetelmänä ja tiedontuotannon lähestymistapana Toikko & Rantanen (2009) luokittelevat fokusryhmän tulkinnallisen näkökulman menetelmäksi, jolla kerätään tietoa kehitettävää toimintaa kuvaavista keskusteluista. Menetelmänä fokusryhmä antaa tilaa moniäänisyydelle. Siinä korostuu toimijoiden oma ääni ja keskinäinen vuorovaikutus. Menetelmän avulla kerätyn tiedon on kritisoitu olevan vahvasti ryhmäprosessin muokkaamaa. Menetelmän eduksi on katsottu se, että osallistujat voivat kommentoida ja analysoida analyysin tuloksia. (Toikko & Rantanen, 2009, 141-142, 146-147.)

Fokusryhmä toteutuu keskustelutilaisuutena, jonka runko on luotu mahdollisimman selkeäksi. Pääkysymys fokusoidaan tarkkarajaisesti. Keskustelua jäsennetään esim. kolmen kysymyksen varaan. Menetelmän mukaisesti aluksi keskustellaan teemasta yleisellä tasolla ja toinen kysymys kohdistetaan itse pääkysymykseen. Kolmannen kysymyksen näkökulma kohdistuu tulevaisuuteen. Fokusryhmän kesto on usein noin kaksi tuntia. Keskustelun pohjalta syntyy aineistoksi haastattelumateriaali fokusryhmään osallistuneiden kommenteista. (Toikko & Rantanen, 2009, 146.)

Tässä tutkimuksessa fokusryhmätyöskentelyn teema fokusoituu teemahaastattelujen aineiston analyysin avulla. Fokusryhmätyöskentelyssä pohditaan ensin yleisellä tasolla vanhusneuvoston toimintaa ja sen kehittämistä tutkijan esittämien tulosten pohjalta. Sitten pohditaan itse pääkysymystä, eli vanhusneuvoston ydintehtävien kirkastamista ja toiminnan tavoitteellisuutta. Kolmannen kysymyksen avulla työskentely suunnataan tulevaan ja pohditaan ehdotusta toimintasuunnitelmaksi vanhusneuvoston seuraavalle toimikaudelle. Tässä tutkimuksessa käytetyt kysymykset fokusryhmätyöskentelyssä olivat seuraavat:

1. Yleinen taso: Miten vanhusneuvoston toimintaa tulisi kehittää?
2. Pääkysymys: Mitkä ovat vanhusneuvoston ydintehtävät ja toiminnan tavoitteet?
3. Tulevaisuus: Millainen ehdotuksen vanhusneuvoston toimintasuunnitelmasta seuraavalle toimikaudelle tulisi olla?

5.4. Aineiston analyysi

Tämän tutkimuksen kohteena on laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti pieni tutkimusjoukko. Aineiston tieteellisyys ei siis muodostu sen suuresta määrästä, vaan analyysin laadusta ja kattavasta käsitteellistämisestä. (Eskola & Suoranta, 2005, 18.)

Aineistosta pyritään löytämään odottamattomia asioita, jolloin aineiston tarkka analysointi on tärkeää. Tutkimuksen haastatteluaineiston analyysi on monivaiheinen. Aineistoa analysoidaan sisällönanalyysin keinoin. Aineiston analyysin tavoitteena on löytää osallisuutta ja asiantuntijuutta tukevia tai sitä estäviä asioita, joiden tunnistamisen myötä jatkossa vanhusneuvoston toimintaa voidaan kehittää kohti annettuja laadullisia suosituksia.

Fokusryhmän haastattelumateriaalin analyysin lähtökohta on ryhmä, ei yksittäiset osallistujat. Ryhmähaastattelun purku on haastavampaa kuin yksilöhaastattelun, sillä siihen liittyy päällekkäistä puhetta. Fokusryhmämenetelmän mukaisesti keskustelun aikana keskustelun ydinkohdat kirjataan muistiinpanoiksi. Heti haastattelun päädyttyä tehdään muistinvaraista analyysia täydentämällä muistiinpanoja. (Toikko & Rantanen, 2009, 146.) Fokusryhmä nauhoitetaan ja litteroidaan.

5.4.1 Teemahaastattelujen analyysi

Teemahaastatteluja toteutettiin kuusi kappaletta. Yksi vanhusneuvoston ikääntyneitä toimijoita edustava toimija kieltäytyi haastattelusta, koska hän oli vanhusneuvoston toiminnassa ensimmäistä kertaa osallisena haastattelujen sopimisen ajankohtana. Haastattelut toteutettiin rauhallisessa työhuoneessa ja ne nauhoitettiin nauhurilla haastateltavien luvalla. Tutkija litteroi haastattelut. Litterointivaiheessa tutkija jätti litteroimatta

tutkimusaiheen ulkopuolelle jäävän keskustelun. Haastatteluista syntyi 43 sivua litteroitua aineistoa. Kuudesta haastateltavasta kolme oli naisia ja kolme miehiä. Haastateltavien keski-ikä oli 77 vuotta.

Haastatteluaineiston analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineistoa teemoiteltiin. Aineisto jaettiin sisältönsä perusteella 18 teemaan (taulukko 3). Kunkin teeman alle muodostuneesta aineistosta etsittiin merkityksiä.

TAULUKKO 3. Teemat haastattelujen analyysin ensimmäisessä vaiheessa

TEEMA 1	Toimijan oma tausta ja osallistumisen motiivit
TEEMA 2	Edustaminen vanhusneuvoston toimijana
TEEMA 3	Yleinen kiinnostus vanhusneuvostoa kohtaan
TEEMA 4	Sosiaalinen tunnustus
TEEMA 5	Asiantuntemus vanhusneuvostossa
TEEMA 6	Valta ja vastuu vanhusneuvostossa
TEEMA 7	Vaikuttaminen
TEEMA 8	Vanhusneuvoston asema toimijana
TEEMA 9	Kokousten määrä ja kesto
TEEMA 10	Toimijat vanhusneuvostossa
TEEMA 11	Pöytäkirjat ja valmistelu
TEEMA 12	Budjetti
TEEMA 13	Yhteistyö
TEEMA 14	Tunnettavuus ja tiedottaminen
TEEMA 15	Tehtävät ja toiminnan tavoitteet
TEEMA 16	Keskustelu ja aloitteellisuus
TEEMA 17	Toiminnan ja toimijoiden nuorentaminen
TEEMA 18	laatusuositus ja kehittäminen

Seuraavassa vaiheessa haastatteluaineistoa analysoitiin luokittelemalla aineistoa kolmesta eri näkökulmasta. Luokittelun näkökulmat muodostuvat tutkimuksen viitekehyksestä ja ne ovat, osallisuus ja asiantuntijuus ja kehittäminen.

Ensimmäinen luokittelun näkökulma on osallisuus, jonka alle haastatteluaineistosta koottiin kaikki osallisuutta käsittelevät tai sivuavat osiot. Osallisuutta käsitteleville osioille etsittiin merkityksiä niin, että aineistosta nousseet osiot jaettiin ensin osallisuuden kokemisen tasoa koskeviksi tai sen ilmenemistä käytännön tasolla koskeviin sarakkeisiin. Sitten molempien sarakkeiden osalta aineistoa teemoiteltiin sen merkitysten mukaan. Merkitysten perusteella tehty aineiston teemoittelu osallisuuden näkökulmasta on esitetty seuraavassa taulukossa (taulukko 4).

TAULUKKO 4. Teemoittelu osallisuuden näkökulmasta

KOKEMUKSEN TASO	KÄYTÄNNÖN TASO
Osallisuuden taustatekijät	Kannanottaminen ja tiedon merkitys
Omaehtoisuus	Kohtaaminen ja ikäihmisten tarpeet ja hyvinvoinnin turvaaminen
Halu auttaa muita	Vastaanottajan passivisuus
Osallistaminen muiden taholta	Oma rooli ja aloitteellisuus
Tunnetason merkitykset	Toiminnan mahdollisuuksien tunnistaminen
Näennäinen osallisuus ja sen kritiikki	
Ikäihmisnäkökulma ei politiikkaa	Yhteistyö ja kumppanuus
	Suunnitteluosallisuus

Toinen luokittelun näkökulma on asiantuntijuus, jonka alle haastatteluaineistosta analysoitiin kaikki ne osiot, joissa pohdittiin tai ilmaistiin asiantuntijuutta jollakin tavalla. Asiantuntijuutta koskeville osioille annettiin merkityksiä, jotka sitten voitiin teemoitella sisältönsä perusteella seuraavassa taulukossa esitettyjen teemojen alle (taulukko 5).

TAULUKKO 5. Teemoittelu asiantuntijuuden näkökulmasta

<ul style="list-style-type: none"> • Asiantuntijuus • Asiantuntijuuden perusta • Oman asiantuntijuuden pohdinta • Toimintaympäristön tunteminen • Kyky toimia • Hyvän toimijan ominaisuudet • Asiantuntijuuden tunnistaminen toisissa toimijoissa
--

Luokittelua tehtiin myös kehittämisen näkökulmasta. Aineistosta etsittiin kaikki esiin nousseet vanhusneuvoston toiminnan kehittämisideat. Edelleen aineistosta esiin nousseet kehittämisideat voitiin jakaa neljän aineistosta nousseen otsikon alle, jotka ovat aloitteellisuus, yhteistyökumppanit, tiedottaminen ja toimintatavat. Seuraavaan taulukoon on koottu kaikki aloitteellisuutta, yhteistyökumppaneja ja tiedottamista koskevat kehittämisideat (taulukko 6).

TAULUKKO 6. Aloitteellisuutta, tiedottamista ja yhteistyökumppaneja koskevat kehittämisideat

Aloitteellisuus	Tiedottaminen	Yhteistyökumppanit
<p>Vanhusneuvoston omaa aloitteellisuutta tulisi lisätä</p> <p>Lisää lausuntoja ikääntyneitä väestöä koskevissa asioissa</p>	<p>Juuri eläkkeelle jääneiden houkuttelemisen mukaan</p> <p>Ikäihmisten kotiin jaettava kirje vanhusneuvoston toiminnasta</p> <p>Tiedottamiseen uskallusta / tempaus!</p> <p>Yhteisen toimintakalenterin laatiminen eri järjestöjen jne. kanssa</p> <p>Vanhusneuvoston asioita lisää paikallislehteen</p> <p>Tiedotustilaisuus vanhusneuvoston toiminnasta</p> <p>Vanhusneuvostosta kertominen eri tapahtumissa</p> <p>Vanhusneuvoston toiminnan esittely eri tahoille</p> <p>Vanhusneuvostolle hyvät internetsivut</p> <p>Vanhusneuvostolle hyvä esite</p> <p>Vanhusneuvoston roolista tiedotus keskushallinnolle</p> <p>Tietoiskut yhdistyksille vanhusneuvostosta</p>	<p>Tiedonvaihto ja keskustelu poliittisten päättäjien kanssa</p> <p>Talousarvion laadinnan yhteydessä tiedonvaihto ja keskustelu eri puolueiden edustajien kanssa</p> <p>Tiedonvaihto ja keskustelu Sotelan puheenjohtajan kanssa</p> <p>Liikuntatoimi mukaan</p> <p>Alueellinen vanhusneuvostojen tapaaminen kerran toimikaudessa</p> <p>Yhteistyö paikallisen opiston kanssa</p> <p>Yhteistyö Kyläpaikan kanssa</p> <p>Yhteistyö SPR:n kanssa</p> <p>Poliisi puhumaan ikäihmisten turvallisuuden näkökulmasta</p> <p>Erityisryhmien huomioiminen (naiset, invalidit)</p> <p>Yhteiset tilaisuudet taloyhtiöiden kanssa</p>

Seuraavassa taulukossa (taulukko 7) toimintatapoja koskevat kehittämisideat on teemoteltu niiden sisällön mukaan toimintatapoihin ennen kokousta, toimintatapoihin kokouksessa, toimintatapoihin dokumentoinnissa ja muihin toimintatapoihin.

TAULUKKO 7. Toimintatapoja koskevat kehittämisideat

Toimintatavat ennen kokousta	Toimintatavat kokouksissa	Toimintatavat dokumentoinnissa	Muut toimintatavat
<p>Oma valmistautuminen ja esityslistan läpikäyminen ennen kokousta</p> <p>Sihteerin ja puheenjohtajan yhteistyön lisääminen esityslistaa koottaessa</p> <p>Valmistelun avulla enemmän tietoa lausuntojen antamisen pohjaksi</p> <p>Kaupungilla kultujen ehdotusten tuominen heti vanhusneuvostoon, esim. sähköpostitse sihteerille</p>	<p>Tuodaan lisää kotihoidon asioita kokouksiin</p> <p>Kerran vuodessa kokous, jossa käytäisiin läpi esiin nousseita ikäihmisten tarpeita</p> <p>Aina toimikauden alussa ns. perhedytyskokous toimijoille: Mitä vanhusneuvosto tekee / voi tehdä?</p> <p>Säännölliset ”teemakeskustelut” kokouksissa: Keskustellaan sovituista aiheista</p> <p>Aikaa asioiden pohdiskelulle</p>	<p>Toimintasuunnitelman laatiminen yhdessä</p> <p>Vastuiden sopiminen tiedotuksen suhteen</p> <p>Vanhusneuvoston kannanottojen mielipiteet näkyviin kaupunginhallituksen asiakirjoihin</p> <p>Keskustelupöytäkirja, jossa näkyy sanomisia ja kannanotot, tietoa laueammin</p>	<p>Tiedon kerääminen ikäihmisiltä</p> <p>Luento paikallisella opistolla säännöllisesti</p> <p>Nuoria mukaan esim. Retkeilijöistä, Koskenpojista tai Hakan voimistelijoista, miten he ajattelevat vanhuusasian?</p> <p>Juuri eläkkeelle jääneiden houkuttelemineen mukaan</p> <p>Jalkautuminen ikäihmisten piiriin (palvelutalot jne.) Tarpeiden kuuleminen, tietopankin kasaaminen, arvostus</p> <p>Oppimiskahvila-tyyppinen tilaisuus säännöllisesti. Esim. aina toimikauden alkuun: Mitä asioita tulisi lähteä ajamaan. Järjestöjen edustajat mukaan</p> <p>mukaan toimintaan rajapinnoille</p> <p>oma erillinen budjetti</p> <p>kaksi ”tavallista” jäsentä vanhusneuvostoon</p> <p>Avoin haku vanhusneuvoston ”tavallisen” ikäihmisen edustajista</p> <p>viranomaiset etsivät ”tavalliset” jäsenet palveluiden piiristä</p> <p>Suunnittelu- ja järjestelytyön arvostuksen lisääminen (kokouspalkkio?)</p> <p>Lisää kokouksia jos tarve antaa kannanottoja</p> <p>tiivis kaupunginhallituksen asioiden seuranta ja puuttuminen tarvittaessa</p> <p>Aktiivisempi osallistuminen vanhusneuvostolle suunnattuun koulutukseen</p>

Kahdessa edeltävässä taulukossa esitellyt kehittämisideat toimivat pohjana fokusryhmätyöskentelylle.

5.4.2 Fokusryhmän analyysi

Fokusryhmä toteutettiin rauhallisessa luentosalissa. Tilaisuuden ajankohta sovittiin niin, että kaikki teemahaastatteluihin osallistuneet vanhusneuvoston toimijat pääsivät osallistumaan fokusryhmään. Lisäksi kutsu fokusryhmään osallistumisesta päätettiin yhdessä teemahaastatteluun osallistuneiden kanssa lähettää myös vanhusneuvoston viranomais- ja sidosryhmätoimijoille, joista kaksi pääsi osallistumaan fokusryhmään. Fokusryhmätilaisuus kesti noin kaksi tuntia ja osallistujia oli kahdeksan. Ennen varsinaista fokusryhmän työskentelyä tutkija kertoi fokusryhmän osallistujille teemahaastattelujen analyysissä esiin nousseita tuloksia noin puoli tuntia kestäneen PowerPoint-esityksen avulla. Tämän fokusryhmään osallistuneille paperillakin annetun tiedon varassa aloitettiin fokusryhmän työskentely ensimmäisellä kysymyksellä.

Ensimmäisessä kysymyksessä keskustelu kohdennettiin vanhusneuvoston toiminnan kehittämiseen yleisellä tasolla. Jokainen fokusryhmän osallistuja nosti esiin omasta mielestään keskeisiä asioita vanhusneuvoston toiminnan kehittämisessä. Fokusryhmän työskentelyn ensimmäisen vaiheen keskustelun pohjalta vanhusneuvoston toiminnan kehittäminen voitiin jakaa seitsemän teeman alle. Teemat ja niihin liittyneen keskustelun merkitykset on jäsennelly seuraavaan taulukkoon (taulukko 8).

TAULUKKO 8. Vanhusneuvoston toiminnan kehittäminen

Tiedottaminen ja tunnettavuus
<ul style="list-style-type: none"> • Tunnettavuus, tarvitaan näkyvyyttä. Esim. koju torille markkinoille tai muualle missä on ikäihmisiä • Löydettävä rohkeuden rooli • Paikallislehti tiedotusväylänä • Tunnettavuus vie aikaa, nyt vasta muutama vuosi toimittu vanhusneuvoston nimellä • Ulkoista ja hallintoon päin suuntaavaa tiedotusta • Hyvän Mielen Olohuone → Jokainen toimija vuorollaan vanhusneuvosto- nimilapun kanssa paikalla • Paikallislehteen juttu tästä kehittämistyöstä • Esite, jonka laadinnassa kaupungin markkinointi-ihminen apuna
Asiantuntijatiedon hyödyntäminen ja luennot
<ul style="list-style-type: none"> • Erilaiset luennoitsijat aina hyviä, jotta saadaan tietoa asioista • Poliisin asiantuntijuus. Tapahtuma ikäihmisten turvallisuus - teemalla

Yhteistyö
<ul style="list-style-type: none"> • Omassa roolissa pysyminen, omalla sektorilla ensisijaisesti toimiminen • Järjestöjä ei lisää mukaan vanhusneuvostoon, mutta heidän kanssaan pitää tehdä tapahtumayhteistyötä • 4H-yhdistys kouluttaa 15–16 vuotiaita nuoria seniorivapaaehtoistyöhön, tämän hyödyntäminen • Yhteistyö paikallisen opiston kanssa
Ikäihmisten liikkuminen teemana
<ul style="list-style-type: none"> • Liikunnallinen puoli täytyy nostaa esiin, siihen resurssien lisääminen • Ikäihmisten toimipisteissä kaivataan lisää liikuntaa • Pitäisi järjestää liikuntatapahtuma kaksi kertaa vuodessa, talvella ja kesällä • Voimaa vanhuuteen hankkeesta vieraileva jäsen vanhusneuvostoon
Vanhusneuvoston toimijat
<ul style="list-style-type: none"> • Toimijan ikä, vanhuus tai nuoruus ei ole ratkaisevaa, vaan tulee katsoa sitä kykyä toimia • Toimija ei saa olla alle 50-vuotias. 50-vuotiaana ei varmasti tiedä mitään tästä iästä, 70-vuotias tietää jo mitä tähän kuuluu • Ei liikaa järjestöjä mukaan, koska aika ei riitä kokouksissa, myös hajaannuttaa • ”Tavallisen” ikäihmisen edustajan rooliin pitää olla omaehtoinen hakeutuminen • ”Tavalliset” edustajat tuovat järjestöjen ulkopuolista näkemystä ja laajempaa näkökulmaa • Tavallisten jäsenten kysyminen (viranomaisten toimesta) kannattaa, sillä tutkimusten mukaan ihmiset lähtevät mukaan vapaaehtoistoimintaan kun heitä pyydetään
Kokouskäytännöt
<ul style="list-style-type: none"> • Ehdottomasti oma budjetti • On vähän loukkaavaa, että sellaista avoimuutta ei ole budjetin suhteen • Vanhusneuvoston oma budjetti ei ole niin tärkeä, toimintaa tulee tehdä kuitenkin enimmäkseen ilman rahaa, työ on tiedottamista ja vaikuttamista • Toimintasuunnitelman laatiminen tarpeen
Ikäihmisten kohtaaminen ja jalkautuminen ikäihmisten pariin
<ul style="list-style-type: none"> • Yksinäiset ihmiset ja siihen liittyen taloyhtiöiden kanssa tehtävä yhteistyö • Kohtaaminen ja hihasta vetäminen, niitä tarpeita kuulijalle on aina • Omaishoitajat erityisryhmänä • Hyvän hoidon saaminen yleensä koskettaa keskeisesti ikäihmisiä • Inhimillisuus. Vanhusneuvostolla paljon vertaistukimahdollisuuksia etenkin vammautuneiden ja yksinäisten avuksi • Yksinäisyys on iso ongelma. Pelko vuorovaikutuksen katoamista ja halu jättää tämä seuraavan vanhusneuvoston sydämen asiaksi • Jalkautuminen ikäihmisten pariin, esim. Tohka, Apia, Koskenkoti

Fokusryhmän työskentelyn toisessa vaiheessa kysymys kohdennettiin vanhusneuvoston ydintehtävien ja tavoitteiden kirkastamiseen. Työskentelyn apuna käytettiin teemahaastatteluissa esiin nousseita kuvauksia vanhusneuvoston ydintehtävistä ja tavoitteista, jotka esiteltiin vanhusneuvoston toimijoille ennen fokusryhmän työskentelyä pidetyssä PowerPoint-esityksessä. Teemahaastatteluissa esiin nousseet vanhusneuvoston ydintehtävät ja tavoitteet esitetään koottuna seuraavassa taulukossa (taulukko 9).

TAULUKKO 9. Vanhusneuvoston ydintehtävät ja tavoitteet teemahaastatteluissa

Vanhusneuvoston ydintehtävät ja tavoitteet
<ul style="list-style-type: none"> • yksinäisten ikäihmisten osallistaminen toiminnan kautta • ikäihmisten etujen ajaminen • vaikuttaminen ikäihmisiä koskeviin asioihin • yhteistyö päättäjien kanssa • tiedonvälitys ikäihmisille • kannanottaminen ikäihmisiä koskevissa asioissa • avun turvaaminen ikäihmisille • tietopankkina toimiminen • ikäihmisten aktiivinen kohtaaminen • saavutettavuus, tunnettavuus, mielenkiinnon herättäminen • ikäihmisten hyvinvoinnin turvaaminen

Fokusryhmän keskustelun avulla taulukosta tiivistettiin kirkkaaksi vanhusneuvoston toiminnan päämäärä ja keinot sen tavoittamiselle. Näin vanhusneuvoston toiminnan tavoitteeksi asetettiin toimijoiden konsensuksella paikkakunnan ikäihmisten hyvinvoinnin turvaaminen. Vanhusneuvosto pyrkii ikäihmisten hyvinvoinnin turvaamiseen 1) Vaikuttamalla ja ottamalla kantaa ikääntynyttä väestöä koskeviin asioihin 2) Toimimalla tiedonvälittäjänä ja kerääjänä 3) Osallistamalla ikääntynyttä väestöä mukaan toimintaan.

Fokusryhmän työskentelyn kolmannessa vaiheessa katse suunnattiin tulevaan ja pohdittiin keskustelun avulla niitä konkreettisia vanhusneuvoston toiminnan kehittämisen kohteita, joita ehdotetaan kirjattavaksi vanhusneuvoston toimintasuunnitelmaan seuraavalle toimikaudelle. Fokusryhmän tuottamia ajatuksia vanhusneuvoston toiminnan kehittämistä ja teemahaastatteluissa esiin nousseita teemoja käytiin läpi fokusryhmässä. Keskustelun avulla fokusryhmän tärkeimmiksi kokemat asiat nousivat esiin ja niistä päästiin yhteiseen ymmärrykseen. Fokusryhmän keskustelun perusteella vanhusneuvoston toimintasuunnitelmaan seuraavalle toimikaudelle ehdotetaan kirjattavaksi vanhusneuvoston toiminnan tavoite ja ydintehtävät, sen kokouskäytäntöjä, tunnettavuutta ja tiedottamista, yhteistyötä ja kumppanuutta sekä ikääntyneen väestön liikunnan tukemisen teemaa koskevia ehdotuksia. Ehdotukset esitellään tarkemmin seuraavassa tutkimuksen tuloksia koskevassa luvussa.

6 TULOKSET JA KÄYTÄNNÖN KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen keskeiset tulokset ja työelämän käytännön kehittämisehdotukset. Ensin tarkastellaan tutkimuksen tuloksia osallisuuden kokemisesta ja vanhusneuvoston toimijan roolista kokemuksellisella tasolla. Seuraavaksi kuvataan vanhusneuvoston toimijoiden asiantuntijuuden kokemuksia koskevat tulokset. Vanhusneuvoston toimijoiden näkemyksiä vanhusneuvoston roolista ja sen toiminnan käytännöistä tarkastellaan luvussa 6.3. Vanhusneuvoston toiminnan kehittämisehdotuksiin työelämässä syvennyttään viimeisessä tulosluvussa.

6.1. Vanhusneuvoston toimijoiden kokemuksia osallisuudesta

Tämän tutkimuksen aineiston analyysin perusteella tutkimuksen kohteena olleen vanhusneuvoston toimijat kokevat vanhusneuvostotoiminnan osallisuuden mahdollistajana. Kaikkia vanhusneuvoston oman toiminnan osallisuuden mahdollisuuksia ei kuitenkaan käytetä tai hyödynnetä. Tutkimuksen kohteena olleen vanhusneuvoston toimijat kokevat oman aktiivisuutensa vähäiseksi ja riittämättömäksi. Samalla toimijat kuitenkin tunnistavat oman aloitteellisuutensa ja aktiivisuutensa merkityksen toiminnan kannalta, kuten H4 ajatteli: *”Sanoin, että en voi ymmärtää että se koulutus, mikä vanhusneuvostossa on nyt annettu ihmisille, rohkaisu, kaikki tällainen, ja jotka ihmiset siihen tulee ja lakisääteisyys on takana ja homma on niin hieno, Niin me istutaan vaan ja mietitään miten saataisiin kokous kulutettua.”* Osallisuuden mahdollisuuksien hyödyntämättä jättäminen näyttäytyy vastaavanlaisesti myös Leinosen (2006) tutkimuksessa, jossa vanhusneuvoston vetäytyminen ikäihmisten aktiivisesta etujen ajamisesta ja sen toiminnan laimentuminen lähinnä virkistystoiminnaksi nähdään vanhusneuvoston toiminnan häiriintymisenä. Vaikka kaikkia osallisuuden mahdollisuuksia ei hyödynnetä vanhusneuvoston toiminnassa, painottivat haastateltavat kyseessä olevan omaehtoisen vaikuttamisen puuttumisen ja tunnistivat roolinsa toiminnan parantamisessa osallisuuden näkökulmasta H2:n ajatusten kaltaisesti: *”Juu, omasta tahdosta lähteviä asioita. Pitäisi kuitenkin vaikuttaa palveluiden suunnitteluun. Vanhusneuvoston tulisi kuitenkin olla asiantuntijaelin”*.

Osallisuuden mahdollistajana omaa roolia vanhusneuvoston toimijana pohdittiin aineistossa myös suhteessa niihin ikäihmisiin, joiden asialla toiminnassa koetaan toimittavan. Oivalluksia omasta roolista ikäihmisten mahdollisuuksien luojana nousi esiin aineistosta esimerkiksi H6:n kuvaamana: ”...*Mutta määh hetken ajan juteltuani näen niin, että asia voi kääntyä sillä tavalla, että se olikin hänen aloitekyvyttömyyttään, että ei hän osannut mennä oikeeseen portaaseen ja määh oon voinu ollakin oikea porras, koska mä vein sitten sen hänen asiansa eteenpäin*”. Myös Leinonen (2006) määrittelee kuvatuunlaisen tiedon välittäjänä toimimisen yhdeksi vanhusneuvoston tavoitelluksi toiminnoksi.

Aineistosta nousee esiin vaikuttamisen tarve ja halu. Kannanottaminen ja mielipiteiden esiin tuominen koetaan keskeisenä ja tavoiteltavana vanhusneuvoston toimijan ominaisuutena ja tätä myös toivotaan muilta toimijoilta, kuten H3 kuvaa: ”...*semmonen, joka ottaa kantaa kanssa asioihin. Olisi ihan hyvä mun mielestä*.” Vaikuttamisessa ja kannanotoissa onnistuminen ja asioiden eteenpäin vieminen antaa voimia ja uskoa omaan tekemiseen, mitä H6 kuvaili seuraavasti: ”*Me oltiin vanhusneuvostossa kaikki iloisia, että sinne (kotihoitoon) tuli kolme hoitajaa lisää. Ne on semmosia asioita, että minä luulisin, että me eletään siinä, että nyt on varmaan mahdollisuus saada siitä sinne ja sinne apua. Kun määh meen aina puhumaan kelle hyvänsä teistä, niin kyllä ne aina sitten jollakin tavalla joku nytkähtää eteenpäin*”.

Osallisuuden ja vaikuttamisen teemoissa aineiston analyysissä nousee esille tiedon merkitys monella eri tasolla. Toimijat pohtivat omaa tietämystään ja tietojensa puutteita, tiedon jakamista ja vastaanottamista sekä tietoa vanhusneuvoston toiminnan pohjana. H6 analysoi suhdetta tietoon näin: ”*Että näihin on kyllä vaikea ottaa kantaa. Kyllä helppo on haukkua kaikkia asioita, mutta täytyisi aina tietää se perusta mistä rupee louksuttamaan*.”

Toiminnan tasolla osallisuus palveluiden kehittämisessä ja niiden arvioinnissa koetaan tärkeäksi. Tutkimuksen teoreettisissa lähtökohdissa esitellyn Janet Warrenin osallisuuden holistista nelikenttää (s. 31) voidaan käyttää vanhusneuvoston toimijoiden osallisuuden kokemusten jaotteluun. Vanhusneuvoston toimijoiden osallisuuden kokemukset ovat pääosin osallisuutta informaation ja konsultaation muodossa, niin kuin H5 kuvaa: ”...*meille toimitettiin asiakirjat etukäteen näihin asioihin ja niihin sai antaa kommentteja...Sitten siellä kokouksessa mitä havaintoja tein niin ne oli kyllä kiitettävästi otettu huomioon*.” Aineiston analyysissä nousee kuitenkin myös kumppanuuden kuvauksia

esiin, kuten seuraavassa H6 päättelee: ”*On se kyllä työrukkanen, mutta se täytyy semmoisena ottaakin. Eihän kaikkea voi hallituksen jäsenet hoitaa, niillä on omat työnsä ja sektorinsa...Eihän niiden tarvitse kaikkea tietää kun tämmönen elin on.*”

Ikäihmisten kohtaaminen koetaan tärkeäksi osallisuuden mahdollistamisessa. Vanhusneuvoston toiminnan tulisi perustua ikäihmisten tarpeisiin. Toimijat kuvasivat keinoja tarpeiden kuulemiseen, kuten H4 ehdotti: ”*Näkisin sen, että vanhusneuvoston pitäisi mennä jo näihin palvelutaloihin ja laitoksiin ja pyytää sieltä vaikka yhden tunnin audienssia ja kysyä siellä mitä sieltä haluttaisiin. Mennä sinne missä niitä vanhuksia on. Pyytää tietoa ja toiveita, mitä vanhusneuvostolta odotetaan.*”

Toimijoiden kokemusten mukaan ikäihmiset yleensä näyttäytyvät kuitenkin melko passiivisina ja heidän osallistaminen mukaan toimintaan tai vaikuttamiseen on haastavaa, niin kuin H1 kertoo kokemuksistaan: ”*Kyllä minä joka kokouksessa yritän kertoa, että mitä tapahtuu. Nytkin eilisessä kokouksessa minulla oli paperilla sen Hyvän Mielen Olohuoneen esite ja se tapahtumalista. Pyysin sitä katsomaan ja sanoin menkää ja tutustukaa. Mutta ei ne lähde, vaikka yrittäisi. Ei siellä meiltä muita ollut kuin minä.*” Myös Leinonen (2006) on tutkimuksessaan kiinnittänyt huomiota siihen, että kaikilla ikäihmisillä ei ole halua vaikuttaa ja heitä ei kiinnosta poliittinen osallistuminen tai näkyvä vaikuttaminen.

Aineistosta nousee esiin se, että toimijat tunnistavat ikäihmisten tarpeiden erilaisuuden ja yksilöllisyyden. Tämän vuoksi ikäihmisten äänen tai tarpeiden tunnistaminen koetaan hankalaksi, kuten H1 arvioi: ”*joo, se on kyllä vaikeaa (tuntea iäkkäiden tarpeet) kun hädin tuskin tuntee omien naapureidensa tarpeet. Sitä on vaikea tietää mitä ihmiset haluaa*”. Vanhusneuvoston toimijat pohtivatkin omaa saavutettavuuttaan ja ikääntyneiden mielenkiinnon herättämistä asian tilan parantamiseksi, niin kuin H4 pohtii: ”*Vanhusneuvoston yksi rooli on se, että jollakin tavalla pitää rakentaa se polku ja sitten se luottamus ja uteliaisuus, että saadaan niitä ihmisiä jotka sitä palvelua todella tarvitsee, että ne ihmiset rupeisivat kiinnostumaan ja kysymään, että mistä siihen (vanhusneuvostoon) voisi ottaa yhteyttä*”.

Ikäihmisten tarpeiden tunnistamisen hankaluuteen liittyy myös toimijoiden kokemukset laajasta toimintakentästä, jolla vanhusneuvoston oletetaan vaikuttavan. Tässä esiin nousee yhteistyön merkitys vanhusneuvoston toiminnassa. Toimijat kartoittivat toimin-

taympäristöä sektoreihin H6:n tapaan: ”*Tehtävä on lähestyä niitä sektoreita, kun meillä on niin laaja tää sektori. Meillä on vammaishuolto, siviili-invalidit, veteraanit puolisoineen, seurakunnan tilaisuudet, pystytään kaikkiin tällaisiin ottamaan kantaa. Kyllä ne lohkoa täytyy silloin, jos joku sektori kyseessä, eihän niitä yhtä aikaa voi ottaa*”.

Osallisuuden kokemuksissa aineistosta esiin nousee myös huomioita osallisuuden ajoittaisesta näennäisyydestä etenkin suhteessa päätöksentekoon. Vanhusneuvoston toimijat kritisoivat kannanottoina annettujen mielipiteiden sivuuttamista ja sivuuttamista ja huomiotta jättämistä mm. valtuustoaloitteiden käsittelyssä, kuten H5 kertoo: ”*Kuvaavaa oli tässä asian valmistelussa se, että ei siinä missään valmisteluasiakirjoissa, lautakunnan asiakirjoissa ei ollut, ei hallituksen papereissa, ei missään näkynyt sitä, että mitä on sanonut vanhusneuvosto. Se jätettiin huomioon ottamatta. Siinä ei edes sanottu mitä se on lausunut siitä asiasta. Ei varmaan sanottu sen takia, että se oli sitä mieltä, että sitä (vanhainkotia) ei pitäisi lakkauttaa. Siihen se katkeaa, että miellyttääkö se vai eikö se miellytä.*” Toimijoiden kokemuksen vahvistavat siten vanhusneuvoston osallisuuden muotojen painottumista tieto-, konsultaatio ja kumppanuusosallisuudeksi. Varsinaiseen päätösosallisuuteen sille ei toimijoiden kokemusten mukaan juuri luoda mahdollisuuksia. Toisaalta päätösosallisuuteen ei koeta tarvetta ja toimijoiden näkemyksen mukaan siihen ryhtymiseksi ei olisi riittävästi osaamista. Vaikuttaakin siltä, että vanhusneuvoston toimijat kokevat omakseen vanhusneuvoston neuvoa-antavan roolin. Tämän oman ja oikeanlaisen roolin omaksumisen on mm. Kasevan (2011) tutkimuksessa todettu edesauttavan sitä, että asiakkaat voivat vaikuttaa sosiaali- ja terveystalveluiden kehittämiseen.

6.1.1 Vanhusneuvoston toimijoiden motiivit

Vanhusneuvoston toimijoita tässä tutkimuksessa voi luonnehtia järjestöaktiiveiksi, jotka ovat olleet mukana laajalla sektorilla erilaisessa toiminnassa heti eläkkeelle jäätyään. Toimijat kuvailevat motiivejaan osallistumiseen itsestään lähteviksi ja toimijat tunnistavat osallisuuden omaehtoisuuden. Toimijoiden motiivina niin järjestötoimintaan kuin vanhusneuvoston toimintaan lähtemiselle on oma intressi tai etu, kuten H2 kertoo: ”*Eläkkeelle jäätyä lähdin mukaan toimintaan, kun ajattelin, että johonkin olisi nyt hyvä liittyä*”. Tämä samanlainen käsitys osallisuuden ja osallistumisen hyödyllisyydestä ja tarpeellisuudesta itselle nousee esiin mm. Haarnin (2009) haastatteluissa.

Kuitenkin samanaikaisesti toimijat tuovat esiin halunsa auttaa muita ikäihmisiä ja halunsa vaikuttaa ikäihmisiä koskevissa asioissa. Toimijoiden mukaan lähtemisen motiivi voi olla oma etu tai intressi, mutta se voi myös kietoutua altruistiseen haluun auttaa, kuten tässä H6:n pohdinnassa käy ilmi: ”...*Ja sillä (miehellä) oli sellaista intoa ja voimaa ennen kaikkea iäkkäitten ihmisten jälkihoitoon sillä tavalla, kun ne jää eläkkeelle...Se (mies) sai mun innostuun. Sitten kun mä oon tykännyt tommosesta ihmisten auttamisesta, ja kun mä oon aina ajatellut sillä mielellä, että kun ittekin käsittäis sen, että vanhenee. Oikealla tavalla täytyis osata vanheta. Siinä sivussa menis varmasti muitakin kokemuksen perusteella sitten haastatellen*”. Vaikka toimijoilla on kokemusta järjestötoiminnasta ja siinä vaikuttamisesta, on vanhusneuvoston toimintaan lähtemisen syykkeenä ollut usein toisten ihmisten pyyntö mukaan lähtemisestä, niin kuin edeltävässä otteessa ja myös H5 toteamuksessa: ”*No, kyllä se varmaan niin päin on mennyt että tota en minä kauheesti tämmöisiin ole yleensä pyrkinyt. Joku sitä sitten esitti siihen mukaan*”. Tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia Sulkakosken (2012) tutkimuksen tulosten kanssa. Myös Sulkakosken tutkimuksessa nousi esiin se, että osallisuus perustuu aikaisemmasta elämästä saatujen kokemusten pohjalle ja rakentuu osallistujan omien intressien mukaan.

Vanhusneuvoston toimijat ovat lähteneet mukaan, koska vanhusneuvoston toiminta ja sen ajamat asiat koetaan tärkeäksi, niin kuin H6 ajattelee: ”...*ja uskoisin, että kaikilla niin kuin minullakin on ollut semmonen kehittämisen tarve, että tämmönen vanhusneuvosto on erittäin tärkeä.*” Toimijat pitävät olennaisena myös sitä, että vanhusneuvoston toiminta ei ole poliittista. Toimijat kuvaavat vanhusneuvoston toimintaa vahvasti ikäihmisnäkökulmasta, yhden asian liikkeenä, jossa keskiössä on ikäihminen, H2: sta lainaten: ”*Kyllä minulla on tällainen vanhusnäkökulma ja ajattelen, että kaikki me edustamme ikäihmisiä*”. Tutkimuksen tulokset peilaavat hyvin yhteen Helanderin (2006) kuvaamaan ”meiltä meille” – periaatteen kanssa, jolla tarkoitetaan ikäihmisten vapaaehtoisen panoksen kohdistumista valtaosin ikäihmisten hyväksi.

6.1.2 Vanhusneuvoston toimijan rooliin asettautuminen

Sitoutuminen vanhusneuvoston toimijan rooliin pohjaa toimijoiden omakohtaiseen kokemukseen siitä, että vanhusneuvoston toiminta on tärkeää. Vanhusneuvoston toimijan

rooli nähdään tehtävänä, joka vaatii panostusta. Tunnetasolla koetaan velvollisuuden tunnetta hoitaa tätä roolia hyvin, josta H5 kertoo kokemuksellaan: ”*Nää luottamustoimet on sellaisia, että jos aikoo hyvin hoitaa, niin se vaatii aikaa ja panostusta*”.

Aineistosta ei kuitenkaan keskeisesti nouse esiin vanhusneuvostotoiminnan tunnetason vaikutukset toimijoihin, niin että ne jollakin tapaa vaikuttaisivat kykyyn toimia. Joissakin vastauksissa kuitenkin sivutaan käsiteltäviä asioita myös tunnetasolla. Näissä vastauksissa tunnetasolla aineistosta esiin nousevat teemat käsittelevät vanhusneuvoston omaa aloitteettomuutta, jota H2 kuvaa: ”*Vanhusneuvostossa tulisi olla jäämäkkyyttä. Mutta nyt jotain puuttuu, ei olla aktiivisia, johon olen hieman pettynytkin. Olen pettynyt siihen, että asioihin ei tartuta*”. Tunteet liittyvät myös kokemuksiin ikäihmisten moitteiden vastaanottamista, josta H6 kertoo: ”*...mää oon aina ottanut moitteen sillä tavalla, että se ei turhasta se ihminen murru, että vaikka se tuntuu, että meni ihan mettään. Mutta en tiedä mitä hän tarkoittaa omalla tahollaan omassa tapahtumassaan, niin sen takia se täytyy kuunnella loppuun saakka. Yleensä ne on hyökkääviä kun ne tulee ne asiat*”. Tunteita voi herätä myös vanhusneuvoston kokouksissa. Toimijat kertovat kokemuksistaan vanhusneuvoston toimijoiden keskinäisistä konflikteista ja niistä pettymyksen tunteista, joita näennäinen osallisuus on aiheuttanut toimijoille. Vanhusneuvoston kokouksissa käsiteltävien aiheiden eettiset ulottuvuudet ja niihin kannan ottaminen herättää myös tunnetasolla reaktioita, joista H6 kertoo: ”*Kyllä ne aika pitkälle on puhuttanut ja keskusteltu on niistä. Hyvin pitkäänkin jostain asiasta ja jopa kinnan päälle mennyt se asia. Ne herättää erilaisia tunteita. Kun täytyy aina huomioida ne resurssitkin, mitkä sillä sektorilla on, esimerkiksi kotipalvelun ja muistisairaouden hoidon välillä, niin siihen on hyvin vaikeaa (ottaa kantaa), ellei tarkkaan perehdytä asioihin. Se ei ole yhden ehtoon homma.*”

Tunnetasolla luottamuksen synnyttäminen ikäihmisiin nähden koetaan tärkeäksi ja sen olemassa olo tunnistetaan, kuten H3 kuvaa kokemaansa: ”*Kyllä ne (ikäihmiset) hirveesti uskoo mitä niille sanoo ja ne luottaa sitten siihen, että mä oon ottanut vähän selvääkin asioista. Luotto se on siinä tärkein*”. Inhimillisen ja arvostavan kohtaamisen merkitystä pohtii myös H4 seuraavassa: ”*Ja sitten ihan päällimmäisiä asioita on minusta, että jos ei tapaa ketään, jos ei kohtaa näitä ihmisiä, joilta nyt odotetaan sitä, että mitä te meiltä toivotte, niin mitään ei synny ellei ensimmäinen rakennusaines ole se luottamus, kunnioitus, arvostus. Olen kiinnostunut sinusta. Kun me tiedetään, että ei suomalainen tule itse.*”

Vanhusneuvoston toimijoiden saama sosiaalinen tunnustus tulee pääosin ikäihmisiltä. Tunnustus toiminnasta näkyy annettuna palautteena yksittäisistä tapahtumista. Se voilla positiivista tai negatiivista. Vanhusneuvoston toimijan roolissa koetaan myös onnistumisia ja hyväksyntää, jota H1 arvioi: ”... *Joka vuosi ne minut sinne valitsee edustamaan ja olen ajatellut, että ei ne minua valitsisi, jos eivät tykkäisi. Kai siinä jotain on oikein tullut tehtyä.*” Isopahkala-Bouretin (2008) kokemuksellisen asiantuntijuuden mallissa sosiaalisen tunnustuksen saaminen nähdään asiantuntijuuden kokemisen lähtökohtana.

6.2. Asiantuntijuuden kokeminen vanhusneuvoston toimijana

Vanhusneuvoston toimijana omaa asiantuntijuutta peilataan omaan vahvaan järjestötaustaan, aktiivisuuteen erilaisessa toiminnassa sekä omaan työhistoriaan, kuten H4 kertoo: ”*Mä oon lähtenyt siihen sillä tavalla, että mä tajuan tän homman, koska mä oon tehnyt niin paljon ihmissuhdetyötä*”. Asiantuntijuus on karttunut elämän varrelta eri yhteyksistä, niin kuin H2 kuvailee: ”*Kyllä omalta osaltani asiantuntemus on kertynyt elämäntyöstä ja politiikasta. Olen melko hyvin perillä asioista ja monipuolisesti kertynyt tietoa vanhuksista.*”

H4 kiteyttää asiantuntijuuden kehittymistä oman kiinnostuksen mukaan: ”*Tässähän on äärettömän tärkeitä minusta se, että mukana olevan ihmisen on oltava kiinnostunut vanhusten asioista.*” Oma kiinnostus ja asian kokeminen tärkeäksi määrittelevät kokemusta asiantuntijuudesta. Omaehtoisuus on asiantuntijuuden lähtökohtana, jota H3 kuvaa: ”*Kaksi tärkeitä on ne motivaatio ja mielenkiinto. Ne ovat ihan ehdottomasti. Ja sitten, että selvittää vähän niitä asioita, mitä ihmiset kysyy.*” Myös omalla kokemuksella ikääntymisestä koetaan olevan asiantuntemusta lisäävä merkitys. Tämä tulos on linjassa Sulkakosken (2012) tutkimuksen tulosten kanssa. Sulkakosken mukaan eletyn elämän ja kokemusten kautta saavutettu tieto on merkityksellistä ja ikääntyneet haluavat tarjota elämäkokemustaan ja ammattitaitoaan muiden käyttöön.

Vanhusneuvoston toimijat osaavat reflektoida omaa osaamistaan suhteessa toimintaan ja toisiin ikäihmisiin, jota H2 kuvaa seuraavasti: ”*Se on yllättävää kuinka vähän ihmisillä on tietoa, sellaisista asioista jotka itselle ovat ihan itsestään selviä. Olen usein joutunut kertomaan ihmisille asioista*”. Toimijat tunnistavat oman asiantuntijuutensa rajat ja

puutteet. Lähtökohtana on omien kykyjen mukaan toimiminen ja oman parhaansa antaminen, mitä H4 reflektoi seuraavassa: *”Ihmisten pitäisi tällaisella tasolla kun toimintaan, niin oppia semmoinen asia, että ei ole viisasta se, että minä heitän hirveen hienoja kommentteja koko ajan vaan viisautta on se, että heitetään tyhmiä ja viisaita kommentteja, ja ne huonot karsiutuvat pois, ja hyvät jää jäljelle. Niistä ruvetaan rakentamaan”*. Edellisessä lainauksessa kuvautuu myös asiantuntijuuden kollektiivisuus ja useiden toimijoiden kokemusten kertyminen kokemuksellisuudeksi, joka on laajempaa kuin vain yksittäinen kokemus. Tästä asiantuntijuuden kokemuksen syntyemisestä vuorovaikutuksessa ja tietyssä asiayhteydessä on kyse myös Isopahkala-Bouretin (2008) kokemuksellisen asiantuntijuuden mallissa.

Toimijat nostavat esiin myös oman asiantuntijuutensa arvostuksen tarpeen, jota tarvitaan asiantuntijuuden kokemisessa Isopahkala-Bouretin mukaan itsearvoisen tärkeästi. H4: kuvauksen mukaan arvostuksen puute vaikuttaa vanhusneuvoston asemaan: *”...vanhusneuvoston jäsenet kokisi tämän arvostukseksi omaa työtään kohtaan. Nythän sitä ei ole. Se on semmoinen kylkiäinen”*. Isopahkala-Bouretin mukaan arvostuksen saaminen kasvattaa luottamusta ja varmuutta omaa asiantuntijuutta kohtaan.

Toimijat tunnistavat asiantuntijuutta toisissaan. Asiantuntijuutta toisissa tunnistetaan käsiteltävän aiheen perusteella, esimerkiksi H5:n kuvaus, jossa omaishoitajana toimivalta vanhusneuvoston toimijalla on aihetta koskevaa asiantuntijuutta: *”Yksi käytännön esimerkki, kun on näitä omaishoitajia, niin vanhusneuvostossakin on yksi aiheen asiantuntija”*. Lisäksi asiantuntijuutta tunnistetaan toimijan esiin tuoman laajan tietopohjan perusteella, kuten H3 toteaa: *”Tuoda sieltä julki sitä, mitä ne (vanhusneuvoston toimijat) tietää pirusti asioita”*. tai hänestä yleisesti saadun vaikutelman perusteella, josta H3 jatkaa: *” Tästä mä sain hyvän kuvan kun tuli se uusi kaveri, se otti kyllä kantaa”*.

Asiantuntijuutta kuvataan myös kykyinä toimia. Toimintakykyisyyttä kuvataan lisääntyneenä haluna toimia ja rohkeutena toimia, niin kuin H1 reflektoi: *”Nykyään minulla on tällaista rohkeutta ja avaan suuni joka paikassa”*. Vanhusneuvoston toimijoilla on myös uskoa asioiden etenemiseen ja omaan vaikuttamisen mahdollisuuteen. Vastaavallisesti myös Kankaanrannan (2014) tutkimuksessa nousi esiin se, että vanhusneuvoston toimijalta odotetaan kykyä osallistua, ottaa osaa ja toimia.

6.3. Vanhusneuvoston rooli toimijana ja sen käytännön toiminta

Kuten muissakin vanhusneuvoston toimintaa tutkineissa tutkimuksissa (Kankaanranta 2014 & Leinonen 2006), myös tässä tutkimuksessa vanhusneuvoston rooli määrittyy neuvoa-antavaksi. Vanhusneuvoston toimijat kokevat roolinsa tietoa välittäväksi ja kantaaottavaksi sekä päättäjien ja viranomaisten toimintaa arvioivaksi. H6 kuvaa vanhusneuvoston roolia seuraavasti: *”On se kyllä työrukkanen, mutta se täytyy semmoisena ottaakin... Tykkään, että ne saa pitää meitä työrukkasena. Meidän työ on sitten näykyä, että eikö (kaupungin)hallitus ottanut siihen ja siihen asiaan kantaa. Kyllähän me voidaan yhtä hyvin arvostella, miksi ette tehnyt näin ja näin olisi tullut hyvä. Mutta kuitenkin meidän pitää olla hallituksen käytettävissä”*. Tällaista kuvatun kaltaista päättäjien ja viranomaisten toiminnan tarkkailua ja menettelytapojen oikeellisuuden vartiointia myös Leinonen (2006) pitää tutkimuksessaan vanhusneuvoston myönteisenä toimintona.

Vanhusneuvoston toimijat kokevat vanhusneuvoston roolin määrittävän pitkälti sen toimijoiden oman aktiivisuuden mukaan. Toimijat reflektoivat omaa aktiivisuuttaan ja perään kuuluttivat sen merkitystä. Vanhusneuvoston rooliin liittyvien haasteiden koetaan johtuvan oman aktiivisuuden puutteesta, jolloin annettuja mahdollisuuksia ei hyödynnetä. Vanhusneuvoston roolia toimintaympäristössä on parantanut vanhuspalvelulain myötä tullut säädösten tasolla määritelty asema. Vanhusneuvoston toimijat kokevat vanhusneuvoston lakisääteisyyden ja kaupunginhallituksen alaisuuteen asettamisen jonkin verran jämäköittäneen toimintamahdollisuuksia. Virallinen asema motivoi toimijoita, kuten H6 kuvaa: *”...tämä vanhusneuvosto tuntee itsensä tärkeäksi kun, kaupunginhallitus on ottanut meidät niin kun keppihevosekseen toiminnalleen. Se nostaa meidän rimaa niin paljon, että tänä päivänä jokainen, joka siellä jäsenenä, miettii, että jaa-a, mutta mitenkäs tämä asia viedään eteenpäin...”*. Valta-aseman merkitys toiminnan kannalta ja toimijoiden osallisuuden keskeisenä mahdollistajana on tunnistettu mm. Kasevan (2011) ja Leungin (2011) tutkimuksissa.

Yhteistyö viranomaisiin koetaan sujuvaksi ja siihen ollaan tyytyväisiä. Suhde paikallisiin poliittisiin päättäjiin perustuu toimijoiden henkilökohtaisiin suhteisiin, josta H5 kertoo: *”Ja se, että miten pystyy vaikuttamaan, niin riippuu kyllä paljon sitten siitä millaisessa asemassa on sitten tuolla poliittisella kentällä. Jos on siellä ollenkaan. Se perustuu ihan puhtaasti tällaisiin henkilökohtaisiin suhteisiin.”* Vanhusneuvostolla toimielimenä ei toimijoiden näkemysten mukaan ole riittävästi yhteistyötä poliittisten päät-

täjien kanssa ja tähän haluttaisiin parannusta, jota H2 kuvaa: ” *Virkamiesten suuntaan toimii, poliittisiin päättäjiin yhteys on mielestäni ohut. Itse nyt muiden yhteyksien kautta tunnen ihmisiä ja minulla on kontakteja. Vanhusneuvoston yhteyttä voisi kehittää*”. Tutkimusten tulosten mukaan osallisuuden kokeminen suhteessa poliittiseen päätöksentekoon ei näyttäydy kovin vahvana. Osallisuutta suhteessa poliittiseen päätöksentekoon ei tulosten mukaan koeta vanhusneuvoston kollektiivisena ansiona tai sen asemaan liittyvänä, vaan se on toimijoiden henkilökohtaisiin suhteisiin liittyvää.

Kankaanrannan (2014) tutkimuksessa sekä vanhuspalvelulain pilotointi-hankkeessa (2013) vanhusneuvoston asemaan liittyväksi keskeiseksi haasteeksi nostettu tunnettuuden ongelma vaikuttaa myös tämän tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston rooliin toimijana. Vanhusneuvoston tunnettavuuden ongelman koetaan olevan myös kaupungin organisaation sisäistä. Vanhusneuvoston kuulemisessa menettelytavat eivät vielä ole juurtuneet osaksi päätöksentekoa, jota H5 kritisoi: ”...*Tätä vanhusneuvoston asemaa ei oikein tässä keskushallinnossakaan millään tavalla tiedosteta. Kuvaavaa on se, nyt kun tällaisia vanhusneuvoston toimialaan liittyviä valtuustoaloitteita tehty niin siinä valmistelussa virkamiehet on sivuuttanut neuvoston kokonaan ihan lyhyellä aikaa kaksi kertaa.*”

Vanhusneuvoston käytännön toiminnan resursseihin eli kokousmääriin, kokousten keston, pöytäkirjoihin ja asioiden valmisteluun oltiin tyytyväisiä ja toimijoiden näkemykset eivät juuri poikenneet toisistaan. Vanhusneuvoston budjetin määrittely oli seikka, jossa toimijoilla oli eriäviä näkemyksiä. Osa toimijoista pitää nykyistä menettelyä, jossa vanhusneuvoston budjetti on osana vanhuspalveluiden budjettia, hyvänä ja toimivana. Osa toimijoista näkee vanhusneuvoston tarvitsevan oman tilikohdan, josta sille osoitetut määrärahat on selkeästi todennettavissa. Tätä perustellaan toiminnan läpinäkyvyyden vaateilla.

Vanhusneuvoston käytännön toiminnan osalta esiin nousi pohdinta vanhusneuvoston toimijoiden valinnasta. Toimijat pohtivat tulisiko vanhusneuvoston toimijoina olla myös järjestökentän ulkopuolelta valittuja ikääntyneen väestön edustajia, koska vanhuspalveluiden laatusuositus edellyttää vanhusneuvoston edustavan kattavasti ikääntyneitä. Tätä on esittänyt myös Kankaanranta (2014) omassa vanhusneuvostoa koskevassa tutkimuksessaan. Järjestökentän ulkopuolelta tulevien ikääntyneitä väestöä edustavien toimijoiden nimittämiseen vanhusneuvostoon suhtauduttiin myönteisesti.

Käytännön toiminnan osalta vanhusneuvoston toimijat toivat esiin oman aktiivisuuden parantamisen keinona keskustelun mahdollisuuden ja sille varatun ajan huomioimisen kokouksissa. Kuten myös muissa vanhusneuvostoa tutkineissa tutkimuksissa, myös tässä tutkimuksessa vanhusneuvoston mahdollisuus deliberatiivisen keskustelun areenana nousi esiin. Vanhusneuvoston toimijat kokevat tärkeäksi ikääntynyttä väestöä koskevan tiedon pohdinnan ja sen viemisen tiedoksi kuntapäätäjille. Toimijat peräänkuuluttavat kanta-aottavan, tarpeita esiin tuovan keskustelun merkitystä, jota H4 esittää seuraavasti: *”Olisi joitakin kokouksia ja ne nousisi siitä tarpeesta, mitä esim. vanhusneuvosto näkee. Ei niitä musta tarvitsisi laatia kenenkään, muuta kun ihan otsikot vaan asioille. Tästä keskustellaan ja nyt tähän pitää löytyä ne vastaukset. Ja silloin ihmisten on pakko olla mietiskellyt, että mikä on mun tarjous. Ei saa lähteä tämmöiseen valmiiksi purtuun.”* Tältä osin myös vanhusneuvoston pöytäkirjojen koettiin tarvitsevan lisää keskustelupöytäkirjojen ominaisuutta, jotta vanhusneuvoston kanta ja siellä käyty keskustelu oleellisilta osin tulisi näkyväksi.

Verrattaessa tämän tutkimuksen tuloksia vanhusneuvoston toiminnalle vanhuspalvelulain mukaisessa laatusuosituksessa asetettuihin laadullisiin suosituksiin (TAULUKKO 1., s. 9) voidaan todeta, että haasteellisina tavoitteina vanhusneuvostolle näyttäytyvät iäkkäiden ihmisten tarpeiden tunteminen ja iäkkäiden ihmisten aktivointi käyttämään omia voimavarojaan itsensä ja yhteisön hyväksi.

Vanhusneuvoston käytännön toiminnan parantamiseksi tutkimuksen aineiston analyysin avulla on koottu joukko kehittämissuhteita, jotka esitellään kokonaisuudessaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

6.4. Ehdotuksia vanhusneuvoston toiminnan kehittämiseksi

Käytännön työelämän kehittämisen näkökulmasta tutkimuksessa tuotettiin konkreettisia ehdotuksia vanhusneuvoston toiminnan kehittämiseksi. Toiminnan kehittämisehdotukset ovat lähtöisin tämän tutkimuksen tutkimusjoukkona olleilta vanhusneuvoston toimijoilta. Koska toimintaa on kehitetty toimijalähtöisesti, on oletettavaa, että toimijat tukevat kehittämissuhteita ja sitoutuvat niiden toteuttamiseen jatkossa. Vanhusneuvoston

toiminnan suunnitelmallisuuden ja tavoitteellisuuden parantamiseksi kehittämisehdotuksia esitetään kirjattavaksi vanhusneuvoston toimintasuunnitelmaan.

Tutkimuksen perusteella on huomionarvoista myös se, että vanhusneuvoston toimijat kokevat toiminnan kehittämisessä erilaiset osallistavat menetelmät hedelmälliseksi. Tämä on todettu myös mm. Sulkakosken (2012) tutkimuksessa. Kokemuksia esim. oppimiskahvila-tyyppisestä toiminnasta vanhusneuvoston toimijat arvostivat. Toimijoiden kokemusten mukaan osallistavia menetelmiä tulisi käyttää säännöllisesti hyödyksi vanhusneuvoston pohtiessa ikääntyneen väestön tarpeita tai vanhusneuvoston kehittäessä omaa toimintaansa.

Vanhusneuvoston toimintaa voidaan toiminnan kehittämisehdotuksia toteuttamalla kehittää vanhusneuvoston osallisuutta ja vaikuttamista lisäävään suuntaan. Ehdotusten toteuttamisella vanhusneuvoston toimintaa voidaan suunnata kohti sille vanhuspalveluiden laatusuosituksessa asetettuja suosituksia. Kehittämisehdotuksia toteuttamalla vahvistetaan vanhusneuvoston osallisuutta painottuen käytännössä sen informaatiota, konsultaatiota ja kumppanuutta koskeviin muotoihin. Vanhusneuvoston neuvoa-antava rooli toimintaympäristössä määrittelee sen osallisuuden toteutumisen muotoja edellä mainitusti. Osallisuuden toteutumista informaationa, konsultaationa ja kumppanuutena pyritään näillä kehittämisehdotuksilla parantamaan niin suhteessa paikkakunnan ikääntyneeseen väestöön, vanhusneuvoston sidosryhmiin ja viranomaistoimijoihin kuin päätöksentekijöihin.

Vanhusneuvoston toimijoiden roolia osallisuuden mahdollistajina voidaan tukea heidän asiantuntijuuden kokemista vahvistamalla. Vanhusneuvoston toimijoiden asiantuntijuuden kokemista voidaan tukea vanhusneuvoston toimintaa kehittämällä. Kehittämisehdotuksilla pyritään suunnitelmallisuuteen vanhusneuvoston asiaankuuluvan tietämyksen lisäämiseksi mm. perehdyttämällä, eri aiheiden asiantuntijoita kuulemalla ja varaamalla aikaa keskustelulle vanhusneuvostossa. Vanhusneuvoston toiminnan kehittämisellä pyritään vahvistamaan vuorovaikutusta ja toimijoiden sosiaalista roolia vanhusneuvostossa, koska se auttaa asiantuntijuuden kokemisessa. Toiminnan kehittämisehdotuksilla pyritään myös lisäämään varmuuden ja luottamuksen tunnetta ja parantamaan vanhusneuvoston toimijoiden kykyä toimia.

Vanhusneuvoston toiminnan kehittämiseksi osallisuuden näkökulmasta ehdotetaan vanhusneuvoston toimintasuunnitelmaan kirjattavaksi seuraavat asiat:

Vanhusneuvoston toiminnan tavoite ja ydintehtävät

Vanhusneuvoston toiminnan tavoitteena on paikkakunnan ikäihmisten hyvinvoinnin turvaaminen. Vanhusneuvosto pyrkii ikäihmisten hyvinvoinnin turvaamiseen:

- 1) Vaikuttamalla ja ottamalla kantaa ikääntynyttä väestöä koskeviin asioihin
- 2) Toimimalla tiedonvälittäjänä ja kerääjänä
- 3) Osallistamalla ikääntynyttä väestöä mukaan toimintaan

Vanhusneuvoston kokouskäytännöt

- 1) Vanhusneuvoston toimikauden alussa pidetään perehdytyskokous, jossa toimijoille kerrotaan vanhusneuvoston toiminnan tavoitteet, ydintehtävät ja käytännön toimintatavat. Perehdytyksen tarkoituksena on saada toimijoille käsitys siitä, mitä heiltä odotetaan ja mitä he voivat roolissaan tehdä.
- 2) Vanhusneuvoston esityslistan kokoamisessa puheenjohtaja ja sihteeri tekevät yhteistyötä ennen jokaista kokousta. Kuka tahansa toimijan voi esittää asioita esityslistalle.
- 3) Vanhusneuvosto selvittää mahdollisuutta ja keinoja muuttaa vanhusneuvoston kokoonpanoa siten, että vanhusneuvostossa olisi ikäihmisten edustajia, jotka eivät ole järjestöaktiiveja. Vanhusneuvoston tarkoitus on edustaa kattavasti koko ikääntynyttä väestöä.
- 4) Vanhusneuvoston toimikauden alussa järjestetään oppimiskahvila – tyyppinen tilaisuus johon kutsutaan sidosryhmien edustajia. Tilaisuuden tavoitteena on koota yhteen paikkakunnan ikääntyneen väestön tarpeita vanhusneuvoston tietoon.
- 5) Vanhusneuvosto varaa kokouksissaan aikaa ns. teemakeskusteluille. Esityslistalle nostetaan tärkeitä ikääntynyttä väestöä koskevia teemoja, joista keskustellaan. Keskustelun keskeiset asiat kirjataan pöytäkirjaan. Teemaa alustamaan voidaan kutsua aiheen asiantuntija.

Tunnettavuus ja tiedottaminen

- 1) Vanhusneuvosto laatii tiedotussuunnitelman osaksi toimintasuunnitelmaa.
- 2) Tiedotussuunnitelmassa sovitaan tiedottamisen keinot, vastuuhenkilöt ja keinot vanhusneuvoston tunnettavuuden parantamiseksi:
  - yhteistyö paikallissanomien kanssa
  - Vanhusneuvoston esitteen päivittäminen
  - Jalkautuminen ikäihmisten luo, Hyvän Mielen Olohuone
  - Asiantuntijaluennot vanhusneuvostolle
  - Luennot ja tiedotustilaisuudet ikäihmisille, paikallinen opisto
  - Aloite- ja palautelaatikko vanhusneuvostolle

Yhteistyö ja kumppanuus

Vanhusneuvosto tehostaa yhteistyötä keskeisten sidosryhmien kanssa:

- 1) Valkeakoski- opiston kanssa tehdään yhteistyötä säännöllisten ikääntyneitä väestöä koskevien asiantuntijaluentoja ja asiakasfoorumien järjestämisessä
- 2) Urisevat Ukot keskeinen yhteistyökumppani virkistystilaisuuksien järjestämisessä
- 3) Voimaa Vanhuuteen – hankkeen kanssa yhteistyö ikääntyneen väestön liikkumisen ja aktiivisuuden tukemisessa
- 4) Vanhusneuvoston toimijat jalkautuvat Hyvän Mielen Olohuoneeseen kerran kuukaudessa kuulemaan ikäihmisten tarpeita ja toiveita
- 5) Tapaaminen 4H-yhdistyksen ja heidän kouluttamiensa nuorten senioriavustajien kanssa
- 6) Yhteistyö poliisin kanssa ikäihmisten turvallisuuden teemalla

Teemana ikääntyneen väestön liikunnan ja aktiivisuuden tukeminen

- 1) Vanhusneuvoston toiminnan painopisteeksi tulevalle toimikaudelle esitetään ikääntyneen väestön liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden tukemista.
- 2) Yhteistyö esim. liikuntatoimen ja Voimaa Vanhuuteen - hankkeen kanssa
- 3) Vanhusneuvosto pohtii keinojaan tukea ja kannustaa ikäihmisiä liikkumaan

7 POHDINTA

Pohdittaessa työn tuloksia suhteessa sen teoreettisiin lähtökohtiin, voidaan todeta vanhusneuvoston toiminnan kehittämisen osallisuuden konkreettisia sisältöjä ja muotoja luovalla tavalla olevan tarpeellista. Tulosten mukaan osallisuuden toteutumisen suurimpana esteenä näyttäytyi vanhusneuvoston toimijoiden oman aloitteellisuuden vähäisyys. Keinoina osallisuuden parantamiseksi tutkimuksen mukaan vanhusneuvoston toiminnassa tulisi antaa sijaa keskustelulle, niin kuin Kankaanranta (2014) on omassa tutkimuksessaan todennut deliberaation mahdollisuuksista. Lisäksi vanhusneuvoston toiminnan osallisuutta tukee sen tunnettavuuden parantaminen, joka on myös noussut esiin mm. vanhuspalvelulain pilotointi-hankkeen yhteydessä ja Kankaanrannan tutkimuksessa.

Osallisuuden motiivit tässä tutkimuksessa näyttäytyvät samanlaisina kuin Sulkakosken (2012) tutkimuksessa, jossa myös nousi esille toimijoiden ajatukset osallistumisesta ja osallisuudesta omaa hyvää vanhenemista edistävänä tekijänä. Lisäksi osallisuuden ja osallistumisen motivaatiotekijänä tässä tutkimuksessa näyttäytyy myös ”meiltä - meille” – periaate, jonka mm. Helander (2006) on nostanut esiin.

Osallisuuden erilaisista teoreettisista näkökulmista katsoen vanhusneuvoston toiminnan osallisuutta kuvaa mielekkäästi Janet Warrenin (2008) holistinen nelikenttä, joka näkee osallisuuden erilaiset muodot tarpeellisina, eikä aseta niitä hierarkkisesti suhteessa toisiinsa. Vanhusneuvoston toiminnassa osallisuus näyttäytyy tutkimuksen tulosten perusteella niin informaationa, konsultaationa kuin kumppanuutena, nelikentän muodoista kuitenkin selkeästi vähiten vanhusneuvoston osallisuus toteutuu voimaantumisenä päätösosallisuuden kautta.

Scourfieldin & Burchin (2010) esittämille ehdotuksille osallistavan toiminnan eettisistä ohjeista löytyy tukea ja perusteita myös tästä tapaustutkimuksesta. Osallisuuden ja osallistamisen eettisyys ja sen vaikutus osallistujien tunteisiin nousi esiin tässä tutkimuksessa. Eettisiä ohjeita huomioimalla myös vanhusneuvoston käytännön toiminnan kehittämiseksi esitetty vanhusneuvoston uusien toimijoiden perehdytys onnistuu ja tukee uusien toimijoiden osallisuutta ja asiantuntijuutta.

Kankaanrannan (2014) tutkimuksesta poiketen vanhusneuvoston toimijoiden puoluepoliittisuus ei näyttäytynyt tässä tutkimuksessa sen toiminnan esteenä. Toimijoiden mielestä vanhusneuvostossa toimintaa ohjaa ennen kaikkea vanhusnäkökulma ja kaikki puoluepoliittisuus on pyritty ja onnistuttukin jättämään toiminnan ulkopuolelle. Taustalla voi olla eri tutkimuksen kohteena olevien vanhusneuvostojen toimijoiden erilaiset valintamenettelyt, jolloin merkityksellistä on se ohjaako toimijan valintaa puoluesidonnaisuus vai kuten tämän tutkimuksen kohteena olevan vanhusneuvoston kohdalla aktiivisuus järjestötoiminnassa. Myöskään Kankaanrannan esiin nostamat taloudelliset voimavarat eivät näyttäydy tässä tutkimuksessa vanhusneuvoston toiminnan esteenä. Sen sijaan myös Kankaanrannan tutkimuksessa vanhusneuvoston toiminnan esteeksi muodostunut hallinto-organisaation suhtautuminen vanhusneuvostoon voidaan myös tässä tutkimuksessa nähdä eräänlaisena haasteena, joka kytkeytyy pitkälti myös vanhusneuvoston tunnettavuuden ongelmaan.

Asiantuntijuuden kokemisen osalta vanhusneuvoston toimijoiden kokemukset peilaavat Isopahkala-Bouretin (2008) käsitystä asiantuntijuuden kokemuksen rakentumisesta. Tarvittavaa tietämystä korostettiin tässä yhteydessä. Asiaankuuluvan tiedon hallitsemiseksi vanhusneuvoston toiminnan kehittämissuhteissa on esitetty keinoja. Luottamuksen ja varmuuden tunnetta vanhusneuvoston toimijoille on lisännyt aseman virallistaminen kaupunginhallituksen alaisuuteen. Tämä on koettu jonkinlaisena sosiaalisena tunnustuksena vanhusneuvoston asiantuntijuudelle. Toiminnan reunaehdotuksia ja muita vanhusneuvoston toimijoiden kykyä toimia sekä vanhusneuvoston toimijan sosiaalisen roolin ja asiantuntijan aseman omaksumista parantavia keinoja on myös esitetty kehittämissuhteissa. Vanhusneuvoston toiminnan kehittämissuhteukset antavat keinoja myös toimijoiden asiantuntijuuden vahvistamiseksi. Asiantuntijuutta voidaan vahvistaa kokouskäytäntöihin liittyvillä parannuksilla, vanhusneuvoston kokoonpanon muutoksilla ja etenkin teemakeskustelujen käyttämisessä deliberaation mahdollistamisessa.

Pohdittaessa tutkimuksessa esitettyjä vanhusneuvoston toiminnan kehittämistä koskevia ehdotuksia suhteessa vanhusneuvoston toiminnalle vanhuspalvelulain mukaisessa laatusuosituksessa asetettuihin laadullisiin suosituksiin (TAULUKKO 1., s.9) voidaan todeta, että kehittämissuhteuksilla vanhusneuvoston vaikuttamisen ja osallisuuden mahdollisuuksia lisätään. Kehittämissuhteuksilla parannetaan vanhusneuvoston mahdollisuuksia tuntea ikäihmisten tarpeita ja kuulla ikääntyneen väestön ääni, niillä paranne-

taan tiedottamista vanhusneuvoston toiminnasta ja yhteistyötä sidosryhmien kanssa. Tutkimusprosessin myötä kohteena ollut vanhusneuvosto myös aktivoitui pohtimaan, sitä edustaako se monipuolisesti koko ikääntynyttä väestöä, kuten laatusuositus edellyttää. Vanhusneuvoston käytännön toiminnan tasolla kehittämisehdotuksilla tuodaan myös osallistavia menetelmiä toimintaan oppimiskahvilan muodossa.

Tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä arvioitaessa on huomioitava tapaustutkimuksen luonne ja tarkoitus. Tutkimusjoukko on pieni ja laadullinen tutkimus on tulkintaa, joka jättää tutkijalle mahdollisuuksia aineiston analyysissä. Tutkimus on vahvasti työelämäsidonainen, jolla tarkoitetaan myös tutkijan omaa läheistä suhdetta tutkimuksen kohteeseen ja organisaatioon, jossa tutkimus on toteutettu. Tutkijan oma asema suhteessa tutkimusjoukkoon on osaltaan auttanut osallistujia kertomaan ajatuksistaan vapaammin, mutta osallistajat ovat toisaalta mahdollisesti olleet tietoisia tutkijan asemasta organisaatiossa. Tutkimuksen luotettavuuteen on kuitenkin pyritty toimijälähtöisyydellä niin näkökulman kuin toteuttamistavan valinnassa. Tutkimusprosessin aikana on pyritty avoimuuteen. Tutkimusprosessi on edennyt siten, että vanhusneuvoston toimijat ovat olleet osallisina niin tutkimusaineiston tuottamisessa kuin sen myöhemmin toteutuneessa analyysissä ja kehittämisehdotusten laadinnassa. Koska kyseessä on tutkimus, jonka tutkimusjoukko on pieni, on vanhusneuvoston toimijoiden henkilöitä ja organisaatiota koskevat tiedot pyritty jättämään nimeämättä tutkimuksen eettisyyden vuoksi.

Tutkimuksen anti ei jää pelkästään tutkitun tiedon tasolle, vaan sen vaikutus todentuu myös käytännön toiminnan tasolla, jossa vanhusneuvoston toimintaa voidaan ryhtyä kehittämään tutkimuksen ehdotusten mukaisesti. Tutkimuksen onnistumisen takeena oli sen toimijälähtöinen näkökulma ja se, että tutkija havaitsi jo tutkimusprosessin alkuvaiheessa vanhusneuvoston toimijoiden innokkuuden lähteä kehittämään toimintaa. Vanhusneuvoston toimijoiden innokkuus ja mielenkiinto sekä osallistuminen tutkimuksen tekoon säilyivät korkeana koko tutkimusprosessin ajan. Kuten Sulkakoskikin (2012) omassa tutkimuksessaan totesi, voidaan osallistavalla toiminnalla, jollaiseksi vanhusneuvoston kehittäminen tämän tutkimuksen menetelmin voidaan määritellä, tuottaa arvostuksen ja asiantuntijuuden kokemuksia toimijoille. Tutkijan havainnot tutkimusprosessin ajalta tukevat tätä käsitystä. Toimijoiden valtaistumisen kokeminen näkyi mm. tutkimuksen esittämisen yhteydessä vanhusneuvoston toimijoiden puheenvuoroissa ja kommentteissa.

Vaikka tutkimus tuottaa tietoa tutkimuksen kohteena olevalle organisaatiolle, eivät sen tulokset sellaisenaan ole yleistettävissä. Kuitenkin ajatus siitä, että vanhusneuvoston toiminnan kehittämistä kannattaa lähestyä osallisuuden tuottamisen tai sen lisäämisen näkökulmasta on varmasti yleistettävissä laajemmin. Myös tutkimuksen perusteella esitettyjä kehittämissuhteita voidaan soveltaa myös muissa toimintaympäristöissä.

Vanhusneuvoston toimijoiden osallisuuden ja asiantuntijuuden kokemusten löytäminen aineistosta oli haastavaa. On todennäköistä, että erilaisia menetelmiä hyödyntäen toimijoiden olisi ollut helpompi reflektoida osallisuuden ja asiantuntijuuden kokemuksiaan. Tutkija pohti aineiston keruun vaiheessa esimerkiksi SWOT-analyysin käyttöä toimijoiden asiantuntijuuden reflektoinnin apuna, mutta päätyi jättämään sen pois. SWOT-analyysin nelikenttä olisi mahdollisesti helpottanut oman asiantuntijuuden koostumisen punnitsemista.

Osallisuus teoreettisena lähtökohtana on hyvin laaja aihe, josta lähdetietoa on saatavilla loputtoman tuntuisesti. Käsitteen monikäyttöisyys ja –muotoisuus aiheutti rajaamisen ongelmia ja tiedon jäsentäminen ja kokoaminen oli työlästä. Sen vuoksi tutkimuksen rajauksessa esimerkiksi kaikki osallisuuden lähikäsitteet rajattiin pois, vaikka esimerkiksi aktiivisen kansalaisuuden käsite kytkeytyy tutkimuksen aiheeseen hyvinkin läheisesti. Tutkimuksen toinen teoreettinen lähtökohta asiantuntijuus jäi toissijaiseksi osallisuuden näkökulmaan nähden. Ollenkin, että asiantuntijuus sinänsä on erittäin mielenkiintoinen lähtökohta tässä kontekstissa.

Jatkotutkimuksen ja tulevaisuuden näkökulmasta myös vanhusneuvoston ja sen kaltaisten neuvoo-antavien foorumien merkitystä ja tarkoitusta on mielenkiintoista pohtia tulevan sote-uudistuksen toteututtua. Vanhusneuvoston vaikuttamismahdollisuuksien ja osallisuuden toteutumisen näkökulmasta sote-uudistus voi muuttaa vanhusneuvoston toiminnan mahdollisuuksia. Kuinka sote-uudistus vaikuttaa deliberatiivisiin foorumeihin, jos taloudellinen päätöksenteko ja palveluiden järjestämisvastuu karkaa kauemmaksi paikalliselta tasolta? Miten esimerkiksi vanhuspäätöksentekoa vanhusneuvostolta edellyttämä osallisuus palveluiden arviointiin toteutuu ja tavoittaako paikallisen vanhusneuvoston toteuttama arviointi koskaan alueellisella tasolla toimivia sote-päätäjiä? Vai muuttaako sote-uudistus vanhusneuvostot kenties alueellisiksi foorumeiksi? Tällöin uhkana on, että ikäihmisten äänen kuuleminen paikallisella palveluiden tuottamisen tasolla hankaloituu. Myös laatusuosituksen asettama tavoite, jonka mukaan vanhusneu-

vostossa tulisi olla kattava edustus ikäihmisiä, hankaloituu. Jos vanhusneuvosto toimii alueellisesti, on todennäköistä, että sen toimijoina ovat todellakin vain aktiivit ikääntyneen väestön edustajat, joiden matkustaminen ja isommille foorumeille osallistuminen ei muodostu kynnyksikysymykseksi.

Vanhusneuvoston toiminnan kehittämisen merkitystä, eli osallistavaa vaikuttavuutta, voidaan jatkossa tutkia. Tällöin voidaan arvioida sitä, saivatko kehittämistoimintaan osallistuneet toimijat sen kautta lisää osallistumismahdollisuuksia tai löysivätkö toimijat uusia tapoja vaikuttaa heitä koskeviin asioihin. (Toikko & Rantanen, 2009, 154.)

LÄHTEET

Aaltonen, T., Henriksson, T., Tiilikka, T., Valokivi, H. & Zechner, M. 2014. Vanhuksen hyvä elämä asiakirjoissa ja haastattelupuheessa, 244–270. Teoksessa Metteri, A., Valokivi, H. & Ylinen, S. (toim.) 2014. Terveys ja sosiaalityö. PS-kustannus.

Arnstein, S. 1969. A Ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners* 35 (4), 216-224.

Avoin ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokraatiopoliittinen selonteko 2014. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 14/2014. Helsinki.

Beresford, P. & Salo, M. 2008, Kokemuksen muodonmuutos. Mielenterveyden Keskusliitto. Pori.

Era, T. 2013. Osallisuus –Oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisuja-sarja.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Jyväskylä 2005.

Haarni, I. 2009. ”Pitää lähteä liikkeelle” – aktiivisten eläkeikäisten selityksiä kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 46 (2), 81-94.

Hakkarainen, K. & Paavola, S. 2006. Kollektiivisen asiantuntijuuden mahdollisuuksia ja rajoituksia – kognitiotieteellinen näkökulma, 214–272. Teoksessa Parviainen, J. (toim.) 2006. Kollektiivinen asiantuntijuus. Tampereen Yliopistopaino Oy.

Hakkarainen, K. Palonen, T. & Paavola, S. 2002. Kolme näkökulmaa asiantuntijuuden tutkimiseen. *Psykologia* 37 (6), 448–646.

Harding, E., Brown, D., Hayward, M. & Johnson Pettinari, C. 2010. Service user perceptions of involvement in developing NICE mental health guidelines: A grounded theory study. *Journal of Mental Health* 19 (3), 249-257.

Helander, V. 2006. Seniorikansalainen voimavarana. Kuntaliiton verkkojulkaisu. Acta nro 189. Kuntaliitto. Helsinki.

Isopahkala-Bouret, U. 2008. Asiantuntijuus kokemuksena. *Aikuiskasvatus* 28 (2), 84-93.

Kankaanranta, K. 2014. Vanhusneuvosto – Keskusteleva neuvonantaja. Toiminnan haasteet ja kehittäminen. Tampereen yliopisto, Porin yksikkö. Yhteiskunta- ja kulttuuri-tieteiden yksikkö. Sosiaalipolitiikan pro gradu – tutkielma.

Kansalaisbarometri 2011. Hyvinvointi, palvelut ja osallisuus kansalaismielipiteissä. 2011. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Koskimies, H. 2013. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasraadit ja palveluiden kehittäminen. Teoksessa: Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Taina Era (toim.) Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisuja-sarja.

Kvarnström, S. et al. 2012. How Service Users Perceive the Concept of Participation, Specifically in Interprofessional Practice. *British Journal of Social Work* 42, 129-146.

Laine, M., Bamberg, J. & Jokinen, P. (toim.) 2007. Tapaustutkimuksen taito. Gaudeamus. Helsinki.

Laitila, M. 2010. Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Itä-Suomen yliopisto. Terveystieteiden tiedekunta. Hoitotieteen laitos. Väitöskirja.

Leinonen, A. 2006. Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä. Tutkimus maaseutumais-ten kuntien vanhusneuvostoista. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.

Raisio, H. & Vartiainen, P. 2011. Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen. Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatien toteuttamisesta Suomessa. Verkkojulkaisu. Suomen Kuntaliitto. Helsinki 2011.

Raivio, H. & Karjalainen, J. 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa: Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Taina Era (toim.) Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisu-sarja.

Scourfield, P. 2010. A Critical Reflection on the Involvement of "Experts by Experience" in Inspections. *British Journal of Social Work* 40, 1890-1907.

Scourfield, P. & Burch, S. 2010. Ethical Considerations when Involving Older People in Public Service Participation Processes. *Ethics and social welfare* 4 (3), 236-253.

Smith, M. et al. 2012. Engaging with Involuntary Service Users in Social Work: Findings from a Knowledge Exchange Project. *British Journal of Social Work* 42, 1460-1477.

Sosiaali- ja terveysministeriö & Suomen Kuntaliitto. 2013. Laatusuositus hyvän ikään-tymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön jul-kaisuja 2013:11. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö & Suomen Kuntaliitto. 2013. "Vanhuspalvelulaki" Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystal-veluista. Muistio lain toimeenpanon ja tulkinnan tueksi. 28.6.2013

Sulkakoski, S. 2012. Ikääntyneet osallisena kehittämistyössä. Kokemuksia Kampraatti –toimintamallin kehittämisestä. Jyväskylän yliopisto / Kokkolan yliopistokeskus Chyde-nius. Sosiaalityö. Pro gradu –tutkielma.

Toikko, T. 2009. Asiakkaiden osallistuminen palveluiden suunnitteluun, toteutukseen ja kehittämiseen. Seinäjoen Ammattikorkeakoulu.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampereen Yli-opistopaino Oy.

Ukkonen, M. 2013. Nuoret toiminnan kehittäjinä nuortentalo Katutason toiminnassa. Teoksessa: Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Taina Era (toim.) Jyväskylän Ammatti-korkeakoulun julkaisuja-sarja.

Valkama, K. 2012. Asiakkuuden dilemma – Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. Vaasan yliopisto. Filosofinen tiedekunta. Sosiaali- ja terveystieteiden tiede. Väitöskirja.

Väli-Suomen Ikäkaste – Äldre-Kaste II. Ikälain pilotointi-osahankkeen raportti. Vanhuspalvelulain pilotointi. Hankeraportti 24.10.2013.